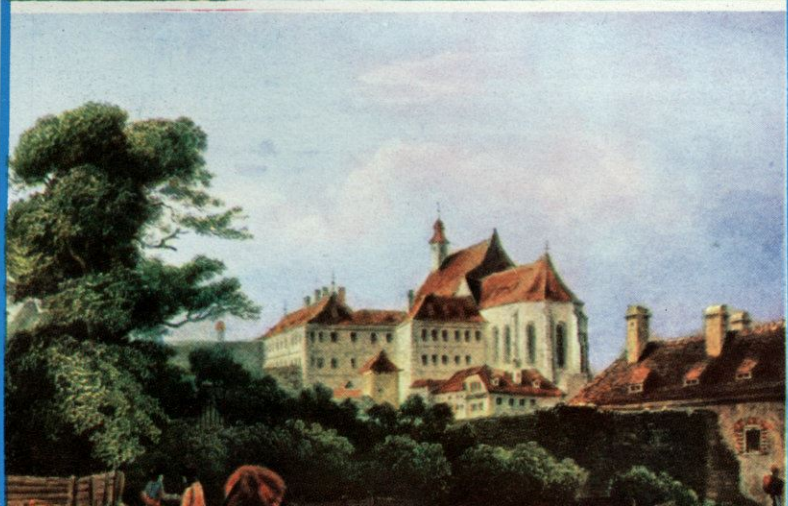

magazin istoric

SERIE NOUĂ — OCTOMBRIE 1994

Legiunea străină
defilează
pe Broadway

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică
Anul XXVIII — nr. 10 (331)
octombrie 1994

Director — redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

București, strada Ministerului,
nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul
poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702,
Cod 70100, Telefon: 615.02.00, in-
terioare 406, 917

ECHIPA REDACȚIONALĂ

Secretar general de redacție: Ioana Ursu
Redactori: Florentina Dolghin, Ioan
Lăcustă, Dorin Matei (responsabil de
număr), Doina Pascu, Marian Ștefan
Secretar de redacție: Theodor Lianos
Macheta artistică: arh. Marian Oproiu
Corectura: Georgeta Apreotesei,
Constanța Avram, Mădălina Albu
Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre
Consilier onorific: Radu Ion Popescu
**Editor: Fundația Culturală Magazin
Istoric.** Revistă tipărită la R.A.I. — IMPRI-
MERIA „CORESI” — București, director
general Dumitru Constantinescu; direc-
tor economic M. Vlădeanu; director
M. Soare

**Cartea dumneavoastră de istorie
în fiecare lună**

SUMAR

Privirile și sufletul către popor: I Simionescu	2
Armata română: Radu R. Rosetti	3
Februarie-martie 1945. Demobilizarea și dezarmarea trupelor române din țară: Dinu C. Giurescu	7
1859-1994 — Serviciul topografic militar român: General-maior Marian Rotaru	10
1775. Răpirea Bucovinei: Paul Cernovodeanu	11
Ziarști englezi, americani și agenți speciali la București în ajunul conflagrației mondiale: E.H. Latham jr.	15
Constantin Cantemir: B. Murgescu	21
1921. Turneu liberal în Transilvania: G.G. Mărzescu	27
Din lumea spiritului fără de hotare: H. Zalis	34
Franco și Juan Carlos: J.L. de Vilallonga	40
Intrigi și intriganti la începutul veacului trecut: Dumitru Hincu	44
Cel mai secret nume din NKVD: Pavel A. Sudoplatov	48
Pico della Mirandola: Leon Sărățeanu	54
Thomas Jefferson: Gilbert Chinard	57
Aventurile romane ale „principelui Alberto Ghika”: Emanoil Hagi-Mosco	62
Alchimiștii — savanți sau impostori?: Luc Nefontaine	68
Legiunea străină — Istorie și profesionalism: Jean-Pierre Bernier	73
Din însemnările aviatorei americane: Doris Brinker-Tanner	76
În vremea împăratului Kangxi: Anna Eva Budura	80
Minunata mașinărie a lui Ottmar Mergenthaler: Joseph Gustaitis	85
În București, acum 50 ani	86
● Cărți sosite la redacție... 67 ● Concursul Tănărului European. O săptămână la Bruxelles... 83 ● Istoria și școala... 90 ● Cititorii scriu istorie... 92 ● Integramă istorică ... 94 ● Dialog cu cititorii	95

I. SIMIONESCU

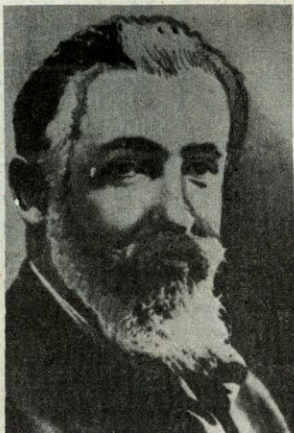
Privirile și sufletul către popor

O enciclopedie care ar cuprinde înșirarea tuturor celor de sânge românesc care au desfășurat o activitate socotită de alții ca reală, peste mijlocie, se impune, chiar când numele lor ar fi pocit, din Drag maramureșanul ar fi ajuns Dragii ungurizat. A judecat vorbele spuse și faptele săvârșite ale unui român din trecut în împrejurări atât de deosebite de relativă liniște de azi nu este nici logic, nici drept.

Dacă Anastasia Șaguna nu ar fi fost din plămada femeilor asemenea cu-mama Grachilor, dacă ea nu s-ar fi luptat până și cu împăratul, biruind prin credință și stăruință, mitropolitul Andrei Șaguna nu ar fi numărat printre susținătorii ortodoxismului ardelean; i-am fi găsit numele între prelații de seamă ai catolicismului, care-l ademeneau însemnând cu strălucirea și limpezimea minții lui un nou Olahus, din veacul al XIX-lea.

N-ar fi fost vina lui, căci împrejurările îl doborau. Rămănea însă, oriunde ar fi activat, un strălucit reprezentant al energiei românești. Aceasta e de ținut seamă...

Nu avem cultul morților, după cum nu avem nici cultul aleșilor neamului nostru. Într-un moment de elan împlinim o datorie de formă și ridicăm o statuie lui Alecsandri, bunăoară la locul lui de naștere, pe urmă o părăsim, de se acopere piatra cu licheni, iar miera-ursului și câte un laur țin locul florilor cu care aiurea se înconjoară soclul statuiilor. Împrumutăm de la străini totul, cu amăgirea că astfel ne asemănăm

lor.

Dar nu băgăm de seamă mijloacele întrebuințate de ei pentru a ține în relief mereu valoarea ființei lor etnice. Ei nu lasă să treacă o aniversare a unui bărbat de seamă, fără să nu-l amintească în fața tinerei generații ca îndemn la respect și imitare.

Lecția francezilor de patriotism nu este numai o înșiruire de vorbe. Învățătorul duce pe copiii de școală la zidul unde a fost împușcat băiatul din sat, în războiul din 1870, pentru că a arătat la ai săi pozițiile dușmane.

Căți oare dintre copii, noștri cunosc cazul micului clopotar din Târnava Zarandului de pe vremea răzcoalei lui Horia? A dat alarma în toiul nopții de venirea unei patrule ungurești trăgând clopotul. Împușcat în mână dreaptă a apucat frânghia cu stânga; fiindu-i ciuruit de gloanțe și brațul stâng, a apucat frânghia clopotului cu dinții și a continuat să o tragă până ce a că-

zut. Eroismul său n-a rămas fără urmări. Sătenii s-au trezit, s-au adunat, au împresurat pe cei trimiși să-i puie în lanț și i-au stărpit până la unul.

Nu luăm pildă de la străini sau, mai drept, ajungem să sărbătorim și noi ce sărbătorim ei...

Trebuie să ajungem odată a fi români în toate.

A fi român nu înseamnă, însă, numai a avea pretențiuni de predominare în orice fel, înaintea oricui. Nu. A fi român înseamnă a cunoaște în amănunt țara spre a-i admira frumusețile neîntrecute, dar și a cunoaște darurile naturale, spre a le folosi cum trebuie prin muncă conștientă și neogoiată.

A fi român înseamnă a-ți întoarce mai adesea privirile și sufletul către poporul care a păstrat integritatea limbii și a pământului, prin eroice suferințe și printr-o apărare neodihnită împotriva tuturor. Acest popor are însușiri alese. Însăși păstrarea ființei lui etnice le arată ca și valorile reale care au răsărit sporadic, dar din toate colțurile țării, din toate straturile sociale. Ele dau dovada putinței de ridicare culturală a întregului strat etnic.

Dacă ne vom mișcarea noi în ochii noștri și dacă nu vom căuta sprijin în ceea ce e pozitiv în noi, dacă nu vom da viață vie prin orice mijloace și cât mai repede norodului chemat spre o viață nouă, atunci nu înțeleg pentru ce mai trăim. Ca să fim mereu imitatorii altora?

(Energii române în străinătate, conferință, 24 februarie 1935; fragmente)

Ce a fost, ce este armata română? Care au fost și sunt rosturile ei?

Sunt întrebări des auzite după decembrie 1989. Ele exprimă nu doar preocupare, dar și o anumită îngrijorare. Și nu întâmplător, pentru că armata este mai mult decât o instituție. În multe momente ale existenței sale ea s-a confundat cu însăși existența statului, mai mult, cu însăși ființa națiunii noastre.

Momentul istoric pe care îl trăim — tranziția — implică în mod esențial și armata. Destrămarea sistemului alianțelor militar-politice (ca de altfel și a organizațiilor economice internaționale de tip CAER, cu toate consecințele asupra economiei și mai ales a piețelor necesare comerțului românesc) în care fuseseră incluse România și armata ei, organizația Tratatului de la Varșovia, obligă la o analiză completă a situației instituției militare de la noi, timp de 45 de ani, inclusiv a pozițiilor favorabile independenței și suveranității naționale. Se petrece sub ochii noștri o relansare a colaborării interstatuale în plan militar, dar și o reorientare internațională spre alianțele firești, cu specificul actual al parteneriatului pentru pace în cadrul pactului Atlanticului de Nord și în perspectiva apartenenței definitive la NATO. O evaluare a rădăcinilor istorice ale instituției militare românești nu poate decât să contribuie la lămurirea multor întrebări.

Ca istorici știm că astfel de întrebări s-au pus și în alte epoci din trecutul nostru când interveneau translații de substanță în viața țării, iar răspunsurile ce s-au dat merită să

fie readuse în actualitate, mai ales când ele au venit din partea unor personalități cu merite excepționale în studierea fenomenului militar românesc. Este și cazul generalului și istoricului academician Radu R. Rosetti, un nume bine cunoscut cititorilor revistei *Magazin istoric*. Lucrările sale în domeniu l-au impus de mult drept cel mai mare specialist al istoriei militare a poporului român, atât prin metoda de cercetare cât și prin profunzimea și complexitatea analizei și nu în ultimul rând prin modernitatea abordării subiectelor din acest domeniu. Lucrările sale sunt nu doar un model, ci în multe privințe rămân încă piscuri neatinse de cercetarea ulterioară. Sunt tot-atâtea motive pentru ca opera sa să fie reeditată în ediții critice, cu actualizările bibliografice necesare. Dar până atunci, orice text inedit al reputatului specialist merită să fie pus în circuit public.

Toate aprecierile acestea vor fi justificate, sperăm, de textul pe care îl vom publica în continuare și care vede pentru prima dată lumina tiparului. Este vorba despre o conferință rostită la radio în martie 1933, al cărei text se păstrează la Biblioteca Academiei Române, Arhiva generală R.R. Rosetti, mss 34 a. Se înțelege că în transcrierea lui am păstrat toate particularitățile stilistice și lexicale ale originalului, operând doar actualizarea normelor ortografice.

Marian ȘTEFAN,
Maria GEORGESCU

ARMATA ROMÂNĂ

RADU R. ROSETTI

Mi se cere ca în ciclul celor o sută de prelegeri ce se fac la Radio asupra României, prelegeri având ca scop de o mai bună cunoaștere a țării de către toți, să vorbesc despre armata română.

Ce aş putea să zic despre acest subiect, atât de vast, în cele nouăsprezece minute ce-mi sunt alocate? Timpul ce mi se dă este prea lung pentru câteva vorbe goale și prea scurt pentru o expunere sistematică și completă, oricât de sumară ar fi ea. De aceea mă voi mărgini a examina problema numai sub o latură a sa — cea mai importantă după părerea mea — și anume aceea a materialului viu omenesc din care este alcătuită armata, precum și a valorii sufletești a acestuia, știut fiind că armatele au rezistat și vor rezista mai ales cu sufletul și că tăria acestuia asigură trei sferturi din izbândă, iar slăbiciunea lui face ca o armată să fie învinsă dinainte.

Dar pentru a cunoaște orice instituție și mai ales armata și pentru a ne da seama de ce este ea capabilă, trebuie, mai presus de orice, a cunoaște nu numai alcătuirea și scopul ce urmă-

rește, dar — și cu deosebire — ceea ce a făcut, adică a cunoscut trecutul.

În trecutul depărtat armata sau mai bine zis armatele române nu erau altceva decât ridicarea întregului popor, înarmat cu unelte de cari se folosea în viața de toate zilele pentru a se apăra, pentru a apăra pe ai săi și pentru a-și apăra vitele de fiare, de lotri, de drâmbe de soiu de vecini, cari bântuiau aproape necurmat meleagurile noastre.

Uneltele de cari se foloseau strămoșii și răstrămoșii noștri erau: măciuci, sulii, praștii, arce și săgeți, topoare, coase și seceri. Ca arme erau în adevăr mai puțin perfecționate ca acele ale potrivnicilor lor dar obișnuința cu ele și destoinicia cu care ai noștri știau a le mânui le făceau potrivite unelte dăătoare de moarte. Inferioritatea acestor unelte precum și aceea a alcătuirii militare au făcut ca spre a-și înmulți puterile ai noștri au fost nevoiți să se folosească de acoperșul pădurilor, de prăpăstii, de mlaștini, de noapte. Iar ca meșteșug de luptă — tactică și strategie am zice azi — acești strămoși au folosit proceduri asemănătoare celor vânătoarești, adică: iscodi-

rea dușmanului, aducerea lui în pânde pregătite dinainte și nimicirea lui la loc strămt.

Cu toată neperfecționarea uneltelor — și mijloacele și împrejurările erau de așa fel încât alte unelte nu puteau avea — și cu toate că chipul lor de a lupta nu era poate cel mai științific, strămoșii noștri au izbutit. Izbândile lor se datoresc și faptului că armele și chipul lor de luptă erau potrivite felul[ui] de a fi, dar și — și poate mai cu seamă — faptului că românul lupta cu pricepere și cu hotărâre, priceperea și hotărârea făcând parte din firea sa. Și aceste însușiri făceau parte din firea sa din cauză că, din tată în fiu, fusese nevoit a sta de veghe, cu arma-n mână. Ele au intrat atât de mult în firea românului, încât, mai târziu, când schimbările aduse de vremuri au făcut ca armatele domnilor români să fie alcătuite, din ce în ce mai mult, din anumite bresle și din ostași cu plată și când țaranul, lipsit de folosința rodului pământului, muncit de dânsul, nu mai avea același interes de a apăra glia strămoșească, ai noștri au continuat să fie ostași destoinici, fie că erau chemați ca gloți, fie că slujeau în dobândă sau simbrie, sub steag românesc sau sub steag străin.

Rapoartele oficiale și scrierile străine de la sfârșitul veacului al XVIII-lea și de la începutul veacului al XIX-lea slăvesc, deopotrivă, sobrietatea și rezistența la oboseală a țaranului român, valoarea sa militară, precum și destoinicia cu care se purta în foc atunci când era chemat să-l înfrunte. Și aceasta cu toate că, de fapt, românul nu mai purtase război de multă vreme. Felul vieții zilnice, viața expusă mereu primejdiei de felurite soiuri, precum și privațiunile menținuseră însușirile sale ostășești.

Nu este de mirare, deci, că, atunci când s-au organizat forțele militare ale țării românești, prin regulamentele organice de la 1830, instructorii ruși să rămână uimiți de ușurința cu care țaranii luai

În p. 3: victoria lui Mihai Viteazul de la Călugăreni (1595)

... bătălia de la Nicopole (1396)...

de acasă, chiar cu de-a sila, au alcătuit în foarte scurtă vreme unități de soldați destoinici. Și destoinicia și-au arătat-o în curând la: Brăila (1841), pe Dealul Spierei (13 septembrie 1848), cu ocazia războiului Crimeei și erau să o arate, spre uimirea Europei, în anii 1877 și 1878 sub Plevna, la Rahova și la Vidin. Pe acele locuri, ei nu numai că au reușit „să-nalțe o țară mică peste o mare împărăție”, scăpând de rușine o mare putere creștină, dar au pecetluit prin sângele vărsat de-a valma de munteni și de moldoveni unirea făptuită în 1859.

Curgerea anilor aduse și tristește zile din martie 1907, când s-a văzut, pe de o parte o țărănime nemulțumită și amărâtă trecând la răsccoală, omorând, jefuind și distrugând, iar pe de alta amenințarea de intervenție, spre a restabili ordinea, a armatei unui vecin. Oricât de dureroasă a fost în acele clipe îndeplinirea datoriei pentru ostașul român, acesta, chiar dacă în clipa aceea fusese rechemat de acasă, și-a îndeplinit-o. El a arătat și atunci cuminența ce este în firea sa precum și-a arătat și simțul său politic.

Anul 1913 aduce expediția din Bulgaria. Oștirea nu au

să înfrunte atunci gloanțele, dar un dușman mai insidios și poate mai primejdios, holera. Și a făcut față cum trebuia, precum a ocupat o lună Bulgaria, fără ca vecinii de la sudul Dunărei să fi putut apoi să-i impute vreun singur obuz; pildă pe care aceștia nu au urmat-o ulterior.

Războiul dezlănțuit în vara anului 1914 a adus întâi ostașului român doi ani de grea încercare a răbdării sale, de alternativa chemării sub arme și întoarcerii acasă, de pregătiri săcătitoare într-o atmosferă de enervare generală. Oștirea a îndeplinit, fără șovăire, în tot acest spațiu de timp, tot ce i s-a cerut de către conducerea politică a statului.

În războiul ce a urmat vă sunt cunoscute pildele de vitejie, de răbdare la toate suferințele, de destoinicie în împrejurări nepriincioase, de avânt, precum și pierderile ce le-a avut. Le cunoașteți, căci le-ați trăit și ați suferit și domniile voastre și de neajunsurile unei vieți de război, dusa în împrejurări extrem de grele, și de pierderile atâtor ființe folositoare și scumpe și alor lor și nouă tuturor.

Pilde ca aceea a generalului Dragalina, șeful destoinic și bun, educatorul priceput care a dat mereu pilda cea

bună; ca a bătrânului boer moldovan Gheorghe Donici, luptător pentru neatărnare în 1877 și voluntar la vârsta de 68 ani în războiul pentru întregire, în care a căzut vitejește năvălind asupra tunurilor dușmane; ca a răzăsului Vasile Chilian, care în chip conștient, fiind lăsat cu ordin în spatele liniilor dușmane, ajută pe românii căzuți prizonieri în mâinile dușmanului să se înapoieze prin rețelele de sârmă la unitățile lor și care a dat, până ce a fost prins de dușman și împușcat, informații folositoare alor noștri despre mișcările trupelor dușmane; ca a Ecaterinei Teodoroiu; ca a fraților Golești, și ca atâți alți și altele, fii și fiice ale neamului nostru pe cari un timp, însutit aceleia de care dispun, nu mi-ar îngădui a-i cita nominal, arată că însușirile ostășești ale neamului nostru nu scăzuseră.

Poate, însă, că în acest război, mai mult decât vitejia, decât îndurarea, decât răbdarea și decât rezistența la mizerie, calitatea cea mai de seamă pe care a arătat-o soldatul român a fost iarăși cuminența; cea cuminența și cea judecată sănătoasă pe care o arătasă de atâtea ori în trecut și, în urmă, în jalnicele împrejurări din anul 1907. Nu numai că el nu a

...și marea biruință a oștirii moldovene la Baia, în 1467.

urmat pilda de desmătare și de nebunie ce i-o dădea fostii aliați ruși, dar s-a arătat mare. El făcu pe de o parte față dușmanului de dincolo de rețele și totodată față aliatului necredincios, care amenința pe ai noștri din coastă și din spate și puneă în primădie însăși ființa noastră; cu toate provocările, își păstră totdeauna sângele rece și nu fu crud nici o singură dată.

Și asupra acestei cumințenii fie-mi îngăduit a povesti o întâmplare personală.

In iulie 1917, comandam la Nămolosa regimentul român de la extrema stângă. Alături (la stânga noastră) era un regiment rus ai cărui ostași erau mai preocupați de politică, așa cum o pricepeau ei, decât de îndeplinirea datoriilor lor ostășești. Nu puțin griji aveam din cauza indeclinărilor politico-pacifice ale vecinilor, din cauza convorbirilor lor cu dușmanul, din cauza refuzului lor de a mai lupta, lucruri despre care ne ținea la curent și ne prevenea, la timp, agentul nostru de legătură, Leon Blaga, azi director al Arhivelor Statului din Chișinău. Făcând inspecția lucrărilor executate în noaptea precedentă m-am apropiat, în zorii unei foarte frumoase zile de vară, de extrema stângă a tranșeei noastre celei mai înaintate. Acolo stăteau de vorbă soldați de-ai noștri cu soldați ruși. La apropierea mea, rușii s-au îndepărtat (ei se fereau deja atunci de a-și saluta ofițerii și cu atât mai puțin ne-ar fi salutat pe noi). Întrebând pe caporal, care se afla acolo, că ce făceau, acesta îmi răspunde: ia vorbeau cu dobitocii ăștia de ruși. La observația mea că nu se cădea să vorbească în așa termeni de camarazi de arme, îmi răspunde: tare-s proști. Cerându-i lămuriri, caporalul îmi spuse că au vorbit de împărțirea moșilor și că rușii — probabil în scop de propagandă — le spusese că ei vor lua moșile boierilor ruși fără plată. Voind a vedea ce părere avea caporalul, îl în-

trebai că nu socotește că este plăcut a deveni proprietar fără cheltuieli? Caporalul se uită lung la mine și-mi spuse că știa că li se va da pământ lor (se votase la Iași exproprierea și aceasta fusese adusă la cunoștința trupelor), dar că exproprierea se va face prin lege și contra plată. Întrebându-l de este bine așa, zise că da, căci pentru ca o schimbare de proprietate să fie efectivă, pământul trebuie să se plătească și plata să se consfințească printr-o hârtie (act). Dacă s-ar face altminteru, adăogă el, dacă țărani ar lua pământul cu hapca, cum voiau să o facă nebunii de ruși, atunci mâine alții se vor scula și-l vor lua cu de-a sila din mâinile lor, căci cei dintâi nu vor avea lege pentru dânșii. Toată deosebirea dintre mentalitatea legală și cumințe a unui om, crescut într-o tradiție de drept legal și în respectul contractelor, de mentalitatea aceluia trăind, atunci, în ideile de *Mir* [pace], de *nicevo* [nimic] și de alte nebulozități, reieșea din spusele acestui căprar, din ținutul Prahovei.

Românii de azi, ostașii au aceeași mentalitate, aceleași însușiri ca și înaintașii lor — căci practicarea acestor însușiri, sute de ani de-a rândul, au făcut ca ele să devină din ce în ce mai mult parte din firea lor. Viociunea, cumințenia, răbdarea la oboseli și la foame, vitejia sunt ale firei lor. De aceste însușiri avem dealmintrelea și acumilde zilnice: câtă conștiință și câtă vitejie nu arată grănicerii, cari, de cele mai multe ori izolați, se luptă sacrificându-și viața sau rămânând schilози, contra agenților și curierilor bolșevici sau contra comitagiilor. Unii cad, alții sunt imediat gata să le ieie locul! Câți jandarmi, câți agenți de poliție și câți pompieri nu sunt victime ale îndeplinirii netrămbite a datoriilor lor! Insușirile pe cari le arată toți aceștia, cele mai adeseori cu prețul vieții, alcătuiesc temelia cea mai sănătoasă pe care se poate clădi o armată.

Mi se va obiecta însă, poate, că în general aceasta a fost adevărat, mai ales pentru trecut, când armata română era alcătuită numai din români și că azi nu ar mai fi cazul, deoarece armata noastră este alcătuită din români, în majoritate este adevărat, dar și din alte naționalități, care n-ar avea aceleași calități ostășești pe cari le au românii.

Dintâi este o eroare — și istoria o dovedește abundent — de a crede și de a spune că sunt neamuri viteze și neamuri nevinete. Istoria, iarăși, dovedește cu prisosință că toate neamurile au dovedit vitejie, cum și că la toate s-au găsit și nemernici.

Se poate susține oare că ungerii și secuii, cari, alături de noi, au ținut locul atâtea secole pe turci, nu au mari însușiri militare? Se pot nega oare temeinic bune însușiri ostășești sașilor, șvabilor, sârbilor, bulgarilor, rușilor, polonilor, turcilor și tătarilor, cari conlocuiesc cu noi în cuprinsul României de azi? **NU!**

Ostașii, cari alcătuiesc armata de azi, au însușiri firești, nu toate identice, căci unii sunt mai vii, alții sunt mai dârzi, la alții predomină alte însușiri, dar cari fac din fiecare dintr-inșii luptători destoinici.

Se zice însă că nu toți locuitorii României de azi au același interes să apere ființarea statului român în alcătuirea sa de azi. Ar părea poate așa dacă ne-am lua după unele spuse ale ziarelor sau după faptele unor rățiți. Și chiar dacă ar fi așa, nu este oare posibil a face ca toți să aibe interesele de a apăra alcătuirea de azi a statului român? Nu este oare cu putință ca să nu ne irosim puterile — și unii și alții — în lupte și certe? Nu este oare cu putință ca să punem umăr lângă umăr pentru ca asociația silită, dacă nu voită, în care ne găsim să propășească? Firește că da. Și

(Continuare în p. 26)

DEMOBILIZAREA ȘI DEZARMAREA TRUPELOR ROMÂNE DIN ȚARĂ

DINU C. GIURESCU

Totul a început în toamna anului 1944¹. La 23 august 1944, armata română avea 29 divizii complet echipate: 18 divizii de infanterie, una de gardă, patru de vânători de munte, cinci de cavalerie, una de blindate. Convenția de armistițiu (semnată la Moscova, la 12 septembrie 1944) stabilea participarea României la efortul de război contra nazismului la minimum 12 divizii. De aceea, delegația română a ridicat problema încheierii unei convenții militare între armata română și cea sovietică. Molotov a fost de părere că problema urma să fie rezolvată ulterior. Între timp, sovieticii au capturat cât de mulți prizonieri români au putut (*Magazin istoric*, nr. 11/1992), cu toate că unitățile române au încetat, de la miezul nopții de 23 august, să mai lupte contra lor. Restul forțelor militare române au fost integrate în cel de al doilea Front ucrainean, sub comanda mareșalului Malinovski. Aceste unități suferiseră grele pierderi și era nevoie de mulți oameni pentru completarea lor.

La 25 septembrie 1944, comandamentul sovietic a elaborat un protocol prin care s-a ordonat lichidarea tuturor marilor unități române neangajate pe front. Delegația română a respins cererea sovietică, discuțiile fiind întrerupte. Ele s-au reluat la 23 octombrie 1944. Punctul de vedere al sovieticilor era să se permită existența doar a trei divizii ca rezervă strategică a armatei române (și nu zece, cum ceruse Marele Stat Major român).

La 25 octombrie 1944, comandamentul sovietic a comunicat românilor că aceste condiții sunt finale și nu pot fi modificate. Dacă nu erau acceptate, consecințele puteau fi „serioase, până la demobilizarea, chiar lichidarea de către forțele sovietice a tuturor marilor unități române de care nu era nevoie pe linia frontului”.

Șeful Marelui Stat Major, generalul Nicolae Rădescu, a semnat cu greutate protoco-

lul (*Magazin istoric*, nr. 6/1994). El a specificat în scris că documentul „a fost impus de către Comisia aliată (sovietică) de control” și a adăugat că ordinul sovieticilor era contrar Convenției de armistițiu. Potrivit generalului Gheorghe Mihail, mareșalul Malinovski dorea să prevină orice formă de rezistență armată a românilor față de cererile repetate și mereu sporite ale sovieticilor. Demobilizarea celor 13 divizii ale armatei române staționate în țară trebuia să fie încheiată până la 1 decembrie 1944. Mișcarea urmărea să împiedice orice coaliție guvernamentală română să poată dispune de forțe capabile să reacționeze la dezordini interne orchestrate din afară.

„Tulburările” erau un element esențial pentru scenariul preluării puterii de către comuniști. Scopul lor era să „dovedească” ineficiența și incapacitatea coaliției guvernamentale de a menține ordinea. O nouă reducere a forțelor de poliție și jandarmerie constituia lumina verde pentru sporirea dezordinilor planificate.

La 14 februarie 1945, la întâlnirea Comisiei aliate (sovietice) de control, generalul de brigadă C.V.R. Schuyler² a spus că autorităților române li se ceruse, prin numeroase directive ale Comisiei, să opereze noi reduceri ale efectivelor trupelor de acasă, cât și în rândul celor de poliție, jandarmerie și grăniceri. „Mulți români — a continuat reprezentantul S.U.A. — au spus că unitățile din țară ale armatei sunt insuficiente pentru a face față unor tulburări serioase sau organizate”.

Dar consilierul sovietic Pavlov vedea lucrurile altfel. Reducerile „erau hotărâte prin acord mutual cu guvernul român și nu se primise vreun protest scris împotriva lor”. În plus, a adăugat consilierul Pavlov și vice-amiralul Bogdenko (locțiitorul pentru probleme navale al mareșalului Malinovski, președintele Comisiei aliate de control din România), „dorința aparentă a unor români de a dispune în țară de forțe mai numeroase arată că ei plănuiesc să le folosească chiar

¹ În lucrarea prof. univ. dr. Dinu C. Giurescu, *Romania's Communist Takeover: The Rădescu Government* — pe care am prezentat-o în numărul trecut — un capitol, al zecelea, este consacrat modului în care sovieticii au redus efectivele armatei române, în zilele premergătoare instalării guvernului dr. Petru Groza. Cu permisiunea autorului, îl reproducem integral.

² Principalul reprezentant al armatei S.U.A. în Comisia aliată de control.

Aviatori români decorați cu ordinul „Drapelul roșu” pentru faptele de bravură pe frontul din Cehoslovacia

împotriva poporului român”. Potrivit estimărilor sovietice, tăria armatei române se ridica la 14 divizii pe front, adică 123 000 oameni; trei divizii în spatele frontului, pentru a asigura completarea unităților din prima linie, „plus trupele de administrație, diverse, etc.”, adică 380 000 oameni; în total, 503 000 soldați. „Aceasta este o dovadă — a continuat consilierul Pavlov — că anumiți ofițeri superiori ai armatei române sabotează în prezent punerea în aplicare a protocolului militar [adică cel semnat la 25 octombrie 1944 — D.C.G.], menținând mari forțe în spatele frontului probabil în scopuri necurate. Asemenea forțe pot fi utilizate doar împotriva poporului român sau a națiunilor aliate. Din moment ce orice asemenea utilizare ar fi de neconceput pentru un stat democratic, trebuie să conchidem că actuala situație este rezultatul unei influențe fasciste... Se află atât de mulți ofițeri (români) la București, încât se înghesuie pe străzi și se ciocnesc unii de alții. Situația este deplorabilă”.

Vice-amiralul Bogdenko i-a ținut ison. Prezența „a peste 100 tancuri” în București era un alt indiciu al existenței în cadrul armatei române a „simpatizanților fasciști” care „plănuiesc probabil” ceva „contra poporului român sau, poate mai încolo, chiar a aliaților”.

Misiunea militară a Statelor Unite la București dispunea de date diferite. În prima jumătate a lunii februarie 1945, armata română număra 417 000 oameni, față de cei 866 000 dinainte de 23 august 1944. Pe front se aflau 174 000, împărțiți astfel: Armata I — 49 000; Armata IV — 71 000; eșalonul spate — 10 000; trupe în tranzit — 24 000; unități de pontonieri — 2 000; batalioane drumuri — 4 000; unități cale ferată — 6 000; răniți — 8 000. Restul de 243 000 se aflau în țară distribuiți astfel: depozite mi-

litare — 69 000; Marele Stat Major, Casa Regală și Centrul militar din București — 11 000; Armata III — 25 000; școlile militare — 55 000; jandarmi — 32 000; grăniceri — 26 000; Ministerul producției de război — 4 000; răniți — 29 000.

Dincolo de cifre însă, autoritățile sovietice doreau să scoată în relief „realitatea” unei amenințări „fasciste”, a „unor acțiuni ostile planificate” contra poporului român, a dezordinilor din spatele frontului. Asemenea „amenințări” și „dezordini” ar fi permis sovieticilor să invoce prevederile Convenției de armistițiu și să impună astfel înlăturarea guvernului Rădescu.

La următoarea întrunire a Comisiei aliate de control, din 20 februarie 1945, vice-amiralul Bogdenko a reluat problema efectivelor trupelor românești de pe front și din spatele acestuia, adăugând: „La orice colț al Bucureștiului găsești cinci ofițeri. În restaurant, 30 de ofițeri. Aceste cifre vă vor oferi imaginea modului cum poartă românii războiul”. Asemenea plângeri s-au făcut auzite de mai multe ori. Potrivit raportului generalului Schuyler, din 25 martie 1945, „persoanalul rusesc al Comisiei aliate de control afirmă că moralul acestor unități [al unităților române — D.C.G.] este foarte scăzut și cei mai mulți ofițeri și soldați au pierdut interesul față de război”. Reprezentantul militar al S.U.A. a adăugat că din informațiile primite de Misiunea americană, „multe dintre aceste divizii române [erau 14 pe linia frontului — D.C.G.] se află într-o stare foarte proastă. Situația se datorează lipsei de mijloace de transport, de echipament și de provizii, *căci mari cantități, deși destinate românilor, sunt însușite de ruși*” [subliniere — D.C.G.].

În vreme ce reprezentanții sovietici îi blămau pe ofițerii români, comandanții sovietici de pe front citeau în repetate rânduri trupele române pentru curaj și faptele lor de arme.

Mișcarea finală pentru reducerea efectivelor românești de acasă s-a produs la 1 martie 1945. Comisia aliată (sovietică) de control a emis opt ordine, după cum urmează:

1) 20 000 ofițeri și trupă din forțele aeriene românești vor fi demobilizați și 170 avioane dezafectate. Erau incluse două grupuri din aviația de vânătoare, cinci grupuri din cea de transport, o escadrilă antrenament, una de legătură, una de baloane captiv, un batalion de pază, o unitate gospodărie, șase baterii antiaeriene, cu 60 tunuri.

2) Regimentul de gardă (infanterie) din București (aproximativ 2 100 oameni) va fi trimis imediat pe front, *căci refuza să se lase dezarmat*.

3) Batalioanele din rezerva tuturor regimentelor aflate pe front vor fi desființate și personalul lor trimis pe linia de luptă.

4) Trupele de jandarmi vor fi reduse de la 31 000 la 14 500. Toate școlile pentru ofițerii și subofițerii din trupele de jandarmi vor fi închise.

5) Un regiment din trupele de grăniceri va fi demobilizat. Un alt regiment similar, staționat la București, va fi trimis în țară, cu excepția unei companii (aproximativ 250 oameni) care va rămâne în Capitală pentru paza băncilor, a instituțiilor financiare etc.

6) Se va opera o reducere imediată cu 50% a forțelor de poliție ale țării, care nu vor depăși 7 500 oameni, dintre care eventual 1 500 în București (pe atunci, orașul avea 1 000 000 locuitori).

7) Să se îndepărteze imediat armele de foc din următoarele unități aflate în București: brigada de pompieri, cele trei batalioane care păzeau Ministerul de război, Marele Stat Major și clădirile administrative, de la un batalion de reparații auto, de la trei detașamente ale Ministerului producției de război și de la cel al construcțiilor, adică în total 9 561 oameni.

8) Mitralierele și armele de foc automate să fie îndepărtate din toate clădirile.

Sub conducerea sovietică, din partea Comisiei aliate de control, demobilizarea și dezarmarea trupelor române din București s-a desfășurat cu rapiditate în prima zi a lunii martie 1945. Toate materialele și armele au fost strânse în magazine desemnate pentru a fi trimise la principalul depozit sovietic de la Cotroceni. Activitățile s-au desfășurat sub supraveghere sovietică, iar toate punctele de colectare se aflau sub pază militară sovietică.

Marele Stat Major român a trimis un protest scris generalului Vinogradov, vice-președintele Comisiei aliate de control, la 5 martie 1945. Protestul scotea în evidență toate aspectele negative ale ordinului sovietic și adăuga: „..... armata română nu ar trebui să fie supusă unor standarde atât de contradictorii; pe front, frați de arme obligați la eforturi continue, capturați, dezarmați și supuși la tot felul de vexațiuni, pe teritoriul românesc”.

În aceeași zi, la 1 martie, militarii sovietici au preluat cele mai multe dintre instalațiile de transmisiuni ale statului major al aerului. Erau incluse stațiile la sol ale Corpului I aerian pe linia frontului, cât și din București. Statul major al aerului a mai rămas cu un circuit de teletipograf care lega București-Brașov-Cluj-Oradea și cu o linie telegrafică, 2-3 ore pe noapte. Telegrama erau transmise la Oradea și de acolo ajungeau la unități cu mașinile sau cu orice alt mijloc disponibil, inclusiv cu caii. Toate zborurile personalului românesc în limitele granițelor naționale (cu excepția curierilor militari) au fost oprite din ordin sovietic.

În dimineața zilei de 28 februarie — adică la o zi după sosirea lui Vișinski — s-a aflat că în București au fost aduși 6 000 soldați sovietici și urmau să mai vină încă 4 000 din trupele NKVD. Toți erau încartiruiți în Capitală și în suburbii. În noaptea de 27 spre 28 februarie și în dimineața următoare, patrule sovietice înarmate au putut fi văzute peste tot. A doua zi, patrule sovietice cu arme automate, mult întărite, s-au plimbat pe străzi. La 28 februarie 1945, s-a întors la București mareșalul Rodion Malinovski, președintele Comisiei aliate de control, împreună cu vicepreședintele acesteia, generalul Vinogradov.

Comandantul trupelor sovietice din București a dat un ordin prin care se cerea ca orice vehicul condus pe timp de noapte să posede un permis special. La 5 martie 1945, orașul București era, practic, o zonă izolată de restul țării, sub controlul trupelor sovietice. Confuzia și tensiunea au sporit și s-au răspândit zvonuri despre o intervenție sovietică directă.

Scena era astfel pregătită pentru preluarea puterii de către comuniști. Mai era nevoie totuși de o mutare esențială. Chiar în acest moment a apărut Andrei Ianuarevici Vișinski. ■

Trupe române primite cu bucurie de locuitorii satului Valașke Klobonky

1859-1994:

SERVICIUL TOPOGRAFIC MILITAR ROMÂN

General-maior dr. ing. MARIAN ROTARU,
șeful direcției topografice militare

Încă de la înființarea sa la 12 noiembrie 1859, potrivit înaltului Ordin de Zi nr. 83 către toată puterea armată a României din Principatele Unite dat de domnitorul Alexandru Ioan Cuza, organismul militar investit să se ocupe de activitatea geodezică în România a fost ceea ce din anul 1951 și până astăzi poartă denumirea de Direcția Topografică Militară (D.T.M.). De-a lungul timpului, acest organism a avut mai multe denumiri, corespunzător amplexării sarcinilor primite, importanței acordate și personalităților care au făcut parte din acesta: Secția a 2-a în Corpul de Stat Major General (1859), Depozit Științific de Război (1868), Institut Geografic al Armatei (1895), Serviciul Geografic al Armatei (1910), Institut Geografic Militar (1930) și Întreprinderea Topografică Militară (1950) și a avut ca șefi pe sublocotenent Gheorghe Slăniceanu (1859-1865), căpitan Sever Băicoianu (1865-1868), căpitan Alexandru Carcalețeanu (1869), colonel Constantin Barozzi (1870-1883), colonel Nicolae Dona (1883-1885), colonel Iacob Lahovari (1885-1886), colonel Constantin Popenaru (1887-1888), colonel Alexandru Carcalețeanu (1889-1892), general de brigadă Constantin I. Brătianu (1893-1906), general Gheorghe Iannescu (1907-1910), colonel Theodor Râmniceanu și general Ion Gârdeșcu (1910-1913), locotenent-colonel Ioan Pavelescu (1913-1918), general de divizie adj. Radu Toroceanu (1918-1933), colonel Gheorghe Drăgănescu (1933), amiral Corneliu Buchholtzer (1933-1939), contraamiral Eugeniu Roșca (1939-1940), general de brigadă Radu Bodnărescu (1940-1944), general Athanasie Petculescu (1945-1946), general-maior Radu Negoescu (1946-1947), general-maior Mihail Popescu (1948-1951), general-maior Vasile Suta, general-locotenent ing. Vasile Dragomir, general-maior dr. ing. Marian Rotaru (1984 - până în prezent).

Înțelegându-și rolul și atribuțiile, acest organism, care reprezintă cea mai veche instituție de profil din România și unul dintre cele

mai vechi servicii topografice, a căutat și în bună parte a reușit ca, pe baza cunoașterii cuceririlor tehnice și științifice în domeniu, să preia de-a lungul timpului ceea ce a avut aplicabilitate la specificul țării și armatei noastre și să țină permanent pasul cu mersul înainte al specialității. Evoluția concepției geodezice militare din România, care de fapt a cuprins cinci asemenea concepții (prima: 1872-1895; a doua: 1895-1930; a treia: 1930-1951; a patra: 1951-1965; a cincea: 1965-1990) referitoare la poziționarea câmpului de puncte geodezice și la hărțile și planurile topografice militare realizate, demonstrează această linie de conduită.

În prezent, D.T.M. reprezintă organismul de specialitate din Ministerul Apărării Naționale al României care răspunde de elaborarea, coordonarea și realizarea asigurării topogeodezice a forțelor armate, la pace și la război.

Prin asigurarea topogeodezică trebuie înțeleasă acea componentă a pregătirii teritoriului național pentru apărare care cuprinde totalitatea măsurilor activităților și misiunilor ce se planifică, organizează și execută în timp de pace și de război de către organele și unitățile (subunitățile) topogeodezice, în cooperare cu celelalte arme, instituții și firme civile de profil din România și străinătate, precum și cu serviciile topogeodezice (geografice, cartografice) ale altor armate pentru realizarea întregii rețele legate de pregătirea și transmiterea informației despre teren. Aici noțiunea de informație cuprinde: hărțile și planurile topografice la diferite scări, datele geodezice și gravimetrice, fotografiile (înregistrările) din avion și din satelit, asigurarea sistemelor de conducere și comandă a trupelor, datele topografice de bază pentru executarea misiunilor ce revin tuturor categoriilor de forțe armate și genuri de arme, cum ar fi pregătirea startării rachetelor, tragerile de artilerie, utilizarea aviației, activitatea stațiilor radiotehnice etc.

În prezent, D.T.M. este într-o febrilă activitate de aliniere la dez-

voltarea și modernizarea geodeziei militare pe plan mondial, domeniu în care se pot distinge câteva caracteristici care îl deosebesc radical astăzi de ceea ce s-a înțeles, până nu demult, prin acesta, și anume: întrepătrunderea și organizarea, într-un proces intim, a geodeziei militare cu problematica de detaliu a domeniului operativ militar, gradul înalt de automatizare, atât a proceselor de ridicare topografică și cartografică, cât și a modului de utilizare de către statele majore și trupe a datelor și documentelor topogeodezice; operativitate sporită în înregistrarea datelor și informațiilor despre teren, transmiterea acestora în timp real statelor majore și trupelor și utilizarea lor sub formă analogică sau numerică (digitală) pentru conducerea acțiunilor militare; folosirea pe scară largă a mijloacelor moderne, inclusiv a sateliților artificiali ai Pământului, pentru rezolvarea problemelor geodezice și topografice ale câmpului de luptă.

La acest moment aniversar, jubileul de 135 de ani de existență a Serviciului Topografic Militar Român, merită să reproducem aprecierile de o rară frumusețe și profunzime făcute de Simion Mehedinți și Gheorghe Vălsan în manualul *România pentru cursul superior de liceu* din anul 1928 asupra produsului principal al geodeziei militare:

„Singura hartă topografică este adevărata geografie completă și amănunțită a țării întregi. Ea este opera monumentală și anonimă, ridicată cu înecut, timp de zeci de ani, de mii de ofițeri care, pe lângă pregătirea științifică, au avut simțul datoriei și al dragostei de țară. Aceștia au cutreierat pas cu pas tot pământul românesc, lucrând toți în același fel și cugetând orice limită pusă pe hartă. Să fim vrednici de o astfel de operă și cei ce au trageră de inimă pentru cercetarea pământului românesc să nu se mângâiească a citi, ci să învețe a scoate comorile închise în harta topografică a țării”. ■

Culisele diplomatice

ale unui

rapt teritorial

1775.

RĂPIREA

BUCOVINEI

PAUL CERNOVODEANU

Împrejurările dramatice ale răpirii Bucovinei de către Imperiul habsburgic, la 7 mai 1775, și apoi asasinarea domnitorului Moldovei Grigore III Ghica de către trimișii Porții, la 1/12 octombrie 1777, consecințe nemijlocite ale conflictului de interese dintre Imperiul habsburgic, Poarta otomană și Rusia, sunt îndoește cunoscute și temeinic studiate în istoriografia română (vezi și Magazin istoric, nr. 3/1972, 12/1975 și 3/1992). Ciuntirea trupului Moldovei s-a datorat dorinței de „compensații” a Curții din Viena, care, invidioasă pe marile succese obținute de Rusia împotriva Porții (vezi stipulațiile tratatului de pace de la Kükük Kainardji din 10/21 iulie 1774), s-a străduit, la rândul ei, să obțină anumite avantaje teritoriale, în schimbul promisiunilor de asistență acordate prin tratatul de la 6 iulie 1771 și al neutralității menținute în timpul ostilităților ruso-turce. Cum reachiziționarea Oteniei de către imperiali se dovedea imposibilă, Viena, profitând de prima împărțire a Poloniei — făcută la 5 august 1772 între ea, Prusia și Rusia, în urma căreia dobândise Galiția — s-a gândit să unească noul teritoriu acaparat cu posesiunile ei din Transilvania printr-un „culoar” care să traverseze nordul Moldovei și să înglobeze roditorul ținut al Bucovinei.

În acele momente, Poarta s-a aflat la discreția Vienei, niciuna din marile puteri neluându-i apărarea: Rusia nu dorea să-și strice

relațiile cu Austria, pentru a putea împiedica o înțelegere a acestora cu Prusia sau încheierea unei alianțe cu Franța, protecția prin excelență a Porții; Marea Britanie și Suedia, preocupate de „calmarea” problemelor orientale și păstrarea unui status quo în regiune, s-au abținut să intervină. După cum se știe, Curtea veneză a procedat insidios, strecurându-și trupele în nordul Moldovei încă din octombrie 1774, odată cu evacuarea celor ruse, spre a pune pe turci în fața faptului împlinit și apoi să poarte tratative la Istanbul pentru recunoașterea raptului. Rezistența și protestul populației Moldovei s-au dovedit inutile, deși exista conștiința împede a faptului că țara lor fusese victimă conflictului de interese dintre marile puteri. De altfel, această idee era împede exprimată într-o suplică înaintată de boierii moldoveni care arătau că „de are Poarta turcească nîscaiva pricinii cu austrienii, patria noastră nu-i datoare să facă răfuială între dînșii cu dezghinarea ei”.

Prin trasarea noului hotar, stabilit de comisia mixtă turco-austriacă ce și-a încheiat lucrările la Palamutka pe Nistru la 2 iulie 1776, Moldova pierdea 278 de localități din ținuturile Suceava și Cernăuți și din raiaua Hotin, cu un teritoriu de 10 441 kilometri pătrați și o populație de 70 000 locuitori.

Și el a fost un martir pe altarul dragostei de țară:
Grigore III Ghica

Trupele ruse pleacă, cele austriece vin

Acesta a fost în mare cursul evenimentelor în anii 1774-1776, reconstituit după sursele narative interne și externe (franceze, austriece, prusiene, napolitane și ruse). Recente cercetări efectuate în arhivele engleze ne îngăduie să lărgim informația și să analizăm modul în care s-au reflectat aceste evenimente și în documentele diplomatice contemporane din Marea Britanie. Pentru aceasta, am făcut apel la depeșele reprezentanților britanici în capitalele Imperiului otoman, Austriei și Rusiei și care se află păstrate la *Public Record Office, State Papers, fondurile Turkey* (dosarele 97/28, 97/45, 97/47, 97/50, 97/51, 97/53, 97/54), *German Empire* (dosarul 80/219) și *Russia* (dosarul 91/101)¹.

Din capul locului trebuie să precizăm că în timpul războiului ruso-turc ce se încheiase în 1774, Marea Britanie adoptase o poziție de neutralitate binevoitoare față de Rusia, căreia îi îngăduise să-și repare și să-și înzestreze navele de război în porturile sale și apoi îi permisesese să-și treacă flota prin strâmtoarea Gibraltar pentru a putea opera în arhipelagul grecesc. Mai mult, o serie de ofițeri englezi au activat ca voluntari în armata rusă (în flotă, de pildă, au activat amiralii John Elphinston, Samuel Greig și Sir Charles Knowles, iar ca ofițeri superiori atașați statului major al generalismului P.A. Rumianțev, colonelul Ainslie, maiorul Carleton și căpitanul Hugh Elliot). Din aceste motive, Poarta a

înclinat în această perioadă mai mult către Franța și spre austro-prusieni, în care a căutat o contrapondere politică. Numai că „neutralitatea” Austriei s-a dovedit făcărnică, iar antagonismele ruso-austro-prusiene s-au rezolvat — cel puțin temporal — prin prima împărțire a Poloniei.

În ceea ce-l privește pe domnul Moldovei, Grigore III Ghica, ambasadorii Marii Britanii la Poartă, în special lordul Henry Grenville, au întreținut cu el anumite relații, fără a depăși limitele uzuale. Nu a mai domnit acea intimitate de raporturi ce existase între tatăl domnitorului, Alexandru Ghica „terzimanul” (tălmaciul) și ambasadorii englezi, în special Sir Everard Fawkener, înainte de 1739 (pacea de la Belgrad).

Dar să vedem acum conținutul depeșelor diplomatice britanice și să examinăm, punctele de vedere și informațiile prezentate care conturează mai bine sau relevă aspecte necunoscute din alte izvoare. Astfel, John Murray, ambasadorul Marii Britanii la Istanbul (2 iunie 1766-25 mai 1775) transmitea secretarului de stat William Henry Nassau de Zulestein, conte de Rochford, un prim raport din 3 noiembrie 1774, în care specifica: „Confirmarea că un corp [de armată] al trupelor austriece a intrat în Moldova și reînțoarcerea ministrului Maiestății Sale imperiale [Johann Amadeus Franz, baron von Thugut] producându-se în aceeași zi, au stărnit cea mai mare descurajare la Poartă. Aceasta păstrează o adăncă tăcere de câțiva timp, dar ei [otomanii] au întrebat până în cele din urmă pe internunțiu [baronul von Thugut] asupra motivelor acestui pas, la care acesta a răspuns că nu știe [nimeni], dar presupune a fi o măsură de a împiedica dezertarea trupelor [imperiale] din Transilvania. Ea [Poarta] a întrebat atunci pe secretarul rus dacă d. Romanțow [Rumianțev] le-a îngăduit intrarea; le-a răspuns că ei [austrieicii] au intrat într-o parte a Moldovei unde n-au fost trupe ruse nicio-

dată. Observ totuși că rușii sunt tot așa de mirați ca și Poarta... Marșul trupelor austriece în Moldova, care — mi-a spus secretarul — se ridică la vreo 6 000 de oameni, are o mare pondere în facilitarea disputelor lor [austro-otomane]. Mi s-a spus că pretențiile Curții din Viena se bazează pe faptul că această parte a Moldovei a fost odinioară unită cu Pocuția, unul dintre acele teritorii pe care [Imperiul habsburgic] le-a uzurpat din Polonia. Am fost asigurat de domnul Țării Românești [Alexandru Ipsilanti] că nici o parte din Moldova nu figurează în convenția din 1771 [încheiată de Poarta otomană cu Austria la 6 iulie acel an] și sunt convins că nici unul din miniștrii străini de acolo [Istanbul] n-a fost informat de vreo asemenea tranzacție. Ambasadorul francez [François-Emmanuel Guignard, conte de Saint-Priest] spune că n-a mai întreținut relații politice cu Poarta de trei luni. Scrisori de la Varșovia menționează că ministrul rus l-a întrebat pe cel imperial asupra intențiilor acestui marș, la care [acesta] i-a răspuns că nu știe nimic despre această treabă. Sunt convins că [imperiala] curte din Viena n-a făcut acest pas fără consimțământul regelui Prusiei [Frederich II cel Mare (1740-1786)] și că acesta nu l-ar fi îngăduit fără [a avea] un echivalent. Dacă [imperiala] curte de la Petersburg n-are nici un amestec în această tranzacție, sunt convins că reprezentantul ei de aici nu știe nimic despre ea și mă tem că o va dezaproba, dar în situația prezentă [curtea rusă] trebuie să temporizeze, ceea ce trebuie să însemne o mare umilință pentru ea. Acest imperiu [otoman] nu poate să opună rezistență pentru multă vreme; printre alte necazuri, el are și un suveran slab [Abdul Hamid I (1774-1789)], care a îngăduit unora dintre curtenii săi să se îmbogățească într-un chip nemaipomenit, vânzând și dispunând de toate bunurile și slujbele din provincii”.

¹ Este bine poate să precizăm că, în Anglia secolelor XVII-XVIII, Secretariatul de stat avea două subdiviziuni — Nord și Sud —, iar reprezentanțele sale diplomatice în străinătate depindeau de aceste subdiviziuni după zona geografică în care activau: Viena și St. Petersburg țineau de departamentul Nord, iar Istanbulul de Sud. În 1782, cele două subdiviziuni s-au unit, devenind Ministerul de externe (Foreign Office), funcționând în această formulă până în zilele noastre.

La 3 ianuarie 1775, Henry Howard, conte de Suffolk, secretar de stat al Departamentului de Nord, aducea la cunoștință „lui Sir Robert Gunning, reprezentantul britanic la St. Petersburg, impresia deplorabilă creată la Londra de acțiunile inițiate de Curtea din Viena. „Informația dvs. privitoare la procedeele austriece în Țara Românească și Moldova coincide cu ceea ce am descoperit a fi atestat de Curtea din Viena ca teme al acestor tranzacții. Se invocă de acolo, că împăratul [Iosif II, împărat asociat pe lângă mama sa, Maria Teresa — n.n.] a și acaparat ținutul numit Bucovina, pentru că în trecut [acesta — n.n.] a fost o parte a Pocuției (Pukatial). Aceasta este numită «o contestabilă dovadă a drepturilor». O asemenea afirmație ar fi de necontestat și politic ar putea fi adevărată, când partea care suferă prin implicațiile ei, nu este în măsură să le conteste; dar e desigur mult mai potrivit când un act înjositor este pe cale de a fi comis, să nu cauți să-l justifici, ci să te scuzi prin referiri la un alt act înjositor (ocuparea însăși a Pocuției), pentru că atât pentru una [Bucovina — n.n.], cât și pentru alta [Pocuția — n.n.] motivația și pretextul pot să subsiste numai printr-o continuare a aceleiași violențe care le-a provocat și nu se poate adăuga nici un sprijin suplimentar prin rațiuni ca cele arătate mai sus. Presupun că în curând vom auzi de alte încălcări, bazate pe noi pretenții și cotoșiri într-altă parte”. Și, în concluzie, secretarul de stat afirma ironic: „Aceasta este glorioasă operație politică modernă [a Vienei — n.n.], care este greu de conceput sau de exprimat în scris, când ai simțut măsurii”.

Diplomația vieneză își urma cu tenacitate planurile; sub masca perfidei inocențe afișate față de ruși și otomani, ea implanta trupe în Moldova și se pregătea pentru a discuta la Istanbul. După cum raporta Murray la 17 februarie

1775, „ministru austriac... a avut acum câțiva timp în urmă o întrevedere cu reis-efendi [Raif Ismail bei] în timpul căreia i-a dat o hartă a Țării Românești și a Moldovei cu denumirile în turcă și greacă și acum încearcă să vadă care dintre ei este mai tare în cunoștințe geografice. Orice neînțelegere s-ar ivi, va fi ușor înlăturată prin [amenințarea cu] marea tabără [militară austriacă] ce se va instala în Ungaria în vară, de vreme. Mi s-a spus că pretențiile [teritoriale ale] Curții din Viena se întind până la râul Olt în Țara Românească și Siret în Moldova. Regele Prusiei, în marea sa afecțiune și prietenie față de Poartă, a rugat-o să privească cu un ochi foarte atent spre Curtea din Viena”. În acest context, ambasadorul englez deplângea trista soartă a Porții, dar mai ales pe aceea a populației acestui imperiu, care trebuia să îndure orice vexațiune: „Pe scurt, aceste curți pot să dispună până la derădere de acest biet popor după bunul lor plac, pentru că el [Imperiul otoman] nu are nici voința nici puterea să se apere singur și nici vederile lui nu par să se întindă mai mult decât a păstra întreaga liniște a Capitalei”.

Teama și rușinea Porții

Între timp, după cum comunica din nou Murray, la 4 martie 1775, „trupele austriece mărșăluiesc în număr mare spre frontierele noi uzurpări din Polonia și Moldova și au început a fi întărite”; în timp ce la Istanbul continuau tratativele turco-austriece. „Mi s-a spus că în cadrul unei întrevederi de trei ceasuri între internunțiu și reis-efendi, nu s-a pronunțat nici măcar o silabă despre tratat și [că cel dintâi] s-a mărginit doar la a-l convinge pe acesta din urmă cu ajutorul unei hărți că încălcările trupelor austriece în Moldova erau de mică importanță. Curtea din Viena n-a fost

mulțumită cu rezultatul acestei întrevederi și l-a însărcinat pe ministru său să redacteze un memoriu pe mai multe coli de hârtie, susținându-și cu fermitate drepturile ei în Pocuția, atunci când această parte din Moldova era anexată ei. Poarta n-a dat până acum nici un răspuns” (raport din 18 martie 1775).

Precizând că niciodată, în decursul istoriei, vreun petec de pământ din zestrea istorică a Moldovei nu făcuse parte din Pocuția, ci, dimpotrivă, Pocuția fusese dată ca zălog de regele polon: Wladislaw II Jagello, în schimbul unei mari sume de bani ce îi fusese împrumutată în 1388 de către domnul Moldovei Petru I vom cita acum un pasaj din raportul ambasadorului britanic datat 3 aprilie 1775, conținând amănunte despre faza în care se aflau negocierile: „Tratativele cu Curtea din Viena se mărginesc în prezent la cele trei ținuturi Suczva [Suceava], Czernavci [Cernăuți] și Chotzin [Hotin], dar cu consimțământul de a lăsa orașele și fortărețele [în stăpânirea] sultanului. Sunt convins că Poarta ar fi fericită să încheie [înțelegerea] în acești termeni, dar, cum nimeni nu îndrăznește să-și ia răspunderea, ea a apelat, separat, la ministrul rus și prusian [respectiv, Christopher Ivanovici von Petersen și Johann Christoph von Zegelin], spre a încerca să vadă dacă curțile lor vor interveni în ajutorul ei”.

În timpul negocierilor, Poarta făcuse apel la domnul Moldovei, Grigore III Ghica, cerându-i să procure dovezile necesare spre a contracara pretențiile abuzive ale Casei de Austria. Voievodul se achitase cu prisosință de însărcinare, ceea ce a stârnit furia internunțului Thugut, care a cerut chiar Porții să-l mazilească pe domn. Iată ce raporta Murray la 3 mai 1775: „Poarta, cu gândul de a da un răspuns potrivit ministrului imperial, a trimis poruncă domnului Moldovei să caute în arhivele sale și acesta a alcătuit un raport care contra-

zicea cu totul pe acela al Vienei și în care arată limpede dreptul său la provinciile uzurpate, ceea ce a ofensat așa de mult pe ministrul [Thugut], încât mi s-a spus că a dorit ca Poarta să cheme pe domn la Constantinopol. Ea [Poarta], de dragul păcii, s-a oferit să cedeze un culoar îngust din Transilvania spre Podolia..., dar nu va consimți la acea buclă a drumului pe care au tras-o austriecii și care trece așa de aproape de Hotin, încât ar putea pricinui necurmăturări cu această garnizoană și ar lipsi pe domnul Moldovei de un venit anual de 500 pungi".

Până la urmă, Poarta a fost constrânsă să cedeze și să încheie umilitoarea convenție din 7 mai 1775 cu Austria. În raportul său din 17 mai, Murray mărturisea: „Am mare dreptate să cred că pretențiile Curții din Viena în Moldova s-au încheiat la 10 [corect, 7 mai], dar nu am fost în măsură să aflu unde sunt stabilite hotarele, deoarece Porții îi este deopotrivă teamă și rușine să le facă cunoscute, cu toate că este evident că a cedat spre a da satisfacție ministrului imperial și probabil că a sa curte va publica [înțelegerea] de îndată ce va primi avizul lui. Rușii nu par încăntați, căci după cum am aflat, principalul motiv al îndelungatei șederi a d-lui Romanzow [Rumiantsev] la Mochilow [Mohila] s-a datorat acestei afaceri".

Sfatul interesat al Rusiei

După plecarea lui Murray din post și până la sosirea înlocuitorului său, afacerile Ambasadei britanice din Istanbul au fost încredințate lui Anthony Hayes, care activa în calitate de consul la Smyrna. Acesta se adresa Secretariatului de stat la 3 iunie 1775, făcându-i cunoscut că „ultima concesie pe care Poarta a făcut-o austriecilor în Moldova continuă să ră-

mână o taină de nepătruns, ceea ce constituie o dovadă deplină că această concesie nu este nici avantajoasă nici onorabilă pentru acest imperiu. Înălțimea Voastră va primi desigur informații de la Viena despre felul cum s-a încheiat această afacere... Sunt informat că ceea ce Poarta a cedat Curții imperiale reprezintă trei ținuturi întinse între Pocuția și Transilvania și că [austriecii] au renunțat la orice alte pretenții pe lângă Hotin". La 17 iunie, Hayes revenea, precizând: „Mi s-a spus că Poarta a trimis pe un Tahir aga drept comisar spre a trata hotarele a ceea ce ea a cedat austriecilor la marginile Moldovei", pentru ca la 3 august să confirme, că „ministrul imperial Thugut a primit și a schimbat [scrisorile de] ratificare privitoare la cea din urmă cedare a unei părți din Moldova".

Înainte de a se ajunge la înțelegerea definitivă și la trasarea noilor frontiere, prin înțelegerea de la Palamutka pe Nistru (2 iulie 1775), austriecii făcuseră presiuni continue, încercând să obțină cât mai mult din trupul Moldovei. Dar în pofida pesimismului reprezentantului britanic, Poarta a respins pretențiile exorbitante ale Curții din Viena. La 14 decembrie 1775, Anthony Hayes îl anunța pe lordul Rochford: „Trasarea hotarelor fixând ceea ce li s-a cedat austriecilor la marginile Moldovei a fost suspendată, Mylord, datorită insistențelor Maiestății Sale imperiale de a obține mai multe concesii, ceea ce i-ar extinde considerabil posesiunile; în intenția de a intimida Poarta spre a ceda, se raportează că trupele austriece înaintază spre Iași; dar cu toate acestea, Poarta refuză să le primească cererea, ceea ce constituie în prezent un subiect de discuție aici cu ministrul imperial. Sunt asigurat, Mylord, că rușii se tem ca Poarta să mai facă vreo concesie austriecilor și i-a sfătuit să fie fermi și în nici un chip să nu le cedeze ceea ce ei solicită".

Peste numai patru zile, la

18 decembrie, Hayes revenea, raportând că „aici se spune că ministrul imperial așteaptă instrucții de la Curtea sa privitoare la protestul Porții față de cererile lor [austriecilor] nechibzuite de încălcare a hotarelor Moldovei, contrare angajamentului mutual, dar dacă împăratul [Iosif II, co-regent cu mama sa Maria Tereza] nu se va arăta atât de înțelegător cum o doresc, atunci e mai mult ca sigur că acest popor [turcii] slab și fricos nu va îndrăzni să stăruie în refuzul său".

Dându-și însă seama că au întrecut măsura și temându-se de reacția Rusiei, austriecii au revenit la înțelegerea inițială și s-au mulțumit doar cu anexarea celor două ținuturi ale Sucevei și Cernăuțului și parțial Hotinul.

Efectele acestui cinic rapt teritorial n-au întârziat să se arate. Subrezirea și amputarea Moldovei s-au răsfărțat negativ asupra persoanei și guvernării lui Grigore III Ghica. Printre boierii de frunte s-a creat o puternică opoziție, nemulțumită de politica fiscală a domnului și de orientarea imprudentă a acestuia spre Rusia. Până la urmă, fiind trădat, a fost mazilit și, dovedindu-se incompod și primejdios, a fost ucis din porunca Porții. Un număr mare de rapoarte diplomatice engleze din capitalele celor trei imperii — Viena, Istanbul și St. Petersburg — s-au aplecat cu destulă atenție asupra acestui tragic eveniment. Dar despre toate acestea, în numărul viitor. ■

(Va urma)

**Vă rugăm
să ne scrieți:
ce ați dori
să mai citiți
în 1995
în Magazin istoric?**

În exclusivitate pentru Magazin istoric

ZIARIȘTI ENGLEZI ȘI AMERICANI

LA BUCUREȘTI, ÎNTRE ANII 1938-1941

Dr. ERNEST H. LATHAM jr.

Din anul 1938 și până în momentul invadării Uniunii Sovietice în 1941, peste 40 de ziariști anglo-americani au activat în sud-estul Europei¹. Cel mai mulți au transmis, la un moment dat, știri din București. Cinci-sprezece dintre ei și-au publicat și memoriile în care România ocupă un loc semnificativ. Scrise după un număr de ani, asemenea cărți le-au permis autorilor o descriere și o analiză atentă, lucru dificil atunci când se aflau în miezul evenimentelor. În plus, fiind scrise după ce autorii părăsiseră România,

¹ Autorul acestui studiu a fost câțiva ani membru al Ambasadei Statelor Unite ale Americii la București. În calitate sa de diplomat, dr. Ernest Latham jr. a cunoscut bine țara noastră și cultura română pe care le prețuiește și de care se consideră legat. Încă din acea vreme a făcut câteva traduceri din literatura română în limba engleză (între textele traduse s-a numărat și *Miorița*). În anul 1993, domnul Latham a revenit în România, prilej cu care a conferențiat la Asociația de drept internațional și relații internaționale pe tema abordată și în acest articol. Apreciind revista *Magazin istoric* pe care o citește de mulți ani, domnul Ernest Latham jr. a răspuns solicitării noastre, trimițându-ne spre publicare acest text, rezultat al unor îndelungate cercetări de arhivă. Este prima sinteză — deschizătoare de noi drumuri pentru cercetare — privind activitatea corespondenților străini de presă în România acelor vremi și în general din istoria presei române. O publicăm cu convingerea că reprezintă o contribuție atât pentru istoriografia americană, cât și pentru cea română.

nu au mai fost supuse cenzurii române, care funcționa în momentul când și-au trimis corespondențele de presă. Cenzura română, chiar dacă a evoluat de la una relativ îngăduitoare la alta restrictivă, rigidă, a fost prezentă tot timpul în intervalul menționat. Desigur, memoriile publicate în perioada războiului au fost supuse cenzurii aliate, dar aceasta nu avea vreun motiv să elimine relații ale evenimentelor din România, excepție făcând obișnuita preocupare pentru protejarea surselor și metodelor folosite în obținerea informațiilor.

Prin mijlocirea memoriilor, cercetătorul perioadelor obține acces și la observațiile și amintirile ziariștilor de la radio și ale celor care transmiteau scurte depeșe prin telegraf, lăsând comentariile pe seama editoria-liștilor și redactorilor care le primeau la celălalt capăt al firului.

Nu trebuie să ignorăm nici pericolul real, căruia ziariștii îi sunt supuși asemenea celorlalți muritori, ca peste timp amintirile să se estompeze sau să-și reamintească doar ceea ce le convine. Totuși, memoriile despre care vorbim apar drept o importantă sursă, în special pentru contextul social și atmosfera în care s-au desfășurat evenimentele acelei perioade.

W. Fabricius și Grigore Gafencu, surprinși într-o conversație, în martie 1940
 În p. 15: regele Mihai, generalul Ion Antonescu, Horia Sima și Wilhelm Fabricius asistă la defilarea trupelor germane, în decembrie 1940

Vârsta de aur a corespondenților străini

Odată cu invadarea Poloniei de către Germania, dar mai ales după prăbușirea Franței, România a devenit unul dintre puținele locuri din Europa unde ziariștii anglo-americani mai puteau acționa într-o atmosferă cât de cât binevoitoare. De aceea, ziarele, agențiile de presă și posturile de radio au căutat să-și trimită oamenii cei mai capabili la București și să le asigure toate resursele posibile pentru a face o treabă cât mai bună, în condiții din ce în ce mai dificile, chiar periculoase. De obicei, corespondenții aveau peste 27-28 ani, până la 40, erau energici, inteligenți, erau devotați meseriei și se concureau feroce. Cei mai mulți aveau o experiență anterioară în problemele europene, dacă nu neapărat în cele românești. Ei pot fi considerați drept reprezentanți ai vârstei de aur a corespondenților de presă străini, când știrile transmise rapid prin radio sau linii telefonice le înlocuiseră pe cele telegrafiate. Loviturile de presă creau peste noapte re-

putația unor ziariști; reversul era că în cazul în care un alt ziar sau altă agenție obțineau primii știrea, un reporter își putea pierde slujba.

În afara de concurența profesională, exista, cum am mai spus, problema cenzurii. Atunci când se petreceau lucruri considerate de autorități ca neconvenabile României, pur și simplu se tăiau liniile telefonice și telegrafice și se refuza accesul la facilitățile oferite de radio. Corespondenții rămăneau cu știrea, dar nu aveau cum să o transmită. În perioada de care ne ocupăm, un birou al cenzurii (vezi *Magazin istoric*, nr. 8-11/1991) examina toate corespondențele de presă și trebuiau investigate stragateme pentru a ocoli aceste restricții. Uneori, ziariștii se deplasau în țările învecinate și-și expediau de acolo corespondențele. S-au pus la punct și coduri sofisticate, folosind substitute și jargonul american, pentru a-i păcăli pe cenzori.

Persoanele inteligente care se confruntau cu evenimentele complexe, ziariștii difereau în privința modului cum le judecau. Nu a existat, de exemplu, un consens în a-i atribui lui Carol II responsabilitatea personală pentru tragicul

curs pe care l-au luat evenimentele. Generalul Antonescu era văzut de unii drept aservit Berlinului, iar de alții drept un ofițer responsabil și onorabil. Pe de altă parte, în rândul ziariștilor exista o unanimitate în privința sentimentelor lor anti-naziste. Doar unul dintre ei a fost suspectat de o poziție pro-germană, dar fără să se poată aduce dovezi evidente. De asemenea, exista un sentiment de simpatie generală pentru România și pentru poporul român, prins între ambițiile sovieticilor și tirania nazistă. Desigur, modul de viață ușuratic al păturii superioare a societății bucureștene a fost criticat, la fel ca și excesele politice ale vremii. Dar din toate scrierile se degaja o caldă afecțiune pentru România și sentimentul că națiunea nu merita umilirile din 1940 sau atrocitățile anarhiei create de Garda de fier, câteva luni mai târziu.

Percepția diferă în mod evident în funcție de relația concretă a fiecărui autor cu România. Ziariștii care-și aveau reședința la București au scris relatări mai ample, mai bine documentate, care fac o analiză subtilă. În mod firesc, evenimentele din România ocupă o pondere mai mare în scrierile lor. Cei care au sosit la București pentru a relata doar despre anumite evenimente, s-au concentrat, evident, asupra lor, dând mai puțină atenție contextului sau cauzelor. Pe de altă parte, acești vizitatori aduceau o perspectivă mai bogată, pan-europeană și o folositoare bază de comparație cu evenimentele ce aveau loc în alte zone, din Balcani.

Prezența atâtor ziariști la București, începând cu anul 1939, reflectă importanța geografică a României, de-a lungul Dunării, la încrucișarea drumurilor din Europa de sud-est, producătoare a vitalului petrol și cu o producție agricolă de o importanță strategică. După căderea Franței, interesul pentru România a sporit. Singura direcție de expansiune rămasă pentru Germania era spre

est, către Uniunea Sovietică, sau spre sud-est, în Balcani. România ocupa poziția unui pivot, căci nu putea fi conceput un atac contra Uniunii Sovietice fără ancorarea flăcărului sudic la Marea Neagră, iar calea de acces spre Balcani pentru armata mecanizată germană era de-a lungul văii Dunării și apoi spre sud, în Bulgaria. După cum au arătat-o evenimentele, România a fost o victimă a expansiunii Germaniei în ambele direcții.

„Locul unde se putea întâmpla orice“

În perioada pe care am menționat-o, opt au fost evenimentele majore care au reținut atenția lumii: 1) refugierea armatei și autorităților polone în România, în septembrie 1939; 2) asasinarea primului ministru român Armand Călinescu la 21 septembrie 1939; 3) criza Basarabiei, de la ultimatumul din 26 iunie 1940 până la instalarea guvernului Gigurtu, la 4 iulie 1940; 4) criza Transilvaniei, de la întâlnirea germano-română de la Salzburg, din 26 iulie 1940, până la anexarea Transilvaniei de către Ungaria, în septembrie același an; 5) criza politică internă provocată de dictatul de la Viena și care a dus la abdicarea regelui Carol II; 6) cutremurul din 10 noiembrie 1940, de la ora 3.30; 7) asasinarea comise de Garda de fier, în ultima săptămână a lunii noiembrie, 1940; 8) asasinarea maiorului Döring la 18 ianuarie 1941 și puciul Gărzii de fier din săptămâna următoare (*Magazin istoric*, nr. 1/1994).

Deja, România nu mai era adăpostul ospitalier de până atunci iar cei mai mulți ziaristi anglo-americani pleaseră. În curând aveau să o părăsească și restul. Unele dintre memoriile lor au apărut după război și sunt mai ușor de găsit. Altele însă au văzut lumina tiparului în vremea războiului, când din

cauza raționalizării hârtiei, tirajul a fost redus, ceea ce a făcut ca ele să fie mai puțin cunoscute. Am considerat deci că semnalarea lor, într-o formulă bibliografică, ar oferi un sprijin celor interesați în studiul perioadei și mai ales cercetătorilor din țările în care până de curând asemenea cărți nu puteau pătrunde ușor. Am ales drept criteriu al ordonării fișelor bibliografice momentul apariției fiecărui ziarist la București.

Vom începe cu Cyrus L. Sulzberger, autorul lui *A long Row of Candles: Memoirs and Diaries (1934-1954)*, apărută la New York, la editura Macmillan, în 1969. Este una dintre cele mai cunoscute cărți memorialistice scrise de un corespondent de presă la București. Capitolul „Where Anything Could Happen and Generally Did” (Locul unde se putea întâmpla orice și de obicei așa și era) este omagiul autorului pentru activitatea oricărui tânăr ziarist care a lucrat în Balcani în ultimii ani de pace. Sulzberger s-a aflat pentru scurtă vreme în România, în primăvara și vara anului 1940, pentru a urmări problema Basarabiei. Un interes aparte pentru istorie îl prezintă relatarea ocupării, în luna septembrie, a porțiunii din Transilvania, până la Cluj, de către trupele ungare și a Dobrogei de către cele bulgare. El descrie și sosirea Misiunii militare germane la București, în octombrie 1940, urmată de plecarea civililor britanici care nu erau esențiali pentru buna funcționare a legației sau altor agenții. Ultima călătorie la București a făcut-o în ianuarie 1941, într-o încercare eșuată de a-l salva pe corespondentul său local, acuzat de complicitate în asasinarea maiorului german Döring.

Robert Parker (*Headquarters Budapest*, editura Farrar and Rinehart, 1944) a fost șeful biroului agenției americane Associated Press pentru Europa de Est, cu sediul la Budapesta. A vizitat Bucureștiul cel puțin de șase ori: la jumătatea lunii martie 1939, când s-a semnat Convenția

Wohltat; în vara anului 1939, pentru a-i lua un interviu regelui Carol II; în septembrie 1939, pentru a relata despre asasinarea lui Călinescu; în iunie 1940, cu ocazia crizei Basarabiei; în septembrie 1940, ca să relateze despre abdicarea lui Carol II; în sfârșit, la începutul lunii ianuarie 1941, pentru a-i lua un interviu lui Horia Sima.

David Walker (autorul volumului *Death at My Heels*, apărută la Londra, în editura Chapman and Hall Ltd., 1942) a fost corespondent pentru ziarul britanic *Daily Mirror* în toată această pe-

¹ Semnată la 23 martie 1939 — după ocuparea Cehoslovaciei de către Germania, pe fondul unor presiuni permanente din partea Reichului —, a fost numită așa după numele negociatorului german, Marchează începutul procesului de subordonare a economiei românești față de cea germană.

Killinger, pe vremea când era comandantul unei companii de asalt din cadrul corpului de voluntari germani în Silezia

rioadă, dar a trimis corespondențe și pentru agenția de presă Reuters. Relatările sale despre Transilvania și Basarabia, din 1939, sunt demne de luat în seamă, ele prezentând detalii despre tensiunile existente în respectivele provincii. În capitolul „Hollywood Hitler” a încercat să ofere o imagine echilibrată și corectă a unui britanic despre Corneliu Codreanu și Garda de fier. În 1957, Walker publica, la New York, în editura W.W. Norton and Company Inc., *Lunch with a Stranger*, în care rememora aproximativ aceleași evenimente. În plus, de data aceasta Walker oferea și o captivantă relatare a activității sale ca trimis al serviciilor de informații britanice, sub acoperire de ziarist. El era destul de critic la adresa politicii duse de britanici în Balcani, în special față de eșecul lor de a interzice accesul germanilor la resurse strategice prin aruncarea în aer a câmpurilor petrolifere de la Ploiești.

Cedric Salter a scris *Flight from Poland*, apărută la Londra, la editura Faber and Faber Ltd., în 1940. Era trimisul ziarului *Daily Mail* la Varșovia, când a izbucnit cel de al doilea război mondial. S-a retras, alături de refugiații polonezi, în România. A intrat în țară pe la Cernăuți, la 8 septembrie. Povestește despre primirea refugiaților poloni și despre apariția armatei sovietice la frontiera României. Asasinarea lui Călinescu, executarea asasinilor săi și înmormântarea fostului prim-ministru, cât și penetrația economică germană și eforturile de reînarmare ale României sunt alte subiecte prezente în cartea sa. Deosebit de interesante sunt relatările despre tensiunile ivite între germani și sovietici în legătură cu folosirea căii ferate Cernăuți-Lvov care trecea prin teritoriul polonez ocupat de sovietici, dar constituita o arteră esențială pentru transportarea produselor agricole române spre Germania.

Patrick Maitland (autorul lucrării *European Dateline*, ti-

părită la Londra, de editura Quality Press Ltd., 1946, devenise în acea vreme corespondentul ziarului londonez *The Times* în Balcani. În momentul invaziei germane se afla în Polonia, de unde s-a retras în România. În viziunea lui, asasinarea lui Armand Călinescu a fost un complot pus la cale de către germani, pentru a avea un pretext care să le permită să continue înaintarea în România. În iulie 1940, Maitland și-a mutat reședința de la Belgrad la București, unde a rămas până la jumătatea lunii octombrie. Pentru Maitland, evenimentele care s-au succedat au fost o serie de mișcări geopolitice coerente ale germanilor, în urmărirea planului lor de bază — dominarea Europei —, mai curând decât o serie de reacții la posibilități apărute accidental și la greșeli de calcul ale italienilor.

Purta în poșetă un revolver placat cu sifid

Derek Patmore a scris *Balkan Correspondent*, apărută la editura Harper and Brothers, în anul 1941. El a făcut în vara anului 1938 o excursie prin România, impresiile de atunci publicându-le într-o altă carte, *Invitation to Romania*. Când a izbucnit războiul, a primit o slujbă de la Exchange Telegraph Co. și la 16 septembrie 1939 sosește la București. A plecat din România la 14 octombrie 1940. În februarie 1940 a avut o vacanță de trei săptămâni. Revenit în România, a devenit corespondent pentru *News-Chronicle*. Memoriile sale, care acoperă întreaga perioadă petrecută la București, prezintă interes pentru urmărirea secvențială a creșterii influenței germane în România și a evoluției orientării programare a politicii românești. Patmore a cunoscut un mare număr de personalități ale vieții bucureștene, pe care le-a folosit

pentru o cât mai bună înțelegere a scenei românești.

Virginia Cowles a inclus în lucrarea sa memorialistică (*Looking for Trouble*, apărută la Londra, în editura Hamish Hamilton, în 1941) și capitolul „Polish Tragedy-Second Hand” (Tragedia poloneză la mâna a doua). A sosit la București în jurul datei de 17 septembrie 1939, trimisă de ziarul britanic *Sunday Times* pentru a relata despre refugiații polonezi. A descris atmosfera care domnea la Cernăuți și în întreaga Bucovină, starea jalnică în care soseau refugiații.

Lucrarea lui Robert St. John, *Foreign Correspondent* (publicată de editura Doubleday and Company Inc., în anul 1957) este considerată una de referință în domeniul ziaristicii și poate servi drept manual pentru orice aspirant la calitatea de corespondent de presă. St. John a rămas la București din martie 1940 până la începutul lunii martie 1941, ca trimis al agenției Associated Press. A fost ultimul corespondent de presă anglo-american cu reședința la București care a părăsit țara. Foarte valoroase sunt comentariile lui sincere, deși uneori caustice, la adresa celorlalți ziariști din oraș, cât și detaliile pe care le oferă despre modul cum îi înșela pe cenzori. În timpul rebeliunii legionare din ianuarie 1941, St. John a fost împins într-o ambulanță de un gardist, care, confundându-l cu un doctor, l-a luat cu el în miezul confruntărilor. Povestește cu mult dramatism socul pe care i l-au provocat violența și cruzimea acțiunilor, mai ales ale celor dirijate contra populației evreiești din București. St. John ne-a lăsat și un roman autobiografic (*It's Always Tomorrow*, apărut tot la Doubleday, Doran and Co. Inc., 1944). Eroul povestirii, David Sedgwick, era un tânăr corespondent de presă american în Europa. După prăbușirea Franței, Sedgwick a fost trimis la București. Pe aproximativ 25 pagini relatează despre viața în acest oraș în timpul an de pace.

O altă lucrare este cea a lui Clare Hollingworth: *There's a German Just Behind Me* tipărită la Londra, în editura Secker and Warburg, în 1942 și cu o nouă ediție la The Right Book Club, peste un an. Ea a fost corespondenta ziarului *Daily Express*. Avea puternice sentimente anti-naziste și a criticat neobosit politica britanică din Europa de sud-est. Purta în poșetă un revolver placat cu sîde și fusese poreclită Scarlet Pimpernel a Balcanilor pentru eforturile pe care le depusese ca să scoată cât mai mulți piloți polonezi din România. A ajuns la București la începutul lunii iunie 1940 și a plecat în februarie 1941. A fost singurul ziarist britanic aflat la București în momentul rebeliunii legionare din ianuarie 1941. În cartea sa a inclus o relatare a tragicelor evenimente din acele zile.

Leland Stowe, autorul cărții *No Other Road to Freedom*, apărută tot la Londra, la Faber, and Faber Ltd. în 1942, de la *Daily News*, ziar ce apărea la Chicago, a sosit în România în anul 1940 și a rămas până la instalarea guvernului Antonescu. În cartea sa insistă asupra penetrării economice a Germaniei în Balcani. În capitolul „The Locusts Come—Romania” (România — vin lăcustele) se ocupă de acest aspect, continuat apoi în acel intitulat „The „New Order” in the Balkans” („Noua Ordine” în Balcani), în care urmărește evoluția „lăcustelor” în încercarea lor de a domina întreaga piață sud-est europeană. Cei preocupati de istoria diplomației economice a Reichului german vor găsi în cartea lui Stowe indicații folositoare pentru viitoare investigații.

Cartea contesei R.G. Waldeck, *Athénée Palace*, publicată într-o primă ediție la New York, la editura Robert M. McBride and Company, în 1942 și retipărită în 1943 la Londra, la Constable, cu titlul *Athénée Palace, Bucharest: Hitler's New Order Comes to Romania*, a fost un best-seller al acelor ani. Relatarea ei este extrem de personală, re-

flectând și trecutul de fiică a unui proeminent bancher evreu din Mannheim. La venirea la București își luase deja doctoratul în sociologie *summa cum laude* de Heidelberg, se căsătorise de trei ori și divorțase de două și fusese achitată de o curte germană de judecată — dinainte de venirea lui Hitler la putere — pentru spionaj. Chiar și după pretențioasele standarde ale jurnalismului din Balcani, acesta era un trecut exotic. A sosit la București chiar în ziua în care a fost ocupat Parisul, la 14 iunie 1940, și a rămas aici până la sfârșitul lui ianuarie 1941. Spre deosebire de toți ceilalți ziariști, conțesa noastră a făcut permanent efortul de a intervieva principalele personalități germane din București, încercând să le ghicească personalitatea și ambițiile. A fost văzută adesea luând masa cu ele la Athénée Palace, ceea ce a dat naștere în anumite cercuri la suspiciunea că era, de fapt, o spioană germană, care lucra sub acoperirea de trimis al revistei *Newsweek*, dar nu s-a putut găsi până acum vreo dovadă concretă. Stilul ei rezervat, cerebral, nu s-a prea împacă cu cel oarecum agitat al celorlalți ziariști. Un coleg a și spus despre ea, cu sarcasm, că a fost singurul reporter pe care l-a întâlnit în viața lui încercând „să relateze despre un război din holul unui hotel”. Cartea ei merită însă să fie citită pentru că oferă o imagine a strategiei și psihologiei germane.

Leigh White ne-a lăsat lucrarea *The Long Balkan Night*, publicată la New York, la Charles Scribner's Sons, în 1944. În acea vreme, Agenția Telegrafică Evreiască crease o ramură subsidiară, numită Agenția de Știri Transoceanică (ONA), care trebuia să lucreze în Europa dominată de naziști. White, care locuia la St. Albans, în Vermont, S.U.A., a fost socotit ziaristul ideal pentru a înființa un birou la Budapesta. Simțind că acoperirea oferită de ONA era prea subțire pentru a-i păcăli multă vreme pe ger-

mani, White s-a autonumit corespondent special pentru Columbia Broadcasting System (CBS) și ziarul *Post* din New York. Deși în dosarele epocii apare drept corespondent al celor două (CBS sau *Post*) și uneori le-a și trimis corespondențe, Agenția evreiască l-a fost principalul comanditar. A ajuns la București la 30 iunie 1940, pentru a relata despre criza basarabeană. În capitolul „Kolozhvar — Cluj” povestește despre o călătorie organizată de români prin Transilvania, la jumătatea lunii august, pătrunderea armatei ungare în Cluj două săptămâni mai târziu și o ultimă vizită la începutul lui octombrie, același an. S-a reîntors la 24 ianuarie 1941, pentru a cerceta violențele anti-evreiești și a părăsit definitiv România în februarie. Cel ce se ocupă de tratamentul aplicat românilor în Transilvania anexată de unguri sau de regimul evreilor în întreaga Europă, vor găsi informații prețioase în cartea lui White.

Același episod în două relatări

Stephen Pollak este numele real al unui corespondent local al agenției United Press, cunoscut în acea vreme mai mult drept Saul Stephen Skup. Evreu ceh din ținutul sudet, Pollak participase ca ofițer în brigăzile internaționale la războiul civil din Spania. La sfârșitul anului 1937 a fost recrutat în serviciul militar de informații sovietic. A locuit, sub acoperire, o scurtă perioadă de timp la Paris, având un pașaport canadian, cu numele Skup, furnizat de sovietici. În noiembrie 1939, Henry Gorell, șeful biroului United Press din Belgrad, l-a angajat pe Pollak drept corespondent local. Era trimis din Belgrad pentru a face relatări din alte zone ale Balcanilor. A intrat în România pentru prima oară la 16 august 1940, pentru a trimite corespondențe despre criza transilvăneană.

El și Winston Burdett, de la CBS, au fost singurii ziariști anglo-americani care s-au aflat alături de trupele române în momentul pătrunderii unguirilor în Transilvania, ceea ce conferă relatării lui un interes aparte. Povestește, cu unele detalii, și venirea Misiunii militare germane. A plecat din România la 15 octombrie, fiind ulterior internat ca persoană suspectă în India britanică. Dincolo de informațiile oferite despre criza transilvăneană, cartea lui este foarte interesantă pentru că prezintă, prin viața aventuroasă a unui agent sovietic, atitudinile și acțiunile sovieticilor în Balcani în acea perioadă.

Gordon Young — autorul cărții *Outposts of War*, apărută la Londra, în editura Hodder and Stoughton, în 1941 — a fost redactor asociat pentru Reuters și, după izbucnirea războiului, unul dintre corespondenții săi speciali. Se afla la Istanbul când a primit o telegramă din partea agenției să plece imediat la București pentru a-l da o mână de ajutor lui Henry Stokes, corespondentul din Balcani, în relatarea evenimentelor ce au urmat dictatului de la Viena. S-a referit la acele momente în capitolul „Royal Melodrama” (Melodrama regală), el însuși o indicație — ca și fraza de deschidere: „Rumania was pure Hollywood” (România era un adevărat Hollywood) — asupra felului cum a perceput evenimentele. În ciuda acestui fapt, relatarea sa, ca martor ocular, reprezintă o cronică serioasă a evenimentelor de atunci. Portretele pe care le-a făcut lui Carol II, Mihai, Horia Sima și mai ales generalului Ion Antonescu sunt o perspectivă contemporană interesantă asupra personalității, principalilor actori ai „melodramei”. Young a urmărit de la fereastră hotelului Athénée Palace, parada organizată cu prilejul reîntoarcerii reginei-mamă Elena. A plecat din București, la Cairo, prin Belgrad și Sofia, la jumătatea lunii septembrie. 1940.

Ray Brock (autoarul lucrării *Nor Any Victory*, apărută la New York, în editura Reynal și Hitchcock, anul 1942) a fost angajat în septembrie 1940 de oficiul din Belgrad al ziarului *New York Times*. La sfârșitul lunii noiembrie același an, oficiul din București al ziarului era vacant și Brock a fost trimis acolo, plecându-se de la premisa greșită că Garda de fier era pe cale să desăvârșască o adevărată revoluție. A rămas pentru a vedea reînnumirea lui Cădeanu și defilarea unei coloane motorizate germane, a doua zi. Cea mai puternică impresie cu care a plecat i-a lăsat-o, se pare, piața neagră din București. A revenit aici la 9 mai 1941, pentru a schimba trenul spre Constanța, de unde urma să plece cu nava Dacia spre Istanbul, la 11 mai. A avut totuși vreme să se întâlnească cu o sursă — numită doar G de la *Timpu* — care l-a informat în barul de la Athénée Palace că atacul german contra U.R.S.S. urma să aibă loc în acea vară, nu mai târziu de luna iulie. Prevedinea i-a fost repetată de directorul hotelului Carlton din Constanța, unde Brock și-a petrecut ziua următoare, fiind probabil ultimul ziarist anglo-american care se mai afla în România.

O asemenea listă nu se poate încheia fără a-l menționa pe Archie Gibson, de la *The Times*, corespondent al ziarului la București din 1928 și până în 1940 și președintele clubului presei străine din România până la izbucnirea războiului, când ziariștii germani l-au obligat să demisioneze. Profesorul Dennis Deletant de la School of Slavonic and South-Eastern European Studies de la Universitatea din Londra, autorul unui studiu despre Gibson, a semnalat existența unui manuscris autobiografic cu multe sute de pagini ce acoperă perioada 1930-1947. Întârzierea publicării manuscrisului este pusă pe seama suspiciunii că Gibson se afla în legătură cu o organizație de spionaj britanică. St. John

și amintea că persoana care l-a prezentat pentru prima oară lui Gibson, în 1940, i-a șoptit că se credea că el era șeful rețelei britanice din România. Suspiciunea a fost confirmată mai târziu de către David Walker, căci el scria în *Death at My Heels* că a ascultat declarația de război rostită de Neville Chamberlain la un aparat de radio în apartamentul lui Gibson din București. Iar în *Lunch with a Stranger*, tot Walker își amintea că a ascultat același discurs, dar de data aceasta în apartamentul superiorului lui, numit în carte „L”. Să sperăm că și manuscrisul lui Gibson își va afla în curând locul printre memoriile prezentate în acest număr din *Magazin istoric*. ■

Versiune românească
Dorin MATEI

MONUMENTUL INFANTERIEI

În 1995, cu prilejul împlinirii a 165 ani de la înființarea armiei infanteriei române, supranumită și „regina bătăliei”, la intrarea principală în Parcul Tineretului din București urmează a fi amplasat un ansamblu sculptural intitulat „Monumentul Infanteriei”. În primul an după primul război mondial, peste 2.000 asemenea monumente au fost înălțate în întreaga țară, ele fiind menite a aminti generațiilor viitoare fapte de vitejie și eroism săvârșite de ostașii armatei române pentru împlinirea unității naționale.

În 1939, din ordinul Consiliului de Război, a fost distrus un monument al infanteriei, plasat pe șoseaua Kiseleff, un colos din bronz, de 20 tone.

În vederea construirii unui nou monument, în august 1994, Statul Major al Trupelor de Uscat din Ministerul Apărării Naționale, care a avut și inițiativa înălțării lui, a lansat un concurs adresat specialiștilor (arhitecți, urbanisti, sculptori) al cărui juriu va fi prezidat de domnul Petre Roman, președintele Comisiei de apărare și siguranță națională a Camerei Deputaților, concurs dotat cu trei premii, în valoare de 3.500, 2.500 și respectiv 1.500 dolari.

O DOMNIE LA CUMPĂNA VEACURILOR:

CONSTANTIN CANTEMIR

BOGDAN MURGESCU

Destinul lui Constantin vodă Cantemir, domnitor al Moldovei între 1685 și 1693, se încheagă parcă sub semnul paradoxului. Și-a făcut ucenicia armelor în Polonia, dar ca domnitor a salvat existența statului său folosind tactica tradițională românească împotriva armatei polone; deși „carte nu știa, numai iscăltura învățase de o făcea” — ne spune Ion Neculce — s-a îngrijit ca fiii săi să beneficieze de o educație aleasă, mezinul devenind unul dintre cei mai mari cărturari pe care l-am dat umanității: Dimitrie Cantemir (Magazin Istoric, nr. 8-10/1973, 5/1983).

Când Constantin Cantemir s-a urcat pe tronul lui Ștefan cel Mare, situația țării era critică. În anul 1683 o mare oștire otomană încercase să cucerească Viena, dar orașul fusese salvat de ajutorul primit de la regele polon Ioan Sobieski (1674-1696). Înfrângerea de sub zidurile Vienei (Magazin Istoric, nr. 1/1970, 12/1983) a dezvăluit slăbiciunile puterii otomane și a incurajat statele creștine să treacă la contraofensivă. În acest scop Imperiul habsburgic, Polonia și Venetia au format Liga Sfântă, care la 1686 avea să i se alătore și Rusia. Otomanii, siliți să treacă la defensivă, au suferit mai multe înfrângeri, îndeosebi din partea austrieilor. Țările Române au ajuns teren de confruntare nemijlocită între marile puteri beligerante. La numai câteva luni după despresurarea Vienei, Moldova a suferit o pustitoare expediție cazaco-polonă, urmată de o fațadă de distrugătoare intervenție tătarăască.

Situația era agravată de conflictele politice interne. Pentru înțelegerea acestora trebuie să facem o scurtă întoarcere în timp. În 1673, când domnitorul Ștefan Petriceicu trecuse de partea polonilor în bătălia de la Hotin, provocând înfrângerea armatei otomane, Poarta a hotărât, după cum relatează „Dimitrie Cantemir, „că este mai chibzuit ca pe viitor să nu mai numească niciodată domn pe un moldovean, ci pe un grec, care să-și albească și neamurile la Țarigrad și pe lângă acestea să fie om pașnic și neștutur în ale războiului”. Acești domnitori (Dumitrașco Cantacuzino, Gheorghe Duca, Antonie Rușet), cărora istoricii de mai târziu le-au spus „prefanarioți”, au devenit repede odioși în țară pentru multele abuzuri pe care le comi-

teau ajutați de un mare număr de slujbași străini, de obicei aduși tot de la Țarigrad. Dările tot mai mari au provocat „spargerea” satelor, oamenii fugind din calea birarilor domnești sau plecând în băjenie. Dar cum fuga locuitorilor însemna scăderea veniturilor statului, domnitorii „prefanarioți” au încercat să supună la unele contribuții și pe boieri, ceea ce evident l-a nemulțumit. Conflictul a ajuns la apogeu în timpul celei de-a doua domnii a lui Dumitrașco Cantacuzino (1684-1685; mai domnise și în 1673-1675), care, lacom și sfidător, a reușit să-și instrăineze toată suflarea Moldovei. Unii boieri au trecut de partea lui Ștefan Petriceicu, pretendentul sprijinit de Polonia, alții s-au refugiat în Țara Românească, la Șerban Cantacuzino (1678-1688), care era de multă vreme în dușmănie cu vărul său din Moldova. Trușaua Dumitrașco-vodă nu se putea bizui nici pe poporul de rând, care vedea în el numai un venetic venit să se îmbogățească pe spina sa.

În 1685 criza devenise explozivă. Acest fapt contravenea intereselor Porții, cu atât mai mult cu cât raportul internațional de forțe îl era defavorabil în acel moment. Pentru a putea rezista atacurilor Ligii Sfinte, Imperiul otoman avea o nevoie imperioasă să obțină cooperarea țărilor române. De aceea Poarta a trebuit să accepte ca, la cererea boierilor moldoveni refugiați în Țara Românească și cu sprijinul lui Șerban Cantacuzino, pe tronul Moldovei să fie înscăunat clucerul Constantin Cantemir. De îndată ce s-a aflat că a ajuns domnitor un pământean, populația s-a ridicat împotriva oamenilor lui Dumitrașco Cantacuzino. Totodată, un mare număr de leșeni s-au strâns în fața curții domnești la plecarea fostului domnitor și „il sudula și-l hitcăla și arunca cu pietri și cu lemne după dânsul”, astfel încât, după cum povestește Neculce, nu ar mai fi scăpat cu viață dacă nu l-ar fi apărut Husein, beiful de Oceaikov (Özü, Vozia), trimisul Porții. În felul acesta rezistența tenace a românilor leșea biruitoare împotriva „experimentului prefanariot”.

Dar cine era cel de a cărui înscăunare se legau atâtea speranțe?

„Cu alesul tuturor“

Neculce, copil în acea vreme, și-l amintește ca fiind „om bătrân, ca de șaptezăci de ani. La stat nu era mare; era gros, burduhănos, rumân la față, buzat. Barba îi era albă ca zăpada“. Potrivit fiului său, noul domnitor „era coborât din vechiul neam al Cantemireștilor... de la Crâm“. Această afirmație este greu de dovedit și poate fi pusă pe seama dorinței lui Dimitrie Cantemir de a-și stabili o descendență cât mai ilustră. Cercetările genealogice (Ștefan S. Gorovei, *Cantemireștii, eseu genealogic*, în *Revista arhivelor*, nr. 3/1973) au demonstrat că de fapt Constantin Cantemir se trăgea dintr-o familie de boierasă din Țara de Jos. Unul dintre strămoșii săi, Pătru Silișteanu, este atestat într-un document din timpul lui Ștefan cel Mare, dar altfel nu se știu prea multe lucruri despre ceilalți membri ai familiei, care nu au depășit statutul de mici boieri.

Născut la 8 noiembrie 1612 în satul Silișteni din ținutul Fălciului, Constantin Cantemir a rămas orfan de tânăr, iar moșia i-a fost pustiită de tătari. Atunci s-a angajat în oștirea polonă, unde moldovenii erau deosebit de prețuiți pentru calitățile lor militare. Evidențindu-se în luptele cu suedezii, Cantemir a ajuns rotmistrul, căpitan peste o unitate de călărime ușoară. În 1660, când s-a încheiat primul război nordic¹ prin pacea de la Oliva iar regele Poloniei și-a demobilizat o parte din armată, Constantin Cantemir a trecut în Țara Românească, unde a căpătat rangul de ceaș spătaresc. Câțiva ani mai târziu, când domnitorul muntean Grigore Ghica (1660-1664, 1672-1673) și-a pierdut tronul ca urmare a faptului că în războiul otomano-habsburgic din Ungharia i-a sprijinit pe austrieci,

Constantin Cantemir a hotărât să se întoarcă în Moldova, unde a intrat în slujba domnitorului Eustratie Dabija (1661-1665).

Din acel moment steaua lui Constantin Cantemir a fost în puternică ascensiune. S-a căsătorit cu Ruxandra Gane și, după moartea acesteia, cu Anița Bantaș, cu care avea să aibă doi fii, pe Antioh și pe Dimitrie. Prin aceste căsătorii Constantin Cantemir se înrudea cu câteva dintre cele mai însemnate familii boierești din Moldova, precum și cu domnitorii Eustratie Dabija și Gheorghe Duca. În același timp, zestrea soțiilor — împreună cu propriile achiziții — i-au permis să devină unul dintre marii stăpâni de moșii din Țara de Jos. Ca dregător a cunoscut aceeași ascensiune: mai întâi vornic de Bârlad (1664-1668), apoi armasă (1668-1672), serdar (1672-1681) și mare clucer (1681-1684). După cum se vede, dregătorii în primul rând militare, Cantemir acționând cu precădere în părțile răsăritene ale Moldovei, în vecinătatea primejdioasă a tătarilor. Calitățile războinice, dărzenia și bunul simț de care a dat dovadă i-au asigurat în scurt timp respectul călăreților stepii, care au început să se teamă să mai treacă hotarele țării. Aceeasă apreciere avea s-o dobândească și din partea otomanilor atunci când, în timpul războiului cu Polonia din 1672-1676, s-a achitat cu bine de mai multe misiuni importante. Astfel, Dimitrie Cantemir povestește că în timpul campaniei otomane de la Camenița din 1672 tatăl său a fost însărcinat să însoțească haremul sultanului, care trebuia să se înapoieze din Polonia în Moldova. Pe malul Nistrului convoiul a fost atacat de un puternic detașament polon. Cel însărcinat cu supravegherea haremului „în culmea deznădejdiei, rămâne trăsnit și nu știe ce să facă. Îi cheamă pe Cantemir: «Iată — îi zice — dușmanii sunt mulți, nu puțini; ce-i de făcut?» Cantemir îi sfătu-

iește să trimită cât mai degrabă un om care să dea de veste sultanului și să ceară ajutorare; iar el cu ostașii lui va așeza căruțele în cerc și va lupta până la ultima suflare și nu-i va lăsa decât mort să cadă în mâinile dușmanilor. Ceea ce a și făcut: strângând căruțele în cerc și deshamând caii, stăvieau pedestri năvala polonezilor. A luptat vreme de opt ceasuri, până când leșii văzură venind din depărtare ajutor“.

Dincolo de isprăvile militare, Constantin Cantemir, ca boier pământean, atașat intereselor și tradițiilor țării, se împacă tot mai greu cu politica dusă de domnitorii „prefanarioți“. Treptat, a devenit unul dintre conducătorii opoziției. Silsit să fugă în Țara Românească împreună cu un grup numeros de boieri, a continuat lupta pentru alungarea „prefanarioților“ cu ajutorul lui Șerban Cantacuzino. Când s-a pus problema alegerii unui nou domn, Constantin Cantemir nu avea rangul cel mai înalt și nici nu era „os domnesc“, dar vârsta lui, experiența bogată, trecutul fără pată și renumele de oștean încercat impuneau tuturor. Și atunci, după cum povestește Neculce, „cu alesul tuturor boierilor ce era pribegi în Țara Muntenască l-au rădicat domnu, cu cheltuiala lui Șerban-vodă, domnului muntenescu“.

O socoteală greșită

Situația pe care o găsea noul domnitor era — după cum am văzut — critică. Războiul dintre poloni și otomani se desfășura cu violență, iar Moldova, plasată între cele două tabere, suporta greul conflictului. Țara era în mare măsură pustiită, recolta compromisă și comerțul paralizat.

În atare condiții, una dintre primele sarcini ale noului domnitor a fost să aducă un minimum de liniște și ordine în țară. El a început prin organizarea unei mari campanii împotriva tâlharilor care, profitând de război și de slăbiciunea domnitorilor „prefana-

¹ A avut loc între anii 1655-1680. Încrederea Suediei de a dobândi suveranitatea în nordul Europei a fost contraracată de rezistența Poloniei, în ajutorul căreia au intervenit succesiv Rusia, Danemarca și Prusia.

rioi", se înmulțiseră din cale-afară. Mai întâi a oferit celor care renuntau la fărâdelegi șansa de a intra în oastea țării. Mulți s-au conformat. Apoi a trecut la măsuri de forță. Imediat s-a văzut că domnul Moldovei era un oștean experimentat și aprig. După cum relatează Dimitrie Cantemir: „în doi ani aproape patru mii de tâlhari au ispășit cu moartea pedeapsa cuvenită”.

La fel de importante erau relațiile cu marea boierime. Atunci când a devenit domnitor Constantin Cantemir, boierimea era împrăștiată și împărțită în ceea ce privește opțiunile politice. Una dintre sarcinile primordiale ale noului domnitor era să asigure concentrarea întregii boierimi în jurul politicii sale. De aceea, mai ales la începutul domniei, Constantin Cantemir a încercat să împacă facțiunile boierești și să le atragă de partea sa. Pe Gavrilă Costache (*Magazin istoric*, nr. 3/1987) l-a păstrat mare vornic al Țării de Jos, iar feciorii săi au primit și ei dregătorii. Pe Iordache Ruset, grec de la Constantinopol, priceput în afacerile financiare și având puternice legături în capitala Imperiului otoman, l-a numit mare vistiier. În același timp l-a rechemat din Polonia pe Miron Costin, iar pe fratele acestuia, Velicico, l-a făcut hatman și apoi mare vornic al Țării de Sus. Această primă fază este bine surprinsă de Neculce: „Cu boierii trăia bine până la o vreme, pentru că era om de țară și-i știa pe toți, tot anume, pre careli cum era”.

Treptat însă, raporturile cu boierimea s-au complicat. Marii boieri socotiseră la început „că l-or purta precum le va fi voia lor”. Constantin Cantemir, deși îngăduia multe, înțelegea să rămână el stăpânul și a căutat să promoveze în unele dregătorii și oameni care să-i fie personal devotați, din rândurile micilor boieri sau al rudelor sale, cum ar fi ginerele său Lupul Bogdan pe care l-a făcut agă, mare spătar și apoi hatman.

Aceasta a contribuit la înăprirea relațiilor cu unii dintre marii boieri, care suportau acum cu greu să aibă ca domn pe un fost boiernaș și să fie concuși în dregătorii de candidați cu rang inferior. Se adăuga conflictul fiscal, motiv permanent de dispută între domnitor și boierime. Deși otomanii — care aveau nevoie de sprijinul lui Constantin Cantemir — acceptaseră să renunțe temporar la plata haraciului (nu însă și la peșcheșuri și celelalte obligații ocazionale), domnul a menținut o fiscalitate aspră, impunând chiar și pe boieri. „Și scote mulțime de orânduială pe țară — ne spune Neculce — și pe maziili dădii grele și pe breslași greutate, de s-au strâns de atunce”. Tot Neculce relatează că Miron Costin l-ar fi apostrofat violent pe domnitor, pe când se aflau la masă: „Mai des cu paharele mărie-ta, și mai rar cu orânduiele că țara îți ertată de la Poartă și-ei vrea să-ți dai mărie-ta sama odată și nu-i pute”. Conflictul a evoluat treptat, ajungând la apogeu la sfârșitul anului 1691; când a fost inițiat un mare complot boieresc. Domnul a aflat și a poruncit executarea fraților Velicico și Miron Costin (*Magazin istoric*, nr. 4/1972).

Merită să stăruim asupra acestui episod întrucât s-a spus că la rădăcina tragicului deznodământ ar fi stat divergențele cu privire la opțiunile de politică externă. Astfel, în Moldova ar fi existat două partide boierești, unul filopolon, în frunte cu Costineștii, și altul filoottoman, în frunte cu Rusetștii (sau Cupăreștii, cum li se mai zicea în epocă). Optând pentru menținerea legăturilor cu Poarta, Constantin Cantemir ar fi favorizat pe Cupărești și — la intrigile acestora — ar fi hotărât uciderea Costineștilor, dintre care Miron cronicarul ar fi fost nevinovat. Acest scenariu nu rezistă însă confruntării cu faptele istorice.

Împărțirea rigidă a boierimii în două „partide” diametral opuse nu corespunde realităților epocii. În acea

vreme existau întotdeauna mai multe facțiuni boierești, între care limitele nu erau prea stricte, alianțele făcându-se și desfăcându-se cu repeziune. Astfel, chiar la începutul domniei lui Constantin Cantemir, când Iordache Ruset s-a aflat temporar în dizgrație, cel care l-a ajutat a fost tocmai Velicico Costin. În determinarea sinusoidelor pe care le descriau relațiile dintre grupările boierești, competiția pentru puterea politică internă juca un rol infinit mai însemnat decât opțiunile de politică externă. Chiar dacă Miron Costin era un admirator al regimului nobiliar și al culturii polone, el a fost mai întâi un om politic realist. Astfel, în 1673, când Ștefan Petriceicu a trecut de partea polonilor, Miron Costin s-a aflat în fruntea boierilor care l-au părăsit pe domn și s-au înapoiat în tabăra otomană. La fel, în 1691, când Ioan Sobieski i-a scris să i se alăture, cronicarul moldovean a refuzat să facă acest pas. Cu un an mai înainte, același Miron Costin, la fel ca și Iordache Ruset, era în legături strânse cu agentul austriac Giorgione, încercând astfel să torpileze o înțelegere polono-otomană pe seama Moldovei.

De fapt, atunci când însăși existența statului eră periclitată, marii boieri tindeau să acționeze convergent, solidarizându-se — cu puține excepții — în jurul domnitorului. Odată pericolul trecut (ca, de exemplu, după eșecul campaniei lui Sobieski din 1691), lupta pentru putere reîncepea și mai aprigă. Complotul Costineștilor, care încercau să-l aducă domnitor pe Velicico, nu avea de altfel nici o legătură cu Polonia. În încercarea de a-l răsturna pe Cantemir, boierii din „opoziție” se înțeleseseră cu Constantin Brâncoveanu și mizau pe jocul părelor și pungilor la Poartă. Observăm deci că apropierea partidelor boierești de una sau de alta dintre marile puteri era pur conjuncturală și depindea de evoluția relațiilor cu domnitorul. Uneori inițiativele diplo-

matice particulare ale unor mari boieri erau tolerate de domn, sau chiar încurajate ca o formă de tatonare politică. Cel mai adesea însă, apelul la forțe externe pune în grav pericol țara. Domnul era nevoit să reacționeze energic. Și potrivit moravurilor epocii în lupta politică nu se lucra cu mânuși. Angajându-se în complotul ce viza răsturnarea domnului, Miron Costin știa că trăiește, potrivit propriei expresii, „cu zilele a mână”.

„Nu se puteau ține cei tineri cu dânsul”

Marea problemă a domniei lui Constantin Cantemir a fost însă dirijarea politicii externe moldovenești între Scylla polonă și Carybda otomană. Războiul dintre Imperiul otoman și Liga Sfântă crease țărilor române o situație deosebit de complexă. Dominația otomană era suportată cu greu. În ciuda înfrângerilor suferite, Imperiul otoman mai constituia încă o forță politică redutabilă. În plus, Constantin Cantemir „știa rândul leșilor, că-i slujise”, și era conștient că nu se putea aștepta la prea mult sprijin din acea parte. Dar cel mai grav era pericolul ca „eliberatorii” să se dovedească stăpâni și mai opresivi decât otomanii, așa cum de altfel s-a întâmplat în Transilvania, care a fost anexată la Imperiul habsburgic.

Pe de altă parte, înțelegând că au neapărată nevoie de colaborarea românilor, otomanii erau dispuși să facă unele concesii, renunțând temporar — după cum am văzut — la tribut. În schimb, ei i-au cerut lui Constantin Cantemir să-și trimită fiul mai mare, pe Antioh, împreună cu alți șase feciori de mari boieri, ca ostateci la Constantinopol, garanție vie a fidelității față de Poartă.

La început Constantin Cantemir a căutat să desfășoare tradiționala politică de echilibru, sperând să evite desfășurarea operațiunilor

militare pe teritoriul Moldovei. De aceea, emisarilor poloni care se străduiau să-l atragă în alianță antiotomană le-a răspuns, arătându-le pericolul tătăresc și recomandând regelui să recucerească mai întâi Căminuța, cetate de la nord de Nistru ocupată de otomani în 1672. Pe lângă încercarea de a-i ține pe poloni în afara hotarelor țării, era și un sfat militar judicios, căci puternica garnizoană otomană de la Căminuța ar fi putut lovi din spate orice armată care s-ar fi aventurat spre sud. Polonii nu erau însă dispuși să țină cont de această recomandare, cu atât mai mult cu cât cea mai mare parte a armatei lor era alcătuită din cavalerie, care era nepotrivită pentru lupta împotriva unei cetăți. Ei sperau, totodată, să forțeze mâna domnitorului și să-l oblige să li se alăture. De aceea, în toamnă anului 1685 a pătruns în Moldova o armată condusă de marele hatman lablowski. Atacat direct, Constantin Cantemir a trebuit să reacționeze și, ajutat de trupe otomane și tătăre, a provocat o grea înfrângere oștirii polone în bătălia de la Boian (1 octombrie 1685). Năucite povestește: „Cantemir-vodă de atunci au dobândit de la turci mare cinste și laudă și credință, căci mergea prea bine și frumos la războiu. C-așa mergea în frunte, de nu se puteau ține cei tineri cu dânsul”.

Pentru poloni avertismentul era clar: orice încercare de ocupare militară a Moldovei avea să se lovească de împotrivirea dărză a românilor. Din nefericire însă, după victoria de la Viena, care fusese celebrată în toată Europa, regele Ioan Sobieski devenise mai încrezător ca oricând și credea că nimic nu-i mai poate sta în cale. Aflând de înfrângerea de la Boian, el a hotărât să pornească personal în expediție în Moldova. Regele nu a renunțat la planul său nici după ce campania din 1686 s-a încheiat cu un eșec. A revenit în 1691, cu

aceiași rezultat. Desfășurarea celor două mari campanii ale lui Sobieski a fost asemănătoare. În ambele rânduri armata polonă era net superioară forțelor românești, atât numeric, cât și ca dotare tehnică. De fiecare dată însă, Constantin Cantemir a aplicat tactica tradițională românească a pământului pârjolit. Astfel, el a evitat lupta deschisă și s-a retras, atrăgând inamicul spre interiorul țării. Totodată, a organizat hărțuirea oștirii polone și, asemenea lui Ștefan cel Mare înaintea bătăliei de la Codrîi Cosminului (1497), a chemat ajutoare otomano-tătăre. Cum expedițiile lui Sobieski au avut loc în toiluri verii, moldovenii și tătarii au incendiat ierburile de pe traseul urmat de inamic, lăsând caii fără nutreț. De asemenea, au încercat să împiedice aprovizionarea oștirii invadatoare și accesul ei la sursele de apă. Dar să-i lăsăm să vorbească pe martorii de epocă. Philippe le Masson du Pont, un francez aflat în 1686 în suita regelui polon, avea senzația că „de trei ani de zile (!) nu mai căzuze nici o picătură de ploaie în întreaga Țară Românească, nici în Moldova”. Mai lucid și mai analitic, un alt francez, marchizul de Bethune, consemnează tot atunci: „Bolile încep să se ivească printre soldații și caii noștri, la care contribuie mult arșița cumplită, și vedem în clipa de față cât este de greu să duci războiul la mai mult de o șută de leghe de Polonia, într-o țară pustie...”.

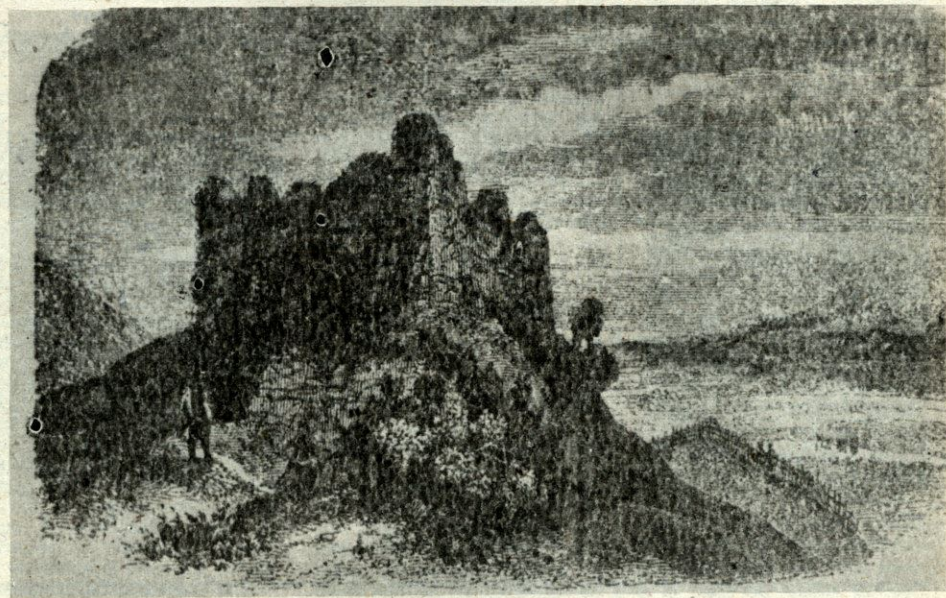
„Cu mare pagubă s-au întors în țara lor”

În asemenea condiții înaintarea devenea imposibilă, cu atât mai mult cu cât pe măsură ce se depărta de bazele sale armata polonă era tot

mai vulnerabilă față de contraatacurile românilor și aliaților lor. De aceea, în ambele cazuri Sobieski a trebuit să ordone cale-ntoarsă fără să-și fi atins obiectivele strategice. După cum povestește Dimitrie Cantemir, retragerea avea să se dovedească extrem de dificilă, deoarece tatăl său, îndârjit de incendierea lașului de către poloni în septembrie 1686, „urmărește cu ai săi și cu câteva cete tătarești tabăra craiului până la apa Siretului, ia prînși fără număr și, prin păduri și co-

dădeam dos la față, și de atunci tot în tabără și în slujbă am fost; niciodată nu mi s-a întâmplat să trebuiesc să lupt cu foamea: fată cum, fără hrană nemaifiind nici o nădejde să rămănem vii, câțiva dintre noi, ieșiți din tabără, intrăram în pădurea din apropiere, unde, găsind neșuate prune și mere, ne suirăm fiecare din noi în câte un copac (nici gândind la tătari în adâncul acela de pădure); în vreme ce ne străduiam să ne astâmpărăm foamea, îi văzurăm deodată pe

cel mai scurt spre Polonia, dar în 1691, dornic să obțină totuși un rezultat palpabil, s-a replitat spre apus, în teritoriile de sub munte ale Moldovei, unde a reușit să cucerească cetatea Neamțului. Acest ocol, combinat cu hărțuiriile și rezistența moldovenilor, a făcut ca expediția să se prelungească mai mult decât de obicei și, după ce plățiseră tribut arșitelor verii, polonii au trebuit să facă față ploilor și lapoviței de toamnă.

Cetatea Neamțului - ilustrație din secolul trecut

clauri, îl hăituiește ca pe un vânat care fuge". Demoralizați, chinuți de foame și de sete, soldații lui Sobieski erau de cele mai multe ori incapabili să se mai apere. Dimitrie Cantemir relatează mărturia unui polon, tovarăș de arme din tinerețe al lui Constantin Cantemir, privitoare la starea de inferioritate în care erau puși invadatorii. „Știi bine, doamne preafundurate, când am fost amândoi la Thorn în tabăra leșească împotriva suedezilor, eu nici înaintea a cinci suedezi nu

tătari așezați lângă trunchiul copacilor, întinzând arcurile și zăngănindu-și sulilele; astfel noi, după ce ne umplurăm pânțelele cu poame, coborând, dădurăm singuri mâinile să ni le lege".

Desigur, Dimitrie Cantemir înflorea puțin lucrurile, căutând să-și pună părintele într-o lumină cât mai favorabilă, dar relatarea lui surprindea veridic esența confruntării dintre români și poloni. În prima sa expediție eșuată, Sobieski s-a retras pe drumul

Un participant la campanie povestește: „... nu găseai nicăieri un loc uscat... nicăieri scut și adăpost contra viforului năpraznice. De sus turna ca din cofă, iar jos, la picioarele noastre, apele săltau în valuri... caii mureau de foame și de frig, așa că rar care dintre ai noștri se mai putea întoarce acasă călare... Din pricina lipsei de animale de tracțiune tunurile și furgoanele cu muniții n-au putut fi mișcate din loc, ci au tre-

ARMATA ROMÂNĂ

(Urmare din p. 6).

buit să rămână îngropate". Iar cronică anonimă a Moldovei (*Pseudo-Amiras*) consemnează: „de greutatea erorii mulți oameni au perit și s-au lăsat de agărlăcul lor, căruță leftica și pușcele. Și cu mare pagubă s-au întors în țara lor”.

După dezastrul din 1691, când a pierdut peste jumătate din armată fără să poată da o bătălie propriu-zisă, Sobieski nu a mai reluat campaniile de anvergură împotriva Moldovei. Aceasta nu însemna că pentru români greutățile luaseră sfârșit. Polonii instalaseră garnizoane la Suceava, Neamț și Soroca, iar trupele lor pusău nordul Moldovei cu scopul de a împiedica aprovizionarea Căminului, stăpânită încă de otomani. Trecerea la un război de uzură menținea nesigură și împiedica refacerea economică a țării. Totodată, din 1691 se relau luptele dintre facțiunile boieresti, alimentate de rivalitatea ce opunea pe Constantin Cantemir lui Constantin Brâncoveanu. Aceste lupte erau însă și o dovadă indirectă că marele pericol trecuse.

Atunci când la 17 martie 1693, Constantin Cantemir închidea ochii la Iași, existența țării era asigurată. Rezistența dărză pe care el o condusesese împotriva încercărilor de ocupare străină stăvilise expansiunea Poloniei lui Sobieski, care avea să se dovedească incapabilă de noi inițiative politico-militare de anvergură. Conducând țara în împrejurări internaționale deosebit de grele, când pericolul pândea de pretutindeni (Transilvania fusese anexată de Imperiul habsburgic), Constantin Cantemir a reușit ca, acționând cu stăruință și abilitate diplomatică, asemeni altor domnitori ai vremii, să mențină statul românesc de la răsărit de Carpați. ■

pilda cea mai puternică ne-o dă Elveția, în care cetățeni din trei neamuri, vorbind trei limbi deosebite și aparținând unor biserici diferite, nu numai că trăiesc bine împreună, după ce au luptat secole de-a rândul, unii cu alții, dar se simt solidari și sunt cetățeni credincioși ai statului elvețian.

Dar lucrurile nu stau așa. Dacă se oricine în secolul, întrebe oricine pe bulgarul din Dobrogea sau pe orice țărăn de orice neam din cuprinsul României — stăpân azi pe ogorul său, mulțumită legiilor românești — dacă este gata sau nu să apere alcătuirea socială care-i asigură acest bun sau nu. Răspunsul l-au dat anticipat nemurări bulgari, ruși, turci și tătari dobrogeni, soldați în acele glorioase regimente de infanterie purtând numerele 33, 34, 73, 74, cari fără pregetare și fără șovăire s-au aruncat în năpraznic foc și și-au sacrificat viața la Turcoaia, la Predeal, pe câmpiile Dobrogei și în șesul Siretului, la Mărășești. Răspunsul l-au dat concetățenii noștri mai noi, germanii, la Tatar Bunar și împrejurimi, atunci când au debarcat pe țărmul basarabean al Mării Negre bande sovietice cari doreau să răscălească populația din acele părți. Și l-au dat cu hotărâre și cu sânge. Răspunsul îl dau și azi naționalitățile, nerăspunzând la îmbierile din afară și la agitațiile unor persecutori în apă tulbură.

Apoi, oricât de temeinice ar fi criticele ce se aduc învățământului nostru de toate treptele și însăși critica e un semn sănătos de dor de bine, de mai bine, nu este mai puțin adevărat că el a format, în acești patruzeci ani din urmă, mulți copii și tineri de neam deosebit cetățeni, ofițeri, magistrați, funcționari de

toate soiurile, buni și credincioși fii ai țării, lucrând pentru binele și prosperitatea ei în toate ramurile de activitate.

În sfârșit, și nu mai puțin, armata, prin trecerea diferitelor contingente prin rândurile sale, a mărit simțul de solidaritate a tuturor fiilor țării și le-a inculcat sentimente de camaraderie.

Toate acestea în ceea ce privește materialul omenesc al oșteriei despre care se poate spune, în rezumat, că are însuși ostășii într-un nimic inferior ostășilor socoțiți ca cei mai buni.

Bine, bine, mi se va spune, dar cu perfecționarea tehnicii de azi însușirile firești — foarte trebuincioase de altfel — nu ajung. Ostășii trebuie pregătiți temeinic din punctul de vedere al folosirii potrivite a mijloacelor moderne de luptă. Cum stăm cu pregătirea lor tehnică?

Răspunsul ni-l dă citirea literaturii militare, literatură al cărei volum crește pe zi ce trece și a cărei valoare este multumitoare. Publicațiile militare românești, de la război încoace, arată că în armata română se lucrează serios în toate direcțiile instructiunii și că nu este ordine de idei în care să nu se facă cercetări și studii. Educația, instrucția, tactica, strategia, organizarea, legiurile au făcut și fac obiectul unor studii practice, în general destul de bine prezentate și ținând seamă și de progresul industriei și de posibilitățile noastre. Ele mai arată că armata a adoptat bune procedee de instrucție și că preocuparea de seamă a marelui majorității este destoinicia pregătire de război.

Cu un ostaș, având însușirile sus-arătate, cu bune sisteme de instrucție, cu darul de a se pregăti bine pentru rostul său de război, armata română are bune temelii pentru a fi o unealtă priincioasă apărării dreptului României la ființarea ei, acum și în viitor.

Sugura
7 martie 1933 ■

În 1921, Partidul Național Liberal se afla în opoziție, pierzând conducerea guvernului în urma alegerilor din noiembrie 1919. Consiliul de Miniștri era prezidat de generalul Al. Averescu, președintele Partidului Poporului, cu care liberalii încheiaseră, în mai 1920, un cartel electoral în speranța că se vor folosi de popularitatea acestuia și a formațiunii sale politice pentru a-și reface capitalul electoral.

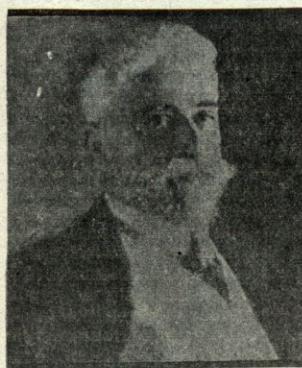
Scrutinul din mai 1921 nu le-a adus liberalilor decât 6,77 la sută din voturi, revenindu-le 9 mandate în Parlament (7 pentru Vechiul Regat și 2 pentru Transilvania) dintr-un total de 369.

Situația era mai mult decât îngrijorătoare pentru liderii liberali care au luat hotărârea

O mărturie memorialistică inedită vine să evoce un astfel de moment din campania de reorganizare liberală din vara lui 1921: turneul pe care un grup de fruntași ai P.N.L. — în frunte cu șeful partidului, Ion I.C. Brătianu — l-a efectuat în câteva orașe ardelenice în iunie 1921. Relatarea aparține lui G.G. Mărzescu (1876-1926), fruntaș liberal, ministru de Interne în guvernul prezidat de I.I.C. Brătianu între 12 decembrie 1918 și 27 septembrie 1919 și din ale cărui memorii inedite din timpul primului război mondial am publicat fragmente în nr. 10-12/1991 și 1,2/1992 ale revistei noastre.

Însoțindu-l pe Ionel Brătianu și pe ceilalți lideri liberali și relatând despre turneul lor transilvănean, G.G. Mărzescu ne introduce

1921.

**TURN
LIBERAL
ÎN
TRANSILVANIA**

G.G. MĂRZESCU

declanșării unei intense campanii de penetrare în electorat, îndeosebi în rândurile burgheziei din provinciile reunite cu patria mamă în 1918. Acțiunea se desfășura, între altele, printr-o masivă infiltrare în cercurile financiare și economice: infiltrația de sucursale ale Băncii românești (prezidată de Vintilă Brătianu), pătrunderea în consilii de administrație, organizarea de cercuri de studii liberale etc.

Sub titlul Partidul liberal se reorganizează, Nicolae Iorga scria în Neamul românesc din 7 octombrie 1920: „În fiecare centru rural mai de seamă, în fiecare oraș apare în ultimul timp câte o sucursală a Băncii românești. Câteodată apare și un club și un ziar al lor”.

în intimitatea unor cunoscuți oameni politici din urmă cu peste șapte decenii, prezentându-ni-i în firescul existenței lor cotidiene. Și cu ochii unuia dintre ai lor.

Autorul — după cum au putut constata cititorii și din lectura paginilor publicate în mai sus-amintitele numere ale revistei Magazin istoric — are har de povestitor însoțit, adeseori, și de umor. Este un memorialist prea puțin cunoscut, caielele cu însemnările sale fiind cine știe pe unde risipite. Poate, știu eu, descendenții sau alte persoane din cei care l-au cunoscut ne-ar putea semnala sau pune la dispoziție și alte pagini din memorialistica acestui deosebit de interesant personaj, nu numai în plan politic ci și în acela al scrisului, spre o mai dreaptă inte-

grare a sa in circuitul istoriografic actual prin intermediul Magazinului istoric.

Revenind la însemnările sale din 1921, din care vom reproduce câteva fragmente inedite, menționăm că ele se păstrează la Arhivele Statului din București, fondul G. Mărzescu, dosar nr. 147, sub titlul Note din călătoria mea în Ardeal cu I. Brătianu. În transcrierea lor am păstrat unele particularități

stilistice și ortografice ale autorului, fără a mai marca prin trei puncte intreruperile din text. Precizările în paranteze drepte, notele de subsol și titlul ne aparțin.

Mulțumesc colegilor de la Arhivele Statului din București pentru sprijinul acordat.

Ioan LĂCUSTĂ

18 iunie (sâmbătă) 1921. Plec la Cluj pentru a lua parte la inaugurarea cercului de studii. Ca de obicei, Ionescu s-a înfățișat la ora 5 dimineața și mi-a făcut bagajul.

Nici un restaurant, nici o cafenea deschise pentru a putea lua un ceai. Mă retrag în restaurantul gării, în agreabila companie a căpitănului Caligari.

Pe peron, în dreptul trenului, mă întâlnesc cu ceilalți oameni politici care fac aceeași călătorie: Vintilă Brătianu, Duca, dr. Angelescu, N. Săveanu, Jean Th. Florescu, Simion Măndrescu, Ioanițescu și încă un tânăr de la cercul de studii, pe care nu-l cunosc.

Ocup cabina cu Vintilă. Fiind somnoroși cu toții ne completăm mai întâi somnul și apoi începem conversațiile cele mai variate. Jean Th. Florescu a deschis cel întâi focul cu chestiunile ce-l interesează personal: 1) faimosul art. 8 din legea agrară care prevede exproprierea integrală chiar a bunurilor indivize, ale minorilor și femeilor datoare; 2) intrarea lui în viitorul minister național-liberal.

Am văzut mulți interesați și mulți ambițioși, dar așa ca Jean Th. rar se poate întâlni. Pe chestia vârstei se înțelege că d-ului Angelescu îi ținea hangul, pentru că e interesat cu averea minorilor lui copii care se găsesc în indiviziune. După ce a pus pe d-na Florica Algiu, Șerban Ghica și Al. Gussi ca soli să-mi solicite concursul, a crezut că în tren e momentul cel mai prielnic să facă un asalt de *captatio benevolentiae*. Mi-am menținut însă punctul de vedere ce am avut de la început și anume: că la dis-

cuția pe articole la care nu participăm pe nici o chestiune nu se cuvine să ne concentrăm forțele de luptă pe un amendament, legitim în final, o recunosc, dar care e pus în mișcare de interesele personale a doi din prietenii noștri. Să lăsăm ca inițiativa s-o ia guvernul, majoritatea sau opoziția federalistă, și noi vom vedea, dar este imprudent să ridicăm noi chestiunea, pentru că chiar pe o chestie dreaptă se vor ridica băncile împotriva noastră.

Deși din gură îmi dau cu toții dreptate, în fapt Jean Th. și cu Angelescu se milogesc la toate partidele din Cameră pentru amendamentul lor. Vintilă și cu Duca sunt franc de partea mea, dar Alecu Constantinescu îi susține în acțiunea lor personală.

Cum chestiunea agrară e în strânsă legătură cu Ministerul de domenii, Jean Th. Florescu ne făcea aluzii c-ar dori să ia acest departament. Noi, și în special Vintilă Brătianu, am râs de el, spunându-i că nu poate fi [ministru] pentru că nu știe caracteristicile unei vaci Ziementhal. Vintilă susținea că o astfel de vacă n-are coadă, pe când Florescu susținea că are. Așa ne-am trecut toată dimineața în tren până la Predeal, unde am dejunat.

După dejun, cu toții s-au culcat, afară de mine care citeam pe Thereza Lackman și de Jean Duca care citea bugetul general. Îndată ce s-a sculat Vintilă, împreună cu Duca și cu el m-am înmuiat într-o cabină și i-am pus în curent cu conversațiile avute în ajun cu Incuțel.

Incuțel mi-a relatat consfătuirea reprezentanților provinciilor alipite ce a avut loc la St. [Cicio] Pop acasă. Erau

față Maniu, Popa, Mih. Popovici (Ardeal), Incuțel și Pelivan (Basarabia) și Nistor (Bucovina). Cu toții au căzut de acord că guvernul trebuie răsturnat și că ei trebuie să vie la putere. Incuțel i-a întrebat atunci: cum și când? Și-i exprimă părerea că aceasta nu se poate realiza decât în înțelegere cu liberalii.

Ajungem la Sighișoara, unde mâncăm. Imediat după masă culcarea și la 2 1/2 noaptea suntem la Cluj, așteptați la gară de Mavrodi și câțiva prieteni din organizația liberală de acolo. Ajunși la Hotel „New York” era rânduit ca Duca cu mine să ocupăm camera nr. 15. Brătianu¹ ocupa camera nr. 1, a procurorului. Dorm prost. Vorbind cu Duca chestii politice, ce discutasesm în ajun, Brătianu de alături, de la camera nr. 1, ne invită să vorbim mai încet.

19 iunie (duminică). La 7 1/2 dimineața ne trezim în odale cu Ionel (Brătianu) care asistă la toaleta noastră, salutându-ne cu „coane Georgel” și „coane Ionelule”. Vreau să-i istorisesc conversațiile cu Incuțel, dar îmi spune că e inutil pentru că le cunoaște. De unde dracu era să le cunoască de la 3 noaptea când am sosit la 7 1/2 când ne-am sculat?

Fratele Vintilă care se sculase de la 6 1/2 ca să viziteze Banca românească găsește timpul să scoale și pe Ionel și să-l puie repede în curent cu cele vorbite de Incuțel cu mine.

Luăm cu toții cafeaua în căfetașă de jos și pornim în corpore să vizităm Universitatea și Facultatea de medicină, fiind conduși de recto-

¹ I.I.C. Brătianu, cu un alt grup de frunzași liberali, venise direct la Cluj dintr-un turneu prin Banat și Hunedoara.

rul V. Dumitriu și mai mulți profesori, printre care Bănescu, Leon. Universitatea e mai bine instalată și înzestrată decât toate universitățile ce avem, ceea ce și sugerează lui Duca ideea să-și trimită băiatul aci.

Vremea este urâtă, plouă. Ne-a fost însă cu noroc, pentru a contramanda grotesca nuntă țărănească ce se proiectase s-o facem în piața Matiaș Corvin, adică Brătianu era vorba să cunune o tânără pereche de țărani. De fapt, țărani nici nu veniseră la ora 8 dimineața, cum era convenția și nici delegațiile de țărani ce trebuiau să vină pentru întrunirea de la 11 ore. Aceasta mă făcea să bănuiesc că manifestația de la Cluj va fi ratată.

La 11 ore însă am avut o surpriză agreabilă. Sala mare a Prefecturii, unde trebuia să se inaugureze cercul de studii, era arhiplină, peste 1 500 persoane, din toate straturile sociale, doamne, profesori universitari, studenți, meseriași, muncitori, socialiști cu drapele etc. Recunosc pe d-nele Docan, Bogdan-Duică, Pordea, Dumitriu, profesori Dumitriu, Sextil Pușcariu, arhimandritul Ioan, Trepon, părințele Lupăș și alții.

Di. Brătianu e primit cu aplauze entuziaste, prelungite, cu atât mai prețuite, cu cât nu veneau numai de la partizanii politici. Brătianu, insuficient pregătit, face o cuvântare slabă, anunțând precepele care l-au călăuzit în politica externă, după care trece cuvântul lui Horia Furtună, pentru a ceti câteva pagini interesante din memoriile lui [I.I.C. Brătianu] din timpul războiului. Horia Furtună cetește însă repede și prost, ceea ce a scăzut din valoarea bucății cetite.

La 1 1/2 s-a terminat inaugurarea și ne-am îndreptat la dejun la „New York”, oprindu-ne un moment la statuia lui Matiaș Corvin pentru a-i arăta lui Brătianu steagul Moldovei închinat ungarului. Tentativa însă a fost nulă, pentru că n-am găsit steagul, deși îl văzusem și vorbisem de el la Congresul orfanilor

de război. Se vede că e undeva sub cutie, răspund stupid, plictisit însă ca nu cumva Brătianu să creadă că i-am spus o minciună.

Această idee m-a frământat și a făcut să mă întorc înapoi să caut cu atențiune steagul, să-l găsesc și apoi să aduc pe rând pe Vintilă. Duca, Ionel Brătianu și ceilalți pentru a-l vedea. Cu toți mi-au recunoscut dreptatea. Steagul e cel din stânga statuii, bătrânul armat din primul plan. Nu poate fi eroare: stema Moldovei, capul de bour cu steaua între coarne, se vede clar.

Dejunul l-am luat între noi fără alți invitați. Alecu Constantinescu a găsit mijlocul

N. Bănescu; în p.27: Ionel Brătianu (stânga) și fratele său Vintilă

să ne regaleze și aici cu niște excelente icre negre.

Până la ora 4 ne-am odihnit, adică ceilalți, căci eu am fost la Leonte Moldovanu în odaie de l-am pus în curent cu situația politică și s-a ascult plângerile lui împotriva lui Matei Sasu. La 4 1/2 ne scoborâm în restaurant unde Alecu Constantinescu a botezat un copil al lui Dragu, ziaristul de la *Înfrățirea*. Când s-a lepădat de Satana, am atras atenția lui Brătianu că de acum înainte conu Alecu nu mai face nici trei parale.

La 5 mergem la Clubul liberal, unde Brătianu primește delegațiile organizațiilor

ardelene venite la Cluj să-l salute, iar la ora 6 vizităm: redacția *Înfrățirea*. De la 8 până la ora banchetului, la 9, relatez lui I. Brătianu conversația cu Inceleț și audiența la rege. Brătianu e foarte mulțumit de limbajul regelui și foarte pre-puclinic (neîncrezător) asupra printrinsei retrageri a lui Maniu.

Fiind chemați la banchet, întrerupem conversația. Banchetul are loc în sala restauranțului cu aproximativ 150 tacâmuri și un meniu foarte prost. Patru mese sunt prezidate de Brătianu, Vintilă, Duca și eu. Brătianu toastează pentru rege, la care răspunde cu un debil imn regal un taraf de lăutari țigani unguri.

Vorbesc apoi Bănescu, Leonte Moldovanu, Simion Măndrescu, Dr. Bianu, Trepon și un tânăr din Sălaj. Trepon cu oratoria lui, eclesiastică, cu figuri frumoase și cu simțăminte calde nu se mai putea opri. A vorbit aproape o oră.

Țărânul bătrân din Sălaj ne-a impresionat prin simplitatea, dar căldura cuvântului. În concluzie cu toții au bătut pentru Brătianu, care le-a răspuns de astădată foarte bine și foarte cald. N-a prea făcut declarații politice de seamă, a făcut un apel la unirea tuturor forțelor naționale pentru a consolida opera făcută cu atâtea sacrificii, arătând că cu toții avem răspunderea morților [din război], dar el mai mult decât oricare altul. Banchetul s-a sfârșit la 12 noaptea, retrăgându-ne fiecare la cuibul nostru, după ce am plătit 110 lei tacâmul. Am dormit iarași prost.

20 iunie (luni). Scularea la 7 1/2. Plecarea la Oradea Mare. Suntem trei automobile: unul al lui V. Alimănișteanu, cu Ionel, Duca, eu și Al. Alimănișteanu; al doilea, al societății „Petroșani”, cu Vintilă, Săveanu, Ștefan Vasile, Drăghicescu și Măndrescu; al treilea cu Vasile Alimănișteanu, Vasile și Petrea, însoțitorii lui Brătianu, plus bagajele.

Drum frumos, cu multe

castele de „grofi”, dintre care rețin cel al lui Banfi și Zichi. În automobil, Brătianu deschide vorba de viitorul guvern, persistând în hotărârea lui de a forma altcineva decât el guvernul. Când i-am arătat că aceasta nu se poate, el mi-a răspuns că atunci ea e zadarnică să facem planuri pentru venirea la guvern.

Se arată plictisit numai că regele vrea „om de autoritate și de experiență”. Aceasta sper că-l va convinge să nu mai facă nazuri, iar dacă cumva va persista serios, atunci, în părerea mea, nu poate face alt om mai cu autoritate guvernului decât Vintilă. E exclus asta, de a mai putea impune guverne cu militari a la Văitoianu, Coandă.

În satele românești Ghigea, Ciucea, Valea Mare ne iese înainte preoții cu sătenii pentru a saluta pe Brătianu. La Valea Mare preotul era în odăjdii; la Ciucea primarul ne-a ieșit călare înainte, iar în celelalte protopopul Munteanu. Se înțelege: buchețe, cuvântări etc. La Valea Mare Brătianu și-a reamintit că e numele comunei sau al satului de la Florica unde s-a născut. O învățătoare, Antonescu, s-a aninat de automobilul nostru de la un sat la altul. La bariera Oradei Mari ne-a primit organizația liberală din oraș în frunte cu Justin Ardeleanu, după ce de la 30 km ne-a ieșit înainte Banu cu avocatul Zigre.

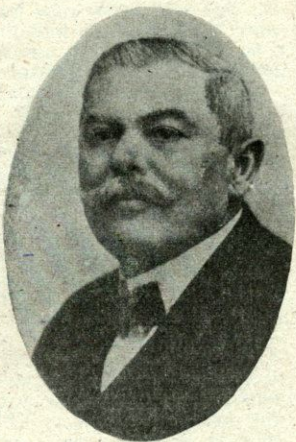
Sosim în Oradea la ora 1 și tragem la un excelent otel, „Park”. Eu tot în odăe cu Duca. Dejunăm: la avocatul Zigre, unde erau invitați și episcopul Șorogariu și generalul Moșoi. Dejun bun cu această particularitate: două fripturi — o friptură de vacă și o friptură de pasăre, separate printr-un dulce.

Toasturi sobre. Brătianu închină pentru d-na și dr. Zigre, iar acesta pentru Brătianu; apoi acesta din nou pentru Șorogariu și Moșoi.

După dejun puțină odihnă, după care urmează într-o sală de cinematograf o întrunire cu 500-600 persoane. Vorbesc Zigre, protopopul Munteanu, Justin Ardeleanu,

Banu și Brătianu. În cuvântarea lui Banu vorbește de Brătianu, Duca și Vintilă; cred că intenționat m-a omis pe mine, dar m-am făcut că n-am observat. Brătianu repetă aceleași lucruri ca la Cluj, plus ceva pentru naționalități.

După întrunire, Brătianu, Duca și eu facem vizite lui Șorogariu, general Moșoi și vizităm cetatea unde e atelierul de sculptură al unui fost bolșevic ungur care a lucrat statuia reginei, busturile și medalioanele tuturor membrilor familiei regale, plus bustul generalului Moșoi și a generalului Olteanu. În basoreliefurile de la statuia regi-

„Eu am fost la Leonte Moldovanu...”

nei figurează, după o fotografie, regina cu generalul Moșoi. Statuia reginei e bunișoară; bustul lui Carol și mai reușit, profilul Elisabetei în perfecție.

Seara la 8 1/2 banchet de 150 tacâmuri în sala cinematografului, unde am avut întrunirea. Toastează Brătianu pentru rege, Zigre pentru Brătianu, protopopul Alex. Munteanu pentru Duca și mine, se vede pentru a repara omisiunea lui Banu de la întrunire, francezul Pettes pentru familia Brătianu, un preot catolic pentru Vintilă, un ungur în limba maghiară.

Duca mulțumește într-un

foarte însuflețit [discurs] rupându-și pumnul de masă, în numele lui, al lui Vaida și al meu. Eu eram somnoros teribil la 11 1/2 noaptea și apoi nici nu mă trăgea inima să răspund la un toast care mă confunda cu Al. Constantinescu, vorbind de „ministru de interne” din timpul războiului. [G.G. Mărzescu a fost, atunci, la agricultură și domenii] și de sprijinul dat refugiaților. Mai vorbește Banu răspundând nu știu cui, care-i ridicase un toast tot bătând cu pumnul în masă. Brătianu încheie seria toasturilor mulțumind tuturor și luând în seamă ceea ce vorbise ungurul și Pettes.

21 iunie (marți). La 9 dimineața părăsim Oradea Mare, îndreptându-ne spre Cluj. Începe o ploaie măruntă, răzbătătoare, care ne ține tot drumul. La 25 km de Cluj, automobilul „Petrosanilor” (Cadillac) are o pană de motor care-l împiedică de a merge mai departe. Il abandonăm pentru moment și la 1, la ora dejunului, suntem la Cluj. Odihnă fără odăi, adică în odăi împrumutate (I. Brătianu), în cafenele și pe canapeaua de la Banca românească (Duca), în locuința particulară (Vintilă) etc.

V. Alimănișteanu, pleacă c-un alt automobil ca să remorcheze Cadillac-ul, întârziind, plecăm la Gherla tocmai pe la 7 1/2 pe o ploaie abundentă. Tot cerul e întunecat cât îl poți prinde cu ochii.

Suntem la Gherla la 8 1/2 și tragem docil la Episcopia unită, unde ne primește episcopul Hossu, înconjurat de canonicii Domide, Fabian, Pop și Pordea (tatăl d-rului Pordea din Cluj). Venind mai mulți decât eram așteptați se produce oarecare zăpăceală la înalta Episcopie și în definitiv suntem cazați: Ionel și Vintilă la episcop, Duca la canonicul Fabian, eu la inginerul Silași și ceilalți la un evreu Schinsling, client al Băncii Românești.

Gherla, centru de episcopie, e un sat mare, târgușor, cu șase mii locuitori, dintre care vreo 3-000 români uniți, armeni, catolici și unguri. Ar-

menii sunt veniți din Moldova și au mulți dintre ei nume românești. Nu e reședința definitivă a Episcopiei. Nu există o catedrală episcopală, ci o biserică parohială. Episcopul refuzând să clădească episcopia pe locul indicat de unguri, el cerea să fie clădită pe piață în fața bisericii armene ceea ce ungurii i-au refuzat. Aici e și vestita puscărie, transformată azi în casă de corecție pentru copiii cu porniri rele. De aici veni și vorba „a băga la gherlă” (vezi dicționar Damé sau altul).

Eu vorbesc mai mult cu fratele episcopului, ajutor de procuror la Cluj, asupra reformei administrative care-i nemulțumește adânc.

La 9 masa la episcop, la care canonicii Domide și Fabian și-au arătat arama de „bons vivants”, bând peste măsură și turmentându-se, făcând de rușine pe episcop. Domide adormise la masă și când se trezea vroia să facă din Duca și din noi tovarăși de băutură. Fabian își pusese mintea cu Ionel, care rezista la preceptele călugărești: Să bei cu cumpătare, dar răzămându-te de masă.

Așa de intimi se credeau ei cu Duca și cu mine încât cu-vântul „domn” dispăruse din limbajul lor și eram tratați cam astfel: „Duca să-mi tragă la noapte un discurs”. Sau pentru că nu puteam bea ca și ei: „Ce fel de ministru de interne ai fost, Mărzescule!” Episcopul se cam ținea rușinat, interzicea canonicului Domide ca să toasteze, după cum cerea el, și justifica atitudinea lor cam cu următoarele cuvinte: „Reverendisimii au ca principiu să facă pagubă episcopului când vin la masă la el”. Reverendisim se spune numai canonicilor. Episcopul era ilustrisime, iar profesorii teologi clarissime.

Masa se termină cu un toast calduros al episcopului pentru Brătianu și cu răspunsul acestuia, care a ținut ca în persoana lui Hossu să aducă un omagiu Bisericii naționale unite.

La 12 ne culcăm. Eu am fost foarte bine cazat la Sîlasi, în biroul lui foarte curat

și bine mobilat.

Miercuri 22 iunie. Gherla. Luăm cafeaua la episcop și apoi ne pregătim pentru plecare la Năsăud. Înainte de a pleca însă comentăm gradul de catolicism pe care l-am găsit la uniții noștri. Episcopul se închina într-un paracelis fără altar și băiatul care ne servea făcea [cuvânt indecifrabil] catolic.

Vremea e tot atât de urâtă, ploaie măruntă care îmbracă totul în ceață așa că nu profităm nimic din peisajurile frumoase din drumul de la Gherla la Năsăud.

Sosim în această localitate cam pe la 12 1/2 și suntem primiți de profesorul Merița și

„Duca să-mi tragă la noapte un discurs!”

vicarul Malița, fratele lui Solomon Malița, care ne conduce la liceul grăniceresc mi se pare „Gh. Șincai”. Aci recepție cu notabilitățile localității și toți elevii. Vicarul sa-lută pe Brătianu și acesta răspunde tuturor, iar un cuvânt deosebit pentru școlari.

Trecem apoi la un dejun în sala Casinei. Aproape 70 persoane: pastramă, pulpă de purcel și serviciul făcut de domnișoare studente la Universitatea din Cluj. Brătianu toastează pentru Năsăud și femeile române, inspirat de femeile care serveau.

La ieșirea de la masă sosește și automobilul Cadillac

cu Săveanu și S. Măndrescu.

La banchet îmi produce o adâncă impresie capul frumos de bătrân al sateanului Petrișor: zdrăvan, deși are peste 90; decorat cu „Coroana României”.

De aci, Vintilă, eu, Ștef Vasile, Măndrescu și Slăvescu ne separăm de Ionel, care împreună cu Duca, V. Alimănișteanu, Săveanu și Constantin Brătianu se îndreaptă spre Vatra Dornei prin Rodna. Sunt convingși însă că din cauza ploii nu vor putea continua drumul, dar nu se puteau întoarce de aci pentru că în Bucovina așteaptă Nistor și cu prietenii lui să-l salute.

Trecem prin Bistrița, Reghinul săsesc (unde ne oprim câteva momente la Banca „americană”) și poposim la Târgul Mureșului, cam pe la orele 7 seara.

Tragem la un otel destul de murdar, „Domakos”, unde Măndrescu de-abia sosit găsește prilejul unei aventuri galante cu o bonă ungară, pe care o recomandă ca excelentă propagandistă liberală.

Vizitez cu Vintilă localul Băncii românești, instalată într-o quasi-mansardă, curată însă, după numeroase dificultăți ce i-au făcut autoritățile locale, probabil din șicană politică.

De acolo vizităm primăria, aceasta într-un edificiu propriu, ornamentat în gust maghiaro-evreiesc, cu pretențiuni de primărie a unui oraș civilizat.

Ne frapează atmosfera maghiară. Inscriptiile în primărie continuă a fi în ungurește.

Vizităm în fine, pe protopopul Ștefan Rusu, un bun prieten al nostru, unde găsim pe col. Cercăneanu.

Prânzim și ne culcăm. Eu într-aceiași odaie cu Vintilă iar Măndrescu cu Ștefan Vasile, Slăvescu cu Cantacuzino, fiul lui Gogu, directorul Băncii românești.

Am observat firma unui „Orfelinat Regina Maria”, asupra căruia nu m-a putut asigura nimeni dacă este al Societății „Ocrotirea orfanilor de război”.

Joi 23 iunie. Plecăm tot pe

ploaie la 7 1/2 dimineața din Târgul Mureșului. Avem o pană de cauciuc și la 2 ore suntem la Brașov, unde dejunăm la restaurantul „Transilvania”. Vizităm repede Banca românească și ne continuăm drumul pe aceeași ploaie.

La [indescifrabil] unde avusesem pana, un țaran român ne-a cerut o „țigară”. I-o dăm, dar ne întreabă cât costă. Îi răspundem „Nimic”. Și arătându-ne surprinși de întrebarea lui ne spune: „Apoi, vedeți, a mai trecut odată pe aici un automobil și am cerut boierilor o țigară. Mi-a dat-o și când i-am întrebat câți craitori am de dat, mi-a spus că și dvs. nimic. Dar când au plecat cu automobilul au început să strige înjurându-mă, unde sunt craitorii, mă?” „Am răs cu poftă și i-am asigurat că cu noi nu se va întâmpla așa.

La Bușteni era să avem un grav accident de automobil. Cantonistul nelăsând rampa am întâlnit trenul la ieșirea din tunel tocmai în momentul când aveam să traversăm în viteză linia ferată. Noroc de prezența de spirit a șoferului și de frânele bune, care ne-au ajutat să stopăm brusc la cel mult 2 metri de tren.

De la Sinaia ploaia a mai conținut, dar cerul tot înourat

și amenințator. Ne-am trecut timpul necăjind pe Mândrescu și punându-i tot soiul de chestiuni de germană, literatură etc.

La 8 1/2 suntem în București, unde găsim o telegramă și știri displace: neînțelegerile de la Tecuci; demisia impertinentă a lui Ciugureanu și alte telegrame. Sunt contrariati peste măsură.

Vineri 24 iunie. Vine dimineața [indescifrabil] care mă pune, în curent cu isprăvile făcute la Chișinău, convins că a făcut bine. Inutil să-i explic cât de inoportun și inabil a fost, dar nu mai puțin ușurința lui Ciugureanu e incalificabilă.

La 12 mă întâlnesc la Constantinescu cu Vintilă, pe care-i pun în curent cu cele de la Tecuci și Chișinău. Primișeră și ei copii de pe demisia lui Ciugureanu. Rămâne să așteptăm pe Ionel.

Dejunez la Dorel Dumitrescu, de unde merg la Cameră. Discuția pe articole la legea contribuțiilor directe. Nici o discuție de seamă. Votul asupra excluderii lui Mihalache rămâne nul.

Stere, care era în dreptul meu, îmi șoptește că nu mai poate merge așa și că vom veni la guvern mai repede decât credem.

După Cameră, Incuț vine la mine și-mi spune că Vaida a solicitat o întrevvedere lui Al. Constantinescu, care l-a invitat la dejun, declarându-i însă că nu este autorizat a trata. Îmi mai spune încă că în cercurile naționaliste din Ardeal se consideră înțelegerea cu noi ca înfăptuită și cu toți se simt bine cu această idee, după cum se simt bine și țăraniștii din Regat. Aceștia din urmă ar dori în adevăr să scape de ardeleni, pe care-i consideră ca reacționari, pentru a forma, zic ei, un partid puternic de stânga. Maniu, deși a declarat lui Vaida că se retrage, totuși se interesează cum merg tratativele.

Petrec o seară plăcută cu Madelena, Cora și Iancu Păulescu la comedia lui [indescifrabil] unde, Cutava-Barozzi are o admirabilă creație. Iancovescu mai puțin bine ca de obicei, în special ca în *Cafeneaua mică*.

Înainte de teatru, Duca îmi telefonează că-a sosit cu Ionel, nemaiputând continua drumul din cauza ploii. La Vatra Dornei a avut din partea lui Nistor o recepție emanamente liberală. Ionel ne-a poreclit, pe mine și Duca, „Max și Morit”. Eu Morit pentru că sunt din Moldova. ■

COPERTELE

①④ Una dintre cele mai frumoase parade militare ale secolului nostru, desfășurate la încheierea Războiului din Golf (1991): sub ploaia a 4 000 tone de confetti, soldați ai Regimentului 2 infanterie din Nîmes, aparținând Legiunii străine, defilează pe Broadway, stărnind aplauzele a 4 000 000 de spectatori, care au urmărit trecerea unităților armatelor aliate revenite din Golf (*Legiunea străină — istorie și profesionalism*, p.73)

② Trei imagini românești din secolul trecut: a) incendiul bisericii Sf. Gheorghe cel Nou din București, în ziua de 23 martie 1847 (anonim, gravură pe cupru); b) castelul Huniazilor (gravură de L. Rohbock); c) biserica și mănăstirea Ursulinelor din Sibiu (aquaforte gravată de Knopmacher) (*Evul mediu românesc în... Luxemburg*, p. 33).

PLANSELE

①②③④ Iată câteva dintre imaginile prezentate în Luxemburg, în cadrul expoziției *Evul Mediu românesc — stampe și documente*: ① doamna Maria Bibescu, a doua soție a lui Gheorghe Bibescu (1842-1848) în costum popular (litografie de G. Venrich; sec. XIX); ② țaran și țărăncă români (litografii de D. Lancelot; sec. XIX); ③ tânără fată de familie nobilă (gravură de J. Houssard; sec. XVIII); boier român (aquaforte de B. Baron; sec. XVIII); ④ soție de boier în costum de epocă (gravură de D. Lancelot; sec. XIX) (*Evul mediu românesc în... Luxemburg*, p. 33)

ALBUM ISTORIC

EVUL MEDIU ROMÂNESC ÎN LUXEMBURG

MARIANA CRUCEANU

Există în România o comunitate de aproximativ 15 000 luxemburghezi, iar în Marele Ducat al Luxemburgului un interes deosebit — atât în mediile științifice, cât și la nivelul autorităților și al opiniei publice — față de fenomenul migrației populației luxemburgheze. Iată deci un prim factor care explică interesul dovedit anul trecut, în luna aprilie, față de manifestările organizate la Biblioteca Națională din Luxemburg. O altă explicație o constituie curiozitatea dintotdeauna a occidentalilor față de lumea pitorească a sud-estului Europei. Călătorii veniți din Vest erau fascinați de fastul vestimentației boierilor și de simplitatea și frumusețea portului popular de la noi, de îmbinarea elementelor bizantine, gotice și orientale din arhitectura orașelor și edificiilor religioase, remarcând aproape fără excepție diferența dintre ținuturile de la nord de Dunăre și cele din sud, aflate sub administrație otomană.

Așa de exemplu, olandezul Jacobus Harrewijn realiza la 1688 un tablou fantezist al Bucureștiului, iar mai târziu Luigi Mayer, Gabriel Bodenehr, Michel Bouquet, D. Lancelot, L. Rohbock și alți artiști ne-au lăsat imagini pline de pitoresc și chipuri de țărani și boieri, fixate pentru posteritate.

Manifestările culturale din Marele Ducat au reunit, sub titulatura „România-Luxemburg”, patru secțiuni. A fost mai întâi expoziția *Evul Mediu românesc—stampe și documente*, deschisă între 5-25 aprilie, în sala Mansfeld a Bibliotecii Naționale. Organizată sub egida Ministerului afacerilor culturale din Marele Ducat, a Muzeului de istorie și artă al orașului București, a Ambasadei române și a Bibliotecii naționale din Luxemburg, expoziția — care a putut fi admirată, în luna februarie a acestui an, și de bucureșteni, la Palatul Suțu — a reunit documente (începând cu actul de întemeiere al orașului București) și stampe reprezentative pentru Evul Mediu românesc. Au fost expuse și documente referitoare la comunitățile de origine luxemburgheză din România, provenite de la Institutul de studii socio-umane al Academiei Române, filiala Sibiu. La vernisajul expoziției a rostit un cuvânt de salut domnul Jacques Santer, primul ministru și ministrul afacerilor culturale din Marele Ducat. Cu aceeași ocazie, directorul Bibliotecii naționale, domnul Jules Christophory, i-a invitat pe cei prezenți să admire splendorile aduse din România, „această țară care a cunoscut multe dificultăți, dar n-a încetat să fie prezentă în Luxemburg, pe plan cultural”.

Miercuri, 7 aprilie 1994, profesorul Norbert Thill-Beckius a ținut o conferință însoțită de proiecții, despre *Bisericile pictate și fortificate din România*, iar luni, 19 aprilie, profesorul Livius Ciocărlie, de la Universitatea din Timișoara, și

doamna Corina Mersch, din Luxemburg, au vorbit despre *Miturile fondatoare românești*.

În sfârșit, joi 8 aprilie, Biblioteca Națională din Luxemburg, Asociația luxemburgheză de genealogie și heraldică, Institutul de studii socio-umane al Academiei Române, filiala Sibiu, și Centrul de studii și documentare România-Luxemburg au organizat o masă rotundă cu tema *Comunitățile de origine luxemburgheză din România*. Am aflat atunci că principalul val de migrație s-a produs în cursul secolului XVIII, când 2,5% din populația de atunci a Luxemburgului a migrat spre România. Domnul Jean-Claude Muller, vicepreședintele Asociației luxemburgheze de genealogie și heraldică a arătat că „această comunitate vorbește astăzi o limbă luxemburgheză care n-a suferit aporturi de franceză, fenomen tipic altor migrări”. Iar domnul Guy Dockendorf, de la Ministerul afacerilor culturale, a subliniat că bogăția legăturilor culturale dintre România și Luxemburg ar putea permite organizarea în comun a unor acțiuni interesante în anul 1995, în contextul manifestării „Luxemburg, oraș european al culturii”.

Credem că nu greșim dacă spunem că manifestările culturale din Marele Ducat al Luxemburgului au contribuit la promovarea unei mai bune cunoașteri între cele două popoare și, într-un context mai larg, la făurirea Europei unite de mâine.

Imagine de la deschiderea expoziției de stampe și documente

SPERANȚA

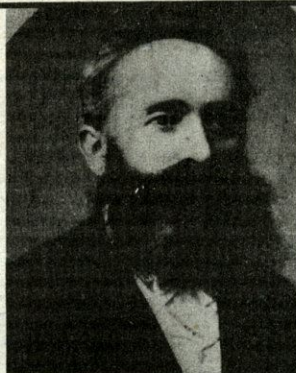
CELEI

MAI BUNE

CĂI

DE URMAT

Din lumea

Dr. HENRI ZALIS

● B.P. HASDEU ● N. CARTOJAN ●

S-a vorbit mult și nu fără temei despre manifestările de antisemitism din România, despre otrava strecurată de fabricanții ei în organismul social. Uneori, ca de pildă în perioada 1940-1944, legile rasiale dau virulenței anti-evreiești un caracter fățiș chiar dacă există și excepții, dacă ele privesc doar populația din Vechiul Regat. Alteori, antisemitismul este latent, disimulat și se repetă ciclic, precum o boală ce apare în lipsa mijloacelor de protecție ori a inhibițiilor unei educații sistematice.

Dar ca să respectăm adevărul — cum intenționează autorul acestor rânduri — are loc și procesul invers, cu sporit aspect persuasiv, prin care — pe fondul omeniei poporului român — mari intelectuali români fac efortul să dezvolte sentimentul opus, nu neapărat filosemitismul, cât cel de sinceră prețuire și de dreaptă simpatie, care vrea să dea seama că prin evrei cultura națională s-a îmbogățit. Ei nu nesocotesc antisemitismul, dar, în teameiul dreptului la opțiune, îl consideră o eroare; ca atare, printr-o cooperare, ce *judecă și alege*, construiesc pe același teren, al spiritualității na-

ționale, un model comunicativ care a funcționat și uneori s-a și impus de peste un secol.

Admit că nici acest proces nu este uniliniar (cum vom vedea), că s-ar fi produs fără abateri și alterări temporare, dar în cunoștință de cauză afirm că el stimulează încrederea în forțele luminate ale acestui popor și le recomandă pentru semnul de recunoaștere, de prețuire pe care ni l-au arătat când a fost nevoie.

Deschid seria exemplificărilor cu o trimitere la Garabet Ibrăileanu. Al. Piru povestește cu lux de amănunte cum la Bârlad, Ibrăileanu și Raicu Ionescu-Rion ființează societatea „Orientul”. Amândoi învață idiș pentru a se înțelege simplu cu oamenii „mai idealști, mai dezințesați” (C. Vraja, *Câteva cuvinte, Lumea nouă științifică și literară*, 1, nr. 3, 26 iunie 1895, p. 2).

Ajungem la relația marilor filologi evrei cu competențele din domeniu, relație de ordin profesional însă și moral, ce dovedește că, în circuitul nominalizării contribuției lor de coplesitoare însemnătate, s-au amestecat din partea colegilor români și admirația

și gesturi de reverență și, rareori, sentimente de invidie.

O specială atenție merită Mozes Gaster (1856-1939), savant cu o lungă existență și productivitate, de numele căruia se leagă cercetări făcute în Anglia despre spațiul textual românesc — un întreg ansamblu de subiecte: filologie, folclor, reconfigurări de surse ebraice în context intern românesc. Mozes Gaster mi se pare simbolul alterității integrale și perfect credibile față de un program, invocat ca o stea polară, cuplat — dacă se poate spune așa — cu o orientare ce împinge nevoia de cunoaștere în atașament inefectabil la cauza românească. În această logică se înscrie și reacția autohtonă față de marele om de carte.

Mozes Gaster a funcționat zeci de ani ca profesor la Oxford și ca rabin-sef al comunităților de rit spaniol și portughez din Anglia pe perioada 1887-1919. El s-a manifestat de timpuriu ca un cercetător de prim rang al literaturii române, calitate în care a publicat *Alexandria în literatura română, Literatura populară română*, după ani de trudnice căutări de izvoare și după operații com-

spiritului fără de hotare

● N. IORGA

● O. GOGA

● I. PETROVICI ●

paratiste minuțioase, la care se adaugă reeditarea cărții lui Anton Pann, *Povestea vorbeii*.

Trist e că abia întors de la studii în străinătate, a fost somat, abuziv fără doar și poate, să părăsească țara în care se născuse. Așa ajunge la Londra. Aici așteaptă înfrigurat să-i fie revocat decretul de expulzare. Asta se întâmpla în 1888. Când grație demersurilor lui Titu Maiorescu se produce rezolvarea, Gaster primise un post în învățământul superior britanic și se stabilește definitiv acolo. Dar aici intervine, ca element esențial, angajamentul pro-românesc al lui Mozes Gaster. Și, în replică, în interacțiune cu modul său de a-și motiva faptele și actele, dialogul superior cu oficialitatea academică din țara de baștină, și nu în ultimul rând cu savanți români de renume. Aș cita de astă dată relația specială de colaborare și de comunicare dintre Nicolae Cartoian și Mozes Gaster.

Înainte să evoc acest aspect, să amintesc faptul că Gaster îl vizitase pe Eminescu de mai multe ori și că primise în dar numeroase manuscrise ale acestuia. După moartea lui Eminescu, Mozes Gaster le oferă lui Titu

Maiorescu, ca la rândul lui să le doneze — în 1904 — Academiei Române.

Gaster evocă, împotriva multor considerații rău-votoare, ineditul prieteniei lor reciproce, Eminescu plasându-se într-un câmp de regăsire comună datorită iubirii pentru slova românească: „Se zicea că era antisemit. Pe atunci, antisemitismul era foarte răspândit, dar el n-a fost contaminat de acel virus, foarte rar a abordat chestiunea evreiască și numai o dată sau de două ori, în poemele sale, unde i-a satirizat pe greci, a adăugat, de asemenea un cuvânt despre evrei” (*Mozes Gaster, în corespondență*, București, Editura Minerva, 1985, pp. 23 și 25-27).

Este simptomatice pentru gradul complex de dialog existența unui mare număr de scrisori prin care atât Mozes Gaster cât și Nicolae Cartoian schimbă mesaje, își trimit cărți, extrase, se consultă și își confruntă punctele de vedere. La a 80-a aniversare a lui Gaster se inițiază la Londra *Dr. Mozes Gaster's Activity in the Field of Rumanian Language, Literature and Folklore*, volum scos de un comitet de somități internaționale. La alcătuirea lui

colaborează cu un studiu de profil și Nicolae Cartoian. Înainte de aceasta, în 1929, la sugestia lui Nicolae Iorga, este ales membru de onoare al Academiei Române și este distins, în 1921, cu Ordinul Coroana României cu grad de comandor, iar în 1930 cu gradul de mare ofițer. Gaster va scrie lui Samuel Ghinsberg, în 17 aprilie 1924: „Românii par să aprecieze acum din ce în ce mai mult puținul pe care am fost în măsură să-l fac pentru ei”. Iar la 13 septembrie 1926 mărturisește aceleiași: „Mă simt aproape înclinat să mă întorc la studiile mele românești. Acestea mi-au adus mai multă mulțumire; am primit mai mare recunoaștere pentru ce am făcut pentru literatura română”.

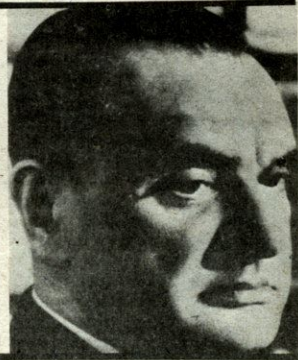
Tot din cuprinsul volumului deja citat apărea că Mozes Gaster îi spunea lui Nicolae Titulescu, la 8 iunie 1930, după ce fusese decorat prin decret regal: „D-voastră știți că eu, totdeauna, am fost gata de a sluji țara cât mi-a stat în putere”.

Printre corespondenții de început ai lui Mozes Gaster s-a aflat și Lazăr Săineanu, alt filolog român de origine israelită. M. Schwartzfeld, într-un medalion — *Mozes*

Gaster, ca om și ca prieten
(*Curierul israelit*, 13 martie
1939, p. 8) — abordează faț-

consacrat entuziasmul tinere-
ților și vigoarea maturității
mă va însoți pretutindena și

Din păcate, s-au găsit, cum
bine știm, destui care să-i ne-
scocească meritele și să-l

● M. GASTER ●

L. ȘĂINEANU ●

● T. VIANU ●

tele personalității fascinante a savantului. Numele lui Șăineanu, important în sine, nu e atins decât în treacăt, însă este util să-l pomenim pentru interesul discuției. Lazăr Șăineanu revine acasă, în 1899, după ce își trecuse doctoratul la Universitatea din Leipzig. I se atribuie imediat o catedră de profil filologic, din care însă e înlocuit repede de V.A. Urechia. Iată ce notează Lazăr Șăineanu: „De la întoarcerea în țară nici una din ideile și aspirațiile mele n-au fost realizate nici măcar în parte” (*Mozees Gaster, în corespondență...*, p. 108). E drept, intervin în favoarea sa Mihail Kogălniceanu, B.P. Hasdeu, Al. Lahovary, „Al. I. Odobescu. Dar adversitatea lui Dim. Sturdza și V.A. Urechia e mai tare. Rezultatul: Lazăr Șăineanu, care optase pentru educarea tinerei generații în țara lui, nu devine cetățean român. Pleacă la Berlin, pe urmă la Paris, ca să fie „sustras” câțva timp „agitărilor din trecut”. Același Lazăr Șăineanu, după un bun număr de ani, ajuns celebru om de știință în Franța, ca romanist și orientalist, își dă în vileag rădăcinile: „Dacă îmi va fi dat să închid ochii pe pământul străinătății, cultul acestei limbi, căreia am

îmi va înlocui patria pierdută” (*Op. cit.*, p. 109).

Ca să nu credem că Lazăr Șăineanu s-a zbatut singur în bătălia ce a purtat-o cu o administrație refractară în a integra valori iudaice patrimoniului național¹, citez aici extrase din protestul lui B.P. Hasdeu la Academie, reluat într-o scrisoare deschisă: „Te cunosc de 12 ani, de 12 ani te urmăresc și te studiez; dintâi mi-ai fost elev, apoi tovarăș de muncă. Nu te-am pierdut din vedere o singură clipă și, în curs de 12 ani, m-am convins pe deplin nu numai de laboriozitatea, de aptitudinea, de știința d-tale, dar încă întotdeauna, mai presus de toate, m-am convins pe deplin de căldura și sinceritatea d-tale pentru neamul românesc, care și el este dator să te iubească, căci pe calea științei foarte puțini i-au adus și îi aduc mai mari servicii. Nu mă îndoiesc, dar, iubite domnule Șăineanu, că nu se va găsi nici un român serios și imparțial care să conteste dreptul de mult meritat, de a fi cetățean român” (*Op. cit.*, p. 113).

abandoneze. Dar să nu uităm că în 1900 Lazăr Șăineanu a publicat opul său capital, *Influența orientală asupra limbii și culturii române*, și că ținea să facă publică rațiunea după care s-a condus. „Este suprema dovadă de iubirea mea nestrămutată pentru poporul român și limba sa” (Lazăr Șăineanu, *O carieră filologică. Memoriu autobiografic*, București, 1901, p. 50).

În același spirit, articulat pe postulatul de comunicare cu toți cei din jur și fără distanțarea ce implică ostilitate sau neîncredere, Felix Aderca întocmește suita lui de interviuri din *Mărturia unei generații* (28 de interviuri, 372 de pagini, Editura Ciornei, 1929). Printre cei abordați este și Octavian Goga, cel care a jucat un rol însemnat în politica noastră interbelică, rol controversat din cauza implicării sale în dialectica naționalismului. Ei bine; Octavian Goga relevă în răspunsul dat lui F. Aderca și ipostaza de subiect dispus să transgreseze negativitatea partizană în „favoarea unor deslușiri sentimentale absolut reale: de lector și de comentator existențial. Distinct, Octavian Goga pune în lumină faptul că acceptă să se disocieze de imaginea ce are cir-

¹ Este de neocolit tratamentul identic aplicat altui mare savant evreu, Haim Tiktin, silitt și el să se expatrieze.

culație, relativă la poziția sa de partid, după cum oferă, franc și definitiv, judecata sa despre tipul de reprezentare adoptat: „Îmi aduci pilda celor doi scriitori, Marcel Proust în vinele căruia curge mai mult decât o picătură de sânge evreiesc și care a înnoit romanul francez contemporan, și pe Joseph Conrad, vagabondul polonez și, totuși, unul din cei mai de seamă romancierii englezi. Ascult înțîmă de-a sale destăinuiri, ispitele de-aiurea pe care le-ai respins cu hotărâre de la început, ca să rămâi — cu puterile oricât de modeste — scriitor român. Și mă întrebă dacă în *Țara noastră*, revista pe care o conduc, e drept să se vorbească de «literatura musafirilor».

Ei bine, iată: eu am dormit ani de-a rândul cu «Buch der Lieder» de Heine la căpătâi. Toate insultele împotriva lui n-au folosit la nimic. Fiecare scrie nu pentru că vrea, ci pentru că nu poate altfel. Nici un colaborator al revistei mele nu te va împiedica pe dumneata, sau pe altcineva, să scrii! Și dacă mai intervine și acel accident de naștere care e *talentul* — discuție nici nu mai poate fi. Și apoi... naționalismul meu în artă — și religie, nu e cu bici. Eu mă despart și de dl. A.C. Cuza și de dl. N. lorga în această privință. Sfatul meu la confesiunea d-tale iată-l: scrie mai departe. Nu se poate, trăind în lumea noastră, vorbind dintotdeauna limba noastră, pasionându-te cu noi, să nu fie în scrisul d-tale și ceva din misterul pământului nostru...» (F. Aderca, *Op. cit.*, p. 132).

Într-o carte ce a trecut insuficient luată în seamă, notabilă prin justetea punctului de vedere, Dorina Grăsoiu consacră lui Mihail Sebastian un eseu biografic de bună concentrare critică. Sub titlul *Mihail Sebastian sau ironia unui destin* (Editura Minerva, București, p. 167), autoarea citează dintr-un jurnal tulburător al anilor 1935-1937. Textul (publicat inițial în *Manuscriptum*, nr. 4, 1978, pp. 167-179) pune pe tapet situa-

ția generică a scriitorului român de origine etnică mozică. După experiența lui Mihail Sebastian cu Nae Ionescu, autorul *Orașului cu salcâmi* recurge la o multiplă interogație ca să se raporteze la climatul din România în preziua celui de al doilea război mondial, când naționalismul extremist câștigă teren ca mijloc de diversivitate: „În numele cui mi se contestă mie dreptul de a mă considera român? În numele interesului patriotic? Dar ce pierde patria din devotamentul meu?... Nu pot deznădăjdui nici pentru țara asta de care mi-e legată întreaga viață, nici pentru oameni, deoarece cred încă în demnitatea noțiunii de om. Va trece furtuna, vor trece negurile; dar pe câți dintre prietenii de odinioară îi voi putea regăsi pe drumul curatei omii?!”

De bună seamă, drama lui Mihail Sebastian nu epuizează tristul său enunț. Și revoltat, și sfâșietor!

Eliminarea evreilor se agravează după 1939 prin promulgarea legilor rasiale. Criteriul sângelui, adaptat după prevederile platformei de la Nürnberg, din 1935, duce la discriminări totale (dacă ambii părinți sunt evrei) sau parțiale, cu patru subdiviziuni: a) dacă mama este mozică, b) dacă părinții sunt de religie mozică, botezați, c) dacă un bunic matern sau patern a fost de religie mozică și, în fine, d) dacă copilul este nebotezat din părinți ce au trecut la altă religie decât cea mozică, din care, totuși, provin.

Ajungem cu aceasta la pre-textele ce s-au găsit în calea blocării lui Tudor Vianu în dobândirea calității de profesor universitar plin, el fiind conferențiar de estetică între anii 1927 și 1944, cum singur se definea: „cel mai bătrân și uitat conferențiar din învățământul românesc”.

Supus unor inspecții spe-

ciale, avizat mereu favorabil, va fi respins de cinci ori de la avansare. I se amintea, cu subînțelesuri, că tatăl său, dr. Alexandru Vianu, se numise până la 10 octombrie 1894 Weinberg. Dar Tudor Vianu se naște trei ani mai târziu, din părinți ortodocși. Domina, desigur, o fisură, pe care Vianu o divulgă senin: „Tata s-a creștinat înainte de nașterea mea, în acord cu practica lui de medic și cu practica de viață indulgentă la complicații” (*Tribuna medicală*, I, nr. 4-5, 1936, pp. 30-31).

Detalii mai furnizează și Ion Biberi în monografia sa *Tudor Vianu* (Editura pentru Literatură, 1966) cu referiri la convertirea doctorului giurgiuvean. Anul 1894 este cel când s-a decis să treacă de la iudaism la ortodoxie. A făcut-o în acord cu cerințele exterioare, regele Carol I sortindu-i unei cariere medicale militare de excepție.

Această aventură (dacă termenul e potrivit?) divulgă în Tudor Vianu posibilitatea de a se încadra în mediul cultural românesc mai repede și cu șanse sporite².

Tot ce voi nota mai departe mi-a fost fie pus la îndemână de Vianu însuși, fie de Ion Petrovici după venirea sa în București, în 1966, din domiciliul forțat de aproape trei ani petrecuți lângă Fetești.

Tudor Vianu a încercat să definească antisemitismul mai degrabă indirect, memorialistic, când atât el cât și colegul de cameră de la Tübingen, Ion Barbu, iau poziție în scrisori separate, trimise în țară amicului Simon Bayer. Ion Barbu ia act de tulburările din România iscate de agitația antisemită într-o epistolă din 16 aprilie 1923. Din jurnalele care-i sosesc lui Tudor [Vianu] din țară, cunoșteam, în rușinea și mizeria ei, «mișcarea» tinerimei universitare: știam că oameni extra-universitari, formați

¹ În același capitol, Dorina Grăsoiu reține exclamarea lui Geo Bogza la entuziasmul cu care Sebastian va întâmpina proiectul *Cărții Oltului*: „Un mare generos”.

² Doctoratul în Germania aspira să-i dea puterea de a rivaliza cu forțele generației lui și să-l modeleze „într-un nou stil de gândire, integrativ”.

prin urmare, o sprijină și finanțează. Toate astea mi-au turburat ideile, mi-au dat un fel de sentiment al neașteptatului, grotescului. Nu recunosc suferința mea și al pămantului în încălciunea unei asemenea putințe de ură" (Ion Barbu în *correspondență*, vol. I, Editura Minerva, București, 1982, p. 80).

Aceluiași moment emoțional îi corespunde și răspunsul venit lui Simon Bayer și din partea lui Tudor Vianu; datat tot Tübingen, 16 aprilie 1923: „Despre agitațiile antisemite am fost ținut și eu la curent, aproape zilnic, prin jurnalele pe care tată-meu are grijă să mi le trimită. Ce să zic? Sunt trist. E ca și cum aș fi suferit o trădare în ideile mele. Și mă gândesc că așa trebuie să fie și pentru tine, dragul meu Bayer. În seninătatea morală în care te știu că trăiești, agitația «gorilei» trebuie să fi semănat cu o surpriză, cu un atac pe la spate. Mă întreb însă mereu cine va fi compunând «masa» asta? Nu pot să o reconstitui precis din câtă omenire cunosc eu în țara românească. Ce fonduri mlaștinoase de barbarie au aruncat-o la suprafață. Ce descompuneri au provocat această vermină? Îmi arde inima să mă regăsesc din nou printre toți prietenii mei și să mă conving că gândurile bune ale tinereții noastre n-au pierit. Ar fi altfel, în adevăr, o tristețe de moarte dacă am ști că în țara românească «sufletul» nu mai are drepturi de cetate. Nu se poate ca în cei care au venit după noi să nu mai existe oameni care ne seamănă și numai asta mă mângâie" (Tudor Vianu, *Correspondență*, Editura Minerva, București, 1970, pp. 69-70).

Sunt aici câteva lucruri de spus. Cei doi iluștri amici, Tudor Vianu și Ion Barbu, au oroare de modul în care acționează mișcările antisemite, de violența cu care proliferează. Ion Barbu le socotește străine de spiritul românesc normal, omenos, neperturbator. Vianu speră că tineretul din țară nu s-a instrăinat de tradițiile democratice. Ca el

să se dezvolte pe o traiectorie diferită îl găsește într-o imposibilitate de abordare. În orizontul celor doi cărturari atari evoluții vorbesc despre o realitate, chiar dacă în faza ei inițială, demnă de a fi condamnată și eradicată.

Totuși, azi știm nu numai că discriminarea rasială legalizată a avut loc între 1938 și 1944, dar că în intervalul 1941-1944 Ion Antonescu a dispus trimiterea a mii și mii de evrei în Basarabia și Transnistria. Tudor Vianu, cu un admirabil instinct de prevedere, în anii când a fost directorul cabinetului de studii al Partidului Național-Agrar, a câștigat prețuirea lui Octavian Goga. Acesta, cu două luni înainte de moartea lui subită, i-a cerut lui Ion Petrovici „să țină o mână protectoare pe capul savantului, căci vin timpuri grele”¹.

Ion Petrovici s-a achitat exemplar de acest mandat deși, cum ne-a încredințat, numeroase denunțuri i-au parvenit în anii războiului de la Ion Barbu (I), D. Caracostea, ș.a. în încercarea acestora de „purifica” facultatea de... alojeni.

Ce este absolut remarcabil mi se pare că acest ministru al educației naționale în guvernul conducătorului statului, mareșalul Ion Antonescu, refuză să le dea curs, dar încă manifestă și prin alte gesturi respectul său pentru personalitățile expuse, într-un fel sau altul, pericolului. Nu dă jos de pe peretele Politehnicii placa omagială consacrată lui David Emanuel, motivând că este „fondatorul învățământului modern și un matematician de clasă” (din dosarul 47, fila 19, conținând actele anului 1942 emise și primite la Cabinetul conducătorului statului de la Ion Petrovici).

De asemenea întreprinde, cum el singur mi-a relatat, o analiză a fenomenului de existență în regim militar a unor persoane ce riscă, în

acel timp, să sufere de pe urma pierderii surselor lor de existență. Ion Petrovici dispune ca, utilizând toate posibilitățile, să se asigure, în ultimii săi patru ani de viață, mijloace decente de existență lui Eugen Lovinescu. Deși nu era evreu, ajunge la finele anilor '40 în mare dificultate. Editorii săi, toți evrei, de la Benvenisti și Alcalay, la Soccec, sunt obligați să își abandoneze activitatea, nemaiavând dreptul să practice meseria lor de o viață. Sursele de venit principale ale lui E. Lovinescu de aici proveneau. În situația creată, I. Petrovici îl cheamă pe N. Bagdasar, directorul Casei Școalelor, să-i propună lui E. Lovinescu câteva contracte pentru a-l ajuta material. În anii 1941 și 1942, cum rezultă din notele manuscrise ale lui Bagdasar, pe care le-am consultat în 1969 și 1970 la acesta acasă, Lovinescu a primit suma de 450 000 lei avansuri pentru diverse cărți.

Utilizând mereu posibilitățile oferite de postul de ministru al educației naționale, Ion Petrovici extinde atenția sa ocrotitoare și asupra lui Tudor Vianu. *Correspondența* lui cu Ion Petrovici, de care m-am îngrijit, în 1970, a suferit de pe urma cenzurii. Aceasta m-a oprit să introduc în *Note următoarele* precizări făcute de filosof. Dar așa cum mai întâi a confirmat însuși Tudor Vianu, și pe urmă mi-a deslușit în detaliu Ion Petrovici, lui i-a revenit să refere Cabinetului șefului statului în câteva rânduri, prin anii 1942-1943, că Vianu „este creștin și nu o persoană care a trecut la creștinism”. Am făcut asta, îl citez din memorie pe Ion Petrovici, cu regretul că nu numai față de el se încercau intervenții punitive. „Însă Tudor Vianu mi-era drag și doream să-l răsplătesc pentru tăria morală de care dăduse dovadă în întreaga lui carieră didactică”.

Să punctăm câteva repere epistolare din schimbul de impresii Vianu-Petrovici. De la Sinaia, în 26 mai 1936, Vianu ține să afirme: „Se

¹ Mărturisire făcută mie la 28 iulie 1966 de însuși Ion Petrovici, la locuința surorii lui din Bulevardul Ana Ipătescu, nr. 24-26.

pare că tot răul de care am suferit provine dintr-o adăncă oboseală adunată mai în urmă în ultimii trei ani, în timpul cărora am părăsit prea rareori masa de scris" (T. Vianu, *Op. Cit.*, p. 154). Peste câțiva ani, din Poiana Țapului, la 30 iulie 1943, scrisoarea are alt caracter, îndoit prețios, unul de suflut dar și programatic. Spune Tudor Vianu: ".....Vroiam să vă spun cât de mult m-au mișcat cuvintele pe care le-ați rostit la încinerarea bunului și regretul nostru prieten Lovinescu, la al cărui destin, nu numai dvs., ca vechi coleg, dar și noi, admiratorii unei generații ceva mai tinere, asistam adeseori cu un ne-grăit sentiment de uimire și amărăciune".

Cuvintele dv. atât de nobile și de curajoase alină în noi această durere și, rostite dintr-un loc înalt, restituie memoriei lui E. Lovinescu recunoașterea care i-a fost refuzată în viață. Ele mi s-au părut a avea o semnificație mai generală, capabilă să întărească pe orice intelectual care s-a izbit vreodată de unul din nenumăratele prilejuri ale nedreptății și neînțelegerii. Știam prea bine de câte ori obiectivitatea și generozitatea dvs. au avut ocazia să se exprime, încât manifestarea lor a mângâiat oarecum durerea pierderii unui prieten și a unui maestru mult prețuit, cu satisfacția de a vedea continuându-se o linie și stabilindu-se un exemplar (text stabilit după originalele aflate în Fondul de manuscrise al Bibliotecii Academiei, dos. S-27(1-5)).

XXVIII

Să ne oprim o clipă și să interpretăm formula: "Ele mi s-au părut a avea și o semnificație mai generală, capabilă să întărească pe orice intelectual care s-a izbit vreodată de unul din nenumăratele prilejuri ale nedreptății și neînțelegerii". Sunt

multe de spus, din punctul de vedere strict personal al lui Vianu. De la atacurile perfide când a fost, totuși, ales membru corespondent al Academiei Române, în 1935, până la situația crizei de autoritate din anii imediat următori, când lui Tudor Vianu nu i se confirmă titlul de profesor universitar, mai mult decât meritat. Dar aici, pe terenul miniat de animozități, vine gestul absolut remarcabil al lui Ion Petrovici. Și aceasta într-un cabinet de război, pe fondul complicațiilor situației pe frontul din est, când șansele de a fi receptată propunerea ministrului păreau minime. Ion Petrovici solicită din nou la 9 iunie 1944 mareșalului Ion Antonescu numirea lui Tudor Vianu ca profesor titular (cu precizarea găsită de mine pe un staif de hârtie — coala din actele Cancelariei șefului statului; aflată în dosarul 58, fila 14, conținând documente primite și emise de conducătorul statului în 1944).

Tudor Vianu ia cunoștință din ziare de eveniment. Apoi se informează de mersul administrativ al decretului și îi adresează lui Ion Petrovici mulțumiri cu următoarea mențiune: „Deși în cele trei zile de când sunt în București am depus silințele cele mai mari, nu am putut să aflui dacă decretul a fost întocmit și în ce punct al cursului său se găsește". În fine, la 30 iunie lucrurile s-au rezolvat cu bine, prin semnarea decretului de către Ion Antonescu. Tudor Vianu poate să-i exprime lui Ion Petrovici întreaga sa grațitudine și satisfacție. O face într-o misivă din Poiana Țapului, la 8 iulie 1944: „Îmi fac o datorie dintre cele mai plăcute adresându-vă, cu prilejul numirii mele la Facultatea de filosofie și litere din București, caldă mea mulțumiri și expresia întregii mele recunoștințe. Nu pot uita că sunt aproape 18 ani de când dv. m-ați numit în învățământul superior în calitate de conferențiar și că tot dv. trebuie să vă mulțumesc acum pentru desăvârșirea chemării mele ca profe-

sor titular. Leg astfel de persoană dv., cu sentimentul celei mai vii grațitudini, datele cele mai de seamă ale carierei mele și îmi place să recunosc în această împrejurare nu numai o potrivire a soartei dar și expresia unei comunități spirituale care, în ce mă privește, a luat totdeauna formele celei mai sincere admirații. Fie ca revenirea unor timpuri mai bune, într-o lume care să regăsească drumurile păcii și ale înțelepciunii, să ne îngăduie realizarea planurilor noastre științifice consacrate țării și culturii noastre, adică acel singur și modest bun care rămâne definitiv țința noastră cea mai de seamă" (Biblioteca Academiei Române, manuscrise, S

27(1-5).
XXVIII

Organizarea internă a mesajului, venit de la oameni aleși ai spiritualității românești de ieri și de azi, îmi pare deplin motivată. Sub incidența evoluției societății noastre ce și-a statornic criterii de apreciere, majoritatea are ce prețui în aportul intelectual al minorității evreiești din România. Cu această minoritate, majoritatea a făcut schimburi reciproci admisibile în planul conștiinței, al interpretării valorilor.

La nivelul conștiinței, al profundării în permanențele morale, la nivelul îndrumării prezentului prin descoperirea surselor lui de meditație spornică, s-a configurat necesara cale de înțelegere, de fraternizare ce aparține, cred, fiecăruia dintre noi.

Închei provizoriu, convins că despre acest subiect fierbinte mai sunt, încă, atâtea de spus... ■

**Vă rugăm
să ne scrieți:
ce ați dori
să mai citiți
în 1995
în Magazin istoric?**

¹ Vianu se referă aici la neprimirea lui E. Lovinescu în Academia Română, dar și la respingerea candidaturii sale la premiera cărților pe care le-a publicat.

„PE 22 IULIE VĂ VOI NUMI SUCESORUL MEU, CU TITLUL DE REGE“

JOSÉ LUIS DE VILALLONGA

„Regele mă primește zilnic, la ora cinci fix după-amiază, în cabinetul său de la etajul al doilea al palatului La Zarzuela. Precăut, am luat obicelul de a fi la palat cu jumătate de oră mai devreme. Intrarea în La Zarzuela prin Somontes, doar la câțiva kilometri de El Pardo, vechea reședință a dictatorului, este protejată de un corp al Gărzii Regale care, discret, îl filtrează pe vizitatori. Din simplă formalitate — doar se știe cine sunt și care este obiectul vizitei mele — îmi controlează carnetul de identitate și îmi trec pe sub razele unui detector valioara în care se află magnetofonul și benzile mele încă neimpriimate. Apoi, santinela ridică bariera care împiedică accesul la reședința regală, mă salută militărește și în fine mă lasă să intru în magnifica proprietate de mai multe sute de hectare plantate cu stejari de plută și măsline, la umbra cărora aleargă în libertate porci mistreți, cerbi și căprioare. Cerul este adeseori de un albastru atât de limpede încât lumina pare să tremure ca în pânzele lui Velázquez.

În La Zarzuela, în fața unei porți secundare, mă primește un secretar, ceva între portar și majordom, care mă întovărășește până la prima treaptă a scării, pe a cărei ultimă treaptă mă așteaptă deja un aghiotant — uneori este un ofițer de marină, alteori un ofițer superior al armatei —, care după ce îmi strânge mâna îmi face semn să-l urmez printr-o anticameră până ajungem la o ușă mare de stejar lustruit pe care o lovește discret cu vârful degetelor. Imediat se aude vocea lui don Juan Carlos.

— Intră!

Aghiotantul deschide ușa, trece primul și mă anunță:

— Don José Luis de Vilallonga, marchiz de Castellví, Majestate.

Apoi îmi face loc pentru a mă lăsa să intru. Ceremonialul este mai degrabă simplu... Începând cu a treia mea vizită, abia de se aruncă o privire pe carnetul meu iar aghio-

tanții mă întreabă din curiozitate: «cum merge lucrarea dumneavoastră cu Majestatea Sa Regele, don José Luis?».

În clipa în care intru în cabinet, don Juan Carlos se ridică în picioare, ocolește frumosul birou cu colțuri aurite și se îndreaptă spre mine cu mâna întinsă și zâmbetul pe buze.

Astfel descrie autorul cărții *Regele* — din care revista noastră a mai prezentat un pasaj (nr. 3/1994) — maniera în care decurgeau întâlnirile sale cu suveranul Spaniei Juan Carlos. Este un volum în care marchizul de Castellví, grande de Spania și militant al partidului socialist, scriitor, dramaturg și actor de film, a consemnat discuțiile purtate cu suveranul spaniol. A rezultat o relatare pasionantă și un portret cald al omului de stat. Regele a vorbit pentru prima oară despre episoade din istoria Spaniei, al căror protagonist a fost, oferind informații de prima mână.

Don Juan Carlos I s-a născut la Roma, în anul 1938. Tatăl său era don Juan de Bourbon, conte de Barcelona, iar mama, dona Maria de Mercedes de Bourbon y Orleans. Contele de Barcelona era cel de al treilea fiu al lui Alfonso XIII, rege al Spaniei, care în 1931, după proclamarea, la 13 aprilie, a Republicii Catalane, la Barcelona, a fost silit să abdice. Contele de Barcelona s-a retras, ulterior, în Portugalia. Totuși, l-a trimis pe fiul său, în 1949, la Madrid, pentru a-și face studiile, evident cu aprobarea lui Franco. În 1962, don Juan Carlos I s-a căsătorit cu principesa Sofia de Grecia, fiica lui Paul I de Grecia și a Fredericăi de Hanovra, născută și ea tot în 1938. Au trei copii: principela don Felipe și cele două infante, Cristina și Elena.

În discuțiile purtate cu Vilallonga, regele s-a referit pe larg la anii petrecuți în umbra lui Franco, cel devenit la 1 octombrie 1936, pentru 39 ani și o lună, conducătorul Spaniei. Se referă întotdeauna la el cu respect,

recunoscându-i influența, deși nu s-a simțit niciodată apropiat de el. De altfel, perioada de început petrecută în Spania a fost dificilă pentru viitorul rege. Propaganda antimonarhică întreținută de Franco crease un sentiment de ostilitate împotriva familiei regale. Trecând printr-un sat din Valladolid, principele a fost lovit cu cartofi, iar la Valencia s-a aruncat în el cu roși. Atunci când don Juan Carlos i s-a plâns lui Franco de faptul că presa îl ataca în mod constant pe tatăl său,

Un șoarece printre picioarele fotoliului

Când îl întreb ce anume a învățat de la Franco în tot timpul anilor în care a trăit practic la umbra dictatorului — un galician viclean, prudent și impenetrabil —, don Juan Carlos îmi răspunde fără a sta la îndoială:

— Am învățat a privi, a asculta și a tăcea.

Don Juan Carlos deschide un sertar din biroul său și scoate o cutie de țigări Cohiba. Îmi oferă una, pe care firește, o refuz. Don Juan Carlos nu fumează niciodată în public — poate din respect față de convingerile reginei — și asta, uneori, constituie pentru el un mare sacrificiu.

— Franco îmi vorbea foarte rar de politică — explică regele — și niciodată nu-mi dădea sfaturi. Uneori, când îl întrebam ce anume trebuie să fac în cutare sau cutare situație, îmi răspundea: „Nu știu, Alteță. În orice caz nu poți face ceea ce eu aș fi făcut. Când vei fi rege, timpurile vor fi mult schimbate și lumea nu va mai fi cea de azi”. Când nu dorea să răspundă la o întrebare, se prefăcea că nu mă aude și schimba vorba.

Este evident că don Juan Carlos a făcut o școală bună, căci și el, când se hotărăște să nu răspundă la una din întrebările mele, mă privește fără a mă vedea, la îndată un aer absent și așteaptă, fără a spune ceva, întrebarea următoare.

— Franco — continuă — nu vorbea mult și detesta să dea explicații. Când le dădea, bunul-simț al soluției era de-

concertant. Când eu eram încă principe de Spania, Ordóvas, călărețul nostru numărul unu al epocii, mi-a cerut să fac parte din echipa spaniolă de sărituri. Oferta m-a entuziasmat, însă i-am explicat lui Ordóvas, că, înainte de a primi, trebuie să cer permisiunea lui Franco. Astfel că am mers să-l văd pe șeful statului i-am prezentat propunerea lui Ordóvas. Franco m-a privit în tăcere, câteva clipe lungi, și mi-a spus — aici don Juan Carlos imită la perfecție vocea caracteristică a generalului —: „Nu, Alteță, nu este posibil”. „Dar de ce domnule general? Dumneata știi că sunt un călăreț perfect și că nu voi juca un rol prost în echipa spaniolă. Atunci de ce?”. M-a întrerupt cu un gest. „Pentru că, în cazul de câștigi se va spune că s-a datorat faptului că ești principe și dacă pierzi, va fi foarte rău pentru imaginea Spaniei”. Gândind bine, avea perfectă dreptate. Astfel că nu am făcut parte din echipa spaniolă de sărituri.

— Când v-ați întâlnit cu Franco pentru prima dată?

— Exact după cincisprezece zile de la sosirea mea în Spania. Danvila și prietenii lui au dorit să mă prezinte generalului direct trecând de la Cerro de Los Angeles la palatul El Pardo. Însă au fost nevoiți să renunțe la acest proiect deoarece în ziua aceea Madridul se afla în plină efervescență. Era înmormântat la cimitirul de la Almodena studentul regalist Carlos Méndez, ce murise în închisoare în urma torturilor la care fusese supus de către gardieni. Forțele de securitate erau în alertă și miile de persoane invadaseră cimitirul

Franco i-a răspuns cu cinism că „nu poate face nimic, deoarece presa era liberă să-și spună părerile”. În maniera aleasă de el, Franco îl pregătea pentru a fi viitorul suveran al Spaniei. Și i-a și anunțat acest lucru atunci și cum a vrut el. La 22 iulie 1969, Franco l-a proclamat rege al țării. A murit la scurt timp.

Să urmărim în continuare câteva extrase din carte, în care Juan Carlos I se referă la raporturile sale cu Franco.

și împrejurimile lui. Desigur, ziua nu era potrivită pentru a mă prezenta șefului Statului. Însă știrea sosirii mele se răspândi cu repeziciune și multă lume a venit direct de la Almodena la Las Jarillas pentru a mărturisi fiului contelei de Barcelona adeziunea la cauza regalității.

Tatăl meu se temea mult de această primă întâlnire a mea cu Franco. Acasă se vorbea deseori despre general și nu totdeauna în termeni afectuoși. Copilul de unsprezece ani care eram eu nu înțelegea mare lucru din tot ce se discuta în jurul lui, însă știam foarte bine că Franco era bărbatul care genera atâtea preocupări tatălui meu, era cel care îl împiedica să se înapoieze în Spania și care permitea să se vorbească atât de rău de el în ziare. La început eu nu aveam prea multă simpatie pentru Franco. Înainte de plecarea mea spre Madrid, tatăl meu îmi dădu o sumedenie de sfaturi: „Când te întâlnești cu Franco, fii atent la ceea ce îți spune, însă să vorbești cât mai puțin posibil. Fii curtenitor și răspunde scurt la întrebările sale. Tăcerea e de aur”.

Am fost invitat să-l vizitez pe Franco în ziua de 23 noiembrie. Palatul era plin de oameni în uniformă, aghiotanți, cred, care vorbeau între ei în șoaptă, ca și cum se aflau într-o mânăstire. M-au obligat să traversez o serie întreagă de saloane afundat în penumbră. Și, deodată, m-am văzut în fața lui Franco. Mi s-a părut mai scund decât în fotografiile pe care le văzusem, avea burtă și îmi zâmbea într-un fel ce nu mi se părea firesc. Acestea fiind spuse, el a fost

foarte amabil cu mine și mi-a cerut noutăți despre Alteța Sa contele de Barcelona. Cuvântul „Alteță” pe buzele lui m-a surprins, pentru că pentru toți spaniolii care veneau să-l viziteze la Estoril, tatăl meu era „regele”. La sfârșitul vizitei, m-a invitat să vânez fazani împreună cu el, la Aranjuez, pentru ca să pot lua cu mine câteva păsări la Estoril. Ca să fiu sincer, nu am dat prea mare atenție la ce îmi spunea Franco deoarece încă de la începutul vizitei mele observasem un șoarece ce se plimba printre piccioarele fotoliului pe care era așezat generalul, ca și cum ar fi avut obiceiul s-o facă în mod obișnuit. Pentru un copil ca mine, un șoarece atât de îndrăzneț era mult mai interesant decât acel domn prea amabil care mă întreba de lista regilor goți pe care îi știam pe dinafară.

Tatăl nu îl crede pe fiu

Îmi amintesc că la începutul lui iulie 1969 am fost în vacanță la Estoril pentru a petrece ziua de San Juan împreună cu familia. Mulți spanioli se deplasau la această sărbătoare în Portugalia pentru a-l felicita pe rege. Înainte de a pleca din Madrid am fost la El Pardo pentru a-mi lua rămas bun de la general.

— Când aveți de gând să vă înnoiati, Alteță? — m-a întrebat.

— Pe doisprezece sau treisprezece, domnule general. În orice caz voi fi prezent la defilarea militară din optsprezece iulie.

— Foarte bine. Însă să veniți să mă vedeți imediat ce vă înnoiati, pentru că am ceva important a vă spune.

Aceste ultime cuvinte ale generalului m-au intrigat, însă le-am uitat imediat. Cum am ajuns la Estoril, tatăl meu mi-a spus că știa din sursă sigură că Franco avea intenția de a mă numi foarte curând succesor „cu titlu de rege”. I-am spus tatălui meu că Laureano López Rodó îmi spusese cam același lucru la

Madrid, însă că pentru moment erau doar zvonuri. Dacă numirea ar fi fost iminentă, i-am explicat tatălui meu, Franco mi-ar fi spus când am fost la el să-mi iau rămas bun înainte de a veni aici. „Atunci nu știi nimic precis?” a insistat tatăl meu. „Nu, absolut nimic”.

Înapoiindu-mă la Madrid când vacanța luă sfârșit, am fost la El Pardo pentru a-l saluta pe general. Ca de obicei, m-a primit cu multă amabilitate.

— Cum se simte familia Voastră, Alteță?

— Foarte bine, domnule general, mulțumesc.

— Bine. Trebuie să vă aduc la cunoștință ceva — îmi spuse fără a schimba tonul. Pe 22 iulie vă voi numi succesorul meu, cu titlul de rege.

Lucrul acesta cădea cinci sau șase zile mai târziu. Am rămas încrămențat de uimire.

— Însă, domnule general, de ce nu mi-ați spus nimic când am venit să vă văd înainte de a pleca la Estoril?

— Nu am vrut s-o știți înainte de a vă vedea familia — îmi răspunse cu cel mai desăvârșit calm din lume.

— Domnule general, acum, indiferent în ce fel, trebuie să-l pun la curent pe tatăl meu despre intențiile dumneavoastră.

— Aș prefera să n-o faceți.

— Domnule general, eu nu-l pot minți pe tatăl meu și mai puțin încă să îl ascund o veste atât de importantă.

M-a privit în tăcere câteva secunde, cu fața impenetrabilă. Apoi m-a întrebat:

— Atunci... ce ați decis, Alteță?

Nu-mi spusese: „Luați-vă timp de gândire pentru răspuns”. Nu. Trebuia să-i răspund acolo imediat. În sfârșit sosise clipa de care eu mă temeam atât de mult. În piccioare, în fața generalului care aștepta imperturbabil, am făcut un raționament foarte simplu, un raționament pe care îl făcusem deseori pentru mine însumi. Tatăl meu, contrar opiniei multora din consilierii săi, dorește ca eu să-mi fac studiile universi-

tare și militare în Spania. Știa mai bine ca oricine riscurile ce decurgeau trimițându-mă „la inamic”. Nu după mult timp aflasem și eu lucrul acesta. Acum principalul nu era a ști cine va fi rege al Spaniei, tatăl meu sau eu. Importantă era restaurarea monarhiei în Spania. „Ce ați decis Alteță?”, sfârșise prin a mă întreba generalul Franco. Dacă nu îi răspundeam acolo, pe loc, putea să mă îndepărteze de la proiectele sale, deoarece nu-i făcea plăcere să fie contrariat și nu-i lipseau pionii pentru a continua jocul dacă eu îi lăsam terenul liber. În orice caz, era sigur că Franco nu ar fi recurs la contele de Barcelona.

José Luis, în nici o clipă (și Dumnezeu mi-e martor că nu au existat momente dificile) nu am crezut că generalul își va schimba părerea cu privire la mine. Că a întârziat atât de mult să numească un viitor rege asta nu însemna că nu era un monarhist convins. Spania, oficial, (și lucrul acesta mi se pare semnificativ) nu a încetat niciodată, în tot timpul cât a durat franchismul, să fie un regat. Eu aș fi vrut, firește, ca lucrurile să se desfășoare în alt mod, mai ales din respect pentru tatăl meu. Însă în ziua aceea Franco m-a pus cu spatele la zid. Aștepta răspunsul meu. I-am zis: „De acord domnule general, primesc”. El zâmbea imperceptibil și-mi strânse mâna.

Sosind acasă, i-am telefonat tatălui meu la Estoril și i-am povestit tot ce s-a întâmplat. Tatăl meu a avut atunci o reacție perfect logică. „Asta înseamnă — glasu-l lui se alterase — că atunci când ai venit aici știai dar nu ai vrut să-mi spui”. I-am răspuns că se înșeală, că eu nu știam absolut nimic când am fost la Estoril. Într-adevăr eram la curent cu anumite zvonuri, la fel ca și el. Însă la Madrid trebuie să dai crezare zvonurilor atât cât merită ele. Eu spuneam purul adevăr, însă sub șocul știrii, tatăl meu nu mă crezu. Timp de multe luni se purta foarte rece cu mine. Apoi, cu

trecerea timpului, totul reveni la normal. M-a îmbrățișat și mi-a spus: „De fapt, eu sunt cel care trimițându-te în Spania, te-am adus în situația asta”. Apoi adaugă cu amărăciune: „Însă nu am crezut niciodată că lucrurile vor decurge altfel”.

Coroana sau închisoarea?

Evenimentele s-au derulat conform stilului foarte personal al generalului, care avea obiceiul de a lovi aspru, puternic, și fără a avertiza. El se putea arăta extrem de amabil cu unul dintre miniștrii săi la ieșirea dintr-un Consiliu, și jumătate de oră mai târziu tot el să-i trimită un motociclist, anunțându-l de eliberarea sa din funcție. Reflectând, după atâția ani, asupra acestui moment, am ajuns la concluzia că Franco s-a comportat în această afacere urmând o logică care îi era absolut personală. De multă vreme hotărâse că, atât timp cât el se va afla în viață, tatăl meu nu va urca niciodată pe tronul Spaniei și acest răstimp l-a considerat necesar pentru a mă pune la încercare înainte de a mă numi moștenitor în locul tatălui meu.

— Însăși faptul de a vă numi trebuia să însemne pentru el că puterea sa personală se apropia repede de sfârșit.

— Da, însă numai prin moartea sa. Era, poate, unul din puținii spanioli care știa că într-o bună zi va trebui să moară. Deoarece pentru cei din jurul său, moartea lui Franco nu era programată.

— Ce tip de relații ați menținut cu el?

— Având în vedere omul rece și misterios ce era, relațiile mele cu Franco au fost mai degrabă bune. Era foarte amabil, deseori afectuos și mereu foarte respectuos cu ceea ce eu reprezentam în ochii lui.

— S-a spus că vă consiliera ca pe un fiu.

— Ca pe fiul care nu l-a avut niciodată?... Poate da.

Don Juan Carlos, pe vremea când se afla în umbra lui Franco (p. 40)...
...și după ce a devenit regele Spaniei

Nu înceta să fie un om straniu. Când am revenit în Spania după ce m-am căsătorit cu dona Sofia, în 1962, nu știam cu ce să-mi ocup timpul. În ciuda formației mele militare, știam că Franco nu-mi va permite să mă închid într-o cazarmă sau să servesc la bordul vreunui vas din marina militară. Atunci, am fost să-l văd și i-am zis: „Domnule general, trebuie să am o ocupație. Sunt foarte tânăr pentru a nu face nimic”. M-a privit liniștit o clipă destul de lungă. Când era nevoit să dea un răspuns la o întrebare ce i se părea importantă, Franco își lua întotdeauna timp. În sfârșit îmi zise.

„Faceți în așa fel ca spaniolii să vă cunoască, Alteță”. Și nu a mai scos nici un cuvânt. Eu eram acela care trebuia să știe și să hotărască care era cea mai bună formă pentru a fi cunoscut de compatrioții mei. Atunci, cu ajutorul generalului Vigón, care era ministru al Lucrărilor Publice, cu cel al lui Vicente Mortes, subsecretarul său, și al lui Laureano López Rodó am început să studiez angrenajele Administrației Publice, petrecând două sau trei luni în diferite ministere. Și apoi, urmând sfatul lui Franco, am început să călătoresc prin toată Spania, vizitând oraș după oraș, sat după sat.

— A existat o epocă în viața Majestății Voastre care, mereu, m-a intrigat profund. Sunt anii în care apăreați în

public în spatele lui Franco, mereu tăcut, adeseori întristat. Lăsați impresia că aveai dorința să vă găsiți la mii de leghe distanță de acel loc. Pentru multă lume nu erai decât un om cu totul enigmatic. Și am fost mulți cei care ne-am înșelat atunci în această privință. Mulți din cei care astăzi sunt „juncăriști” convinși gândeau că dacă ați fi ajuns să vă urcați pe tron nu v-ați fi putut menține mai mult de cincisprezece zile. Eu vă denumisem Juan Carlos „cel care trece repede”, și Carrillo nu era prea departe de a-mi da dreptate.

Figura Regelui se iluminează cu un larg zâmbet:

— O, deseori don Santiago Carrillo și cu mine rămдем despre acest lucru. Nu trece o ocazie de a nu-mi reaminti până unde a putut să se înșele.

Zâmbetul Regelui dispare și înfățișarea lui capătă o expresie gravă:

— De ce păstram mereu tăcere? De ce nu spuneam niciodată nimic? Pentru că era o epocă în care nimeni, nici măcar eu, nu îndrăzneam să vorbesc. Autocenzura (prudența, dacă dorești) era generală. Personal, eu nu știam cum vor decurge lucrurile. Nu știam dacă eu îi succedam lui Franco aflându-se el încă în viață sau trebuia să aștept moartea lui pentru a fi rege al Spaniei. Nici măcar nu știam cum va primi țara schimbarea ce se propunea.

— Se povestește că atunci când Franco a început să agonizeze și Majestatea Voastră, împreună cu Torcuato Fernández Mirenda, aștepta cum vor decurge evenimentele, aici, la La Zarzuela, ați spus: „S-ar putea să vedem cum vine lumea să-mi ofere coroana pe o pernă, dar și jandarmeria cu ordinul de a mă aresta”.

— Da, cred că am spus ceva asemănător. Eram cu toții foarte nervoși. ■

(Va urma)

Prezentare
și versiune românească
Esdra ALHASID

INTRIGI ȘI INTRIGANȚI DE LA ÎNCEPUTUL VEACULUI TRECUT

DUMITRU HÎNCU

Încă din secolul XVIII, se știe, Viena a fost destul de intens frecventată de români care și-au făcut studiile acolo. E destul dacă ne amintim de un Samuil Micu Clain, de Gheorghe Șincai, Petru Maior, iar mai apoi de Gh. Asachi, Gheorghe Lazăr. Dinicu Golescu — care ne-a lăsat prima descriere românească a capitalei habsburgice. Petre Poniaru, M. Zotta, G. Cuciureanu și mulți alții.

După înfrângerea Franței napoleoneene,

când capitala Imperiului hasburgic a devenit pentru o vreme un centru politic în care se innodau și desfăceau toate itele cancelariilor europene, epocă ce a coincis și cu ultimele domnii fanariote din țările românești, tot acolo s-au perindat și personaje cu interese nemărturisite public. Care, fără s-o fi bănuir, au intrat, totuși, în istorie, chiar dacă pe scara de serviciu.

Bun și Samurcaș!

La începutul lui octombrie 1822, intră în lanțul slăbiciunilor tarifate — despre care aminteam în prima parte a acestui articol — un personaj cum nu se poate mai caracteristic pentru crepusculul epocii fanariote. Schimbul lui de scrisori cu Friedrich von Gentz — nefructificat încă de istoriografia noastră — este destul de voluminos. Tocmai de aceea, pentru moment, ne vom mărgini să-l amintim doar în linii mari, dar nu mai puțin revelatoare atât pentru expeditor, cât și pentru destinatar.

El debutase în august 1822. Constantin Samurcaș, fost caimacam al Olteniei

(1821-1822) se afla atunci refugiat la Brașov, împreună cu mulți boieri „divanați”, mai întâi de teama mișcării lui Tudor Vladimirescu și apoi de aceea a turcilor, intrați în țară spre a înăbuși Eteria. Documentele aflate la Staats-Archiv din Viena nu ne permit să stabilim cuprinsul demersului inițial al lui Samurcaș. Dar scrisoarea acestuia din 26 octombrie 1822, redactată cu o slugărnicie ce nu este egalată decât de stilul gongoric, câteodată de-a dreptul hilar, ne ajută să ne încredințăm că el s-a bucurat de primirea scontată și să întrevădem obiectul târgului ce se innoda. Dar să-i dăm cuvântul lui Samurcaș:

„Domnule Cavalier,

Nu știu cum să-mi exprim sentimentele de bucurie și de admirație pe care mi le in-

spiră grațioasa scrisoare cu care ați binevoit să mă cinstiți la 29 august trecut.

Tot ce poate mișca inima și măguli amorul propriu mi-a fost manifestat cu o bunăvoință care mă pătrunde de cea mai adâncă recunoștință.

Lipsit de talente, eu n-am avut decât privilegiul de a le prețui la persoanele ce alcătuiesc podoaba veacului nostru și vor stârni admirația viitorimii. Acest tribut, Domnule Cavalier, eu Vi l-am adus de departe, după cum aș fi dorit să mă fac cunoscut de Domnia-Voastră, fără să cred, însă, nici un moment că aș putea și dobândi această încredințare.

În tristele evenimente care au dezolat frumoasele provincii ale Valahiei și Moldovei și expun acum nefericita Grecie unei iminente primejdii, eu n-am văzut decât începutul unei întreprinderi ha-

În imagine: Palatul Belvedere, unde în 1940 a fost semnat dictatul de la Viena.

zardate, o funestă orbiere și am întrevăzut pierderea popoarelor rătăcite și ruina țării lor ce au devenit teatrul răzcoalei.

Acestea vederi sunt și trebuie să fie acelea ale oricărui om de bine, ale oricărei făpturi care gândește și nu are ochii rătăciți; a profesa opinii contrare înseamnă a nu fi pătruns de îndatoririle ce unesc omul de legitimitate.

Acestea sunt principiile căroră le-am fost întodeauna apostol; iar dacă astfel am putut dobândi încuviințarea Voastră, eu nu o pun decât în seama bunătații Voastre și a recomandării domnului de Sachelarie¹. Acest om vrednic de stimă, căruia îi datoriez cele mai neîndoielnice mărturii ale unei constante amiciții, și-a câștigat prin această recomandare drepturi incontestabile la gratitudinea mea. Căci este sigur că nu mi-ar fi putut da o altă dovadă mai strălucită a prieteniei sale decât recomandându-mă unui bărbat de stat care îmbină mari talente ale spiritului cu mari calități morale.

Nespus de fericit că am meritat buna Domniei Voastre opinie și bunăvoința Voastră, m-aș socoti și mai fericit încă, dacă le-aș putea răspunde într-o zi, fie și parțial; ar fi cea mai mare, cea mai măgulitoare biruință a mea.

Eu căutam, Domnule Cavalier, de multă vreme cinstea de a mă face cunoscut de Domnia Voastră; vizita (la Viena - n.n.) a domnului de Sachelarie, care se bucură, pe drept cuvânt, de avantajul bunelor Voastre sentimente, mi s-a părut un nimerit prilej de a-mi împlini dorința; de aceea, voi continua să-l rog să mă recomande și să intercedez pe lângă Domnia Voastră spre a dobândi în favoarea mea cinstea unor legături directe și mi-am luat și libertatea de a Vă adresa prima mea scrisoare.

Extrema bunătațe cu care

binevoii să răspundeți rugăminții mele mă umple de bucurie și de recunoștință; binevoii a-mi primi omagiul, odată cu asigurarea profundei discreții cu care-mi voi face datoria de a răspunde încrederii cu care binevoii a mă cinsti.

Profitând de prea grațioasele Voastre dispoziții față de mine, domnul de Sachelarie va binevoi, cum l-am și rugat în mod deosebit, să organizeze mijloacele potrivite pentru corespondență.

Caracterul cum nu se poate mai vrednic de stimă al acestui vrednic bărbat va fi un prea sigur chează al încrederii cu care doriți să mă cinstiți și care-mi inspiră cele mai inalienabile sentimente de respect și recunoștință cu care

Am cinstea de a fi,
Domnule Cavalier,
Prea umilul, prea ascultătorul și
devotatul slujitor
Constantin de Samurcaș²

Șirul de epistole ce a urmat între cei doi nu ni-l descoperă pe adevăratul și ocultatul beneficiar al informațiilor furnizate de Gentz lui Samurcaș despre tribulațiile, vizibile și invizibile, ale cancelariilor europene. Dar, nu poate încăpea îndoială, Samurcaș n-a jucat decât un rol de intermediar. Împrejurare vădită și prin răspăta mai mult decât generoasă pe care o făcea să parvină comandatului său vienez.

Astfel, la 4 decembrie 1823, tot din Brașov el îi comunica lui Gentz mult mai lapidar, dar nu mai puțin elocvent: „Domnule Cavalier! Am onoarea să vă adresez aci alăturat o poliță în valoare de 2 000 florini, la cursul convențional, plătitibil la purtător după unsprezece zile de la prezentare și trasă asupra fraților Vlasto, pentru trimestrul doi care începe la 2 ianuarie viitor. Am cinstea de a fi”, etc. etc.

Ceea ce era, dacă vrem, și un alt eșantion al cavaleriesmului lui Friedrich von Gentz, care-și disprețuia contemporanii, dar le prețuia atât de mult arginții.

Baron Bellio sau diplomație și afaceri

Un caz interesant și semnificativ este acela a lui Bellio. La scurtă vreme după înscăunare, Ioan Caragea îl trimisese pe acesta la Viena în calitate, afișată, de om de afaceri al său și în cea, mult mai discretă, de furnizor de informații confidențiale asupra vieții politice din capitala imperiului. Ulterior, după stabilirea legăturii cu Gentz, domnitorul socotise că și cea mai bună cale pentru expedierea la București a rapoartelor și depeșelor celui dintâi ar fi tot omul său de încredere. Dar, curând, mai exact în aprilie 1813, Friedrich von Gentz îi comunicase foarte categoric, prin intermediul lui Constantin Rasti și printr-o lungă scrisoare, din care spicuim:

„Un lucru este, totuși, foarte limpede și vădit pentru mine, acela că secretul corespondenței n-ar câștiga în nici un fel, ci ar fi mai degrabă grav compromis, dacă d. Bellio ar fi însărcinat să primească și să transmită scrisorile mele. Nu doresc să-i daușez d-lui Bellio; nu întrețin nici o relație cu el și probabil că nici nu l-aș fi văzut vreodată fără comisionul care l-a adus la mine. Dar adevărul și interesul Prințului îmi cer să observ că d. Bellio este un tânăr fără experiență, care nu cunoaște nici lumea, nici afacerile și căruia, nu încap îndoială, eu nu i-aș încredința niciodată un lucru important și delicat. D. Bellio nu are nici o posibilitate să-și expedieze propria corespondență decât datorită faptului că doar lipsa ei de interes o poate scuti de a fi riguros controlată. Dimpotrivă, eu pot spune că am făcut tot ce este omenește cu putință pentru a o expedia pe a mea și așa fi foarte contrariat să văd distrus un edificiu la care am lucrat cu multă plăcere.

Dacă Prințul insistă în această idee, vă rog, Domnule, să o informați pe Alteța Sa că din acest moment co-

¹ Om de încredere atât al lui Gentz, cât și al domnitorului Alexandru Șușu și păstrătorul corespondenței secrete dintre ei.

Imaginea reprodusă în această pagină este cea a fostei legații Austro-Ungare de la București, situată actualmente pe str. Dem. Dobrescu no. 5 (fostă Wilson, fostă Onești). Fotografia a fost realizată de editura Ad. Maler & D. Stern din București. Casa era una dintre clădirile cele mai originale și frumoase din centrul Capitalei, fiind socotită reprezentativă pentru o carte poștală ilustrată sub sigla României — Uniunea Poștală Universală.

Viața a făcut ca în 1968, clădirea să devină sediul revistei Magazin istoric cu care se potrivea prin caracterul ei istoric.

Totul până într-o zi.

Într-o zi din 1972 când în urma unor altercații grave cu unele servicii ale fostei securități, redacția a fost „mutată” în 24 de ore, fără nici o discuție. A fost instalat acolo Comitetul Veteranilor din războiul antihitlerist și al AFIDP, ale căror activități „nu puneau probleme”.

Apoi în noaptea de 22 spre 23 decembrie 1985, clădirea a sărit în aer. Poate că istoria dramatică a expulzării revistei Magazin istoric o veți afla nu peste mult timp. Dar istoria nopții de 22/23 decembrie 1985, sunt așii care au datorita să o dezvăluie. Până atunci nu mai spunem decât că de aproape 5 ani clădirea este în aceeași stare de ruină, deși se află sub tutela Uniunii Arhitecților din România. Să privim bine fotografia de acum aproape un veac și să privim și fotografia de astăzi (p. 47). Și să ne gândim că e totuși vorba de o clădire istorică de primă importanță.

respondența mea este denaturată și că ea nu va mai oferi nici jumătate din interesul pe care l-a putut avea până acum”.

Și, cu toate acestea, după numai câteva luni, în speță la 5 iunie 1913, într-o altă scrisoare către Ioan Caragea, adresată tot lui Rasti, Gentz manifestase o uimitoare schimbare de optică față de Bellio. Cităm: „Având în ultimul timp mai multe convorbiri cu d. Bellio, m-am putut convinge că acest tânăr, deși neformat încă pentru afaceri,

are totuși un caracter solid și e plin de bunăvoință, zel și devotament. În consecință, am socotit că mă conformez intereselor Alteței Voastre apropiindu-mă de el, călăuzindu-l cu sfaturile și experiența mea și furnizându-i din când în când informații veridice despre ceea ce se petrece”.

Ceea ce nu-l împiedicase, în schimb, pe Bellio să topească ceara sigiliilor de pe scrisorile lui Gentz către domnitor, să le desfacă să „ciupească” informații pe

care să le prezinte drept culese de el însuși, dovedind, implicit, utilitatea serviciilor și prezenței sale la Viena. Această duplicitate avea să-l coste, însă, scump. De astă dată, scrisorile sale au trezit vigilența serviciului de interceptare a corespondenței, iar poliția vieneză l-a expulzat fără menajamente și fără ca măcar Gentz să poată interveni pe lângă Metternich în favoarea lui.

Neexperimentat, Bellio nu avusese cum să știe că la Viena lucrau la deschiderea, citirea și, la rigoare, copierea scrisorilor 60 de funcționari prea zeloși, că multe depeșe erau deschise chiar la hotare și că însuși împăratul și generalul-aghiotant Kutschera le parcurgeau, timp de câteva ore pe zi, pe cele mai interesante astfel ajunse sub ochii lor.

Oricum, intempestiva plecare din Viena a lui Bellio n-a rupt, însă, cătuși de puțin punțile proaspăt întinse între el și Gentz. Ba chiar, la 5 ianuarie 1815, acesta îl ruga pe Caragea să nu mai fie supărat și să-și ierte fostul protejat pentru nedelicatețea comisă.

„Îngăduiți totuși, Monse-niore — strecura el într-o depeșă —, să mă folosesc de acest prilej spre a implora indulgența Voastră în favoarea bietului Bellio. Știu bine că și-a meritat dizgrația, dar continui să cred că și-a atras această nenorocire nu din pricina unor intenții perfide, ci datorită unor demersuri ușuratece, facile, roade ale unei vanități prostesti. Înțeleg că după cele petrecute, va fi destul de greu să-l utilizați în același mod, dar îmi place să cred că marele și frumosul suflet al Alteței Voastre va afla, cu toate acestea, un mijloc de a-l reabilita în opinia publică și de a-i consola familia onorabilă pe care această întâmplare trebuie să o fi îndurerat”.

Documentele din arhiva vieneză nu ne-au lăsat să întrevădem rațiunile care au condus la neașteptata modificare de registru a tonului utilizat de Gentz față de Bellio.

Știm, însă, că acesta era bogat și că după revenirea la București s-a lansat într-o ineleștiri de cel mai mare interes pentru confidentul lui Metternich: aceea de banher care, printre altele, l-a ajutat să cumpere, sigur, tot la Viena, și titlul de baron al imperiului. Iar Jurnalul lui Friederich von Gentz pe anii 1829-1831 ne dovedește că nici după alți cincisprezece ani legătura dintre ei nu numai că nu slăbise, ci era foarte trainică, iar întâlnirile dintre dânsii frecvente și benefice de bună seamă pentru amândoi. Astfel, la 8 martie 1829, Gentz nota: „Convorbire cu baron Bellio”. La 22 iunie același an aflăm: „Mă scol la 7; imediat după aceea o vizită a lui Bellio, foarte nepotrivită, deși el venise doar cu intenția nevinovată să-și ia bun rămas înainte de plecarea mea la Baden pentru cură”; la 3 noiembrie iar „Vizită a baronului Bellio”. La 6 ianuarie 1830: „Lungă convorbire cu baron Bellio”; la 17 mai, altă vizită a acestuia, apoi la 21 octombrie: „Scris la Viena baronului Bellio, generalului Tettenborn, Elssler” etc.

Aranjamente de tot soiul

Căci cu Gentz se puteau încheia tot felul de combinații și învoiel. Astfel, la 3 iunie 1831, tot Jurnalul lui ne informează peste vremi despre vizita unui „boier moldovean Roznovanu trimis la mine de Bellio”. Autorul nu ne comunică și numele de botez al oaspetelui, dar dacă plasăm lucrurile în timp avem destule motive să presupunem că era vorba despre lordachi Roznovanu-Roset, fost mare vistiernic și președinte al Divanului Moldovei, mort în 1836. În orice caz, după cum afirmă Gentz, el a avut o discuție de două ore cu acest Roznovanu în legătură cu „planul său de eliberare a Moldovei și Valahiei de sub jugul rusesc”. Nu spune însă și dacă l-a încurajat sau nu pe Roznovanu în intenția

acestui. Cert este, însă, că nu l-a respins de tot, de vreme ce după o săptămână, deci la 10 iunie 1831, tot Gentz nota: „La ora 6 o nouă convorbire cu Roznovanu”, iar la 1 iulie consemna: „Petrecut după-amiaza cu redactarea unei suplice a lui Roznovanu”. Și după câte avem dreptul s-o bănuim, nu chiar cu titlu grațios.

Dar cu ce nu se venea la Gentz? Cine răvnea la un titlu de baron și avea desigur și cu ce să-l cumpere putea fi sigur că el îi va mijloci favoarea. De aceea, la Viena și circula butada: „Gentz nu numai că refuză să vorbească cu cineva care nu-i baron, dar chiar și despre cineva care nu-i baron”. La începutul anului 1829, el nota, de pildă, scurt în Jurnal: „La ora 6 vizita lui George Meitani din București”. Însă cine urmărește mai departe cu luare aminte însemnările sale cotidiene (vol. IV, p. 116 și 127) află și motivul acestui musafirlăc: Meitani, om cu stare în capitala Țării Românești, cu casă falnică pe Calea Mogoșoaiei [pe locul unde azi se înalță Prefectura Poliției Capitalei], venise la Viena ca să se împodobească și el cu baronia austriacă și, mulțumită lui Gentz, a și izbutit să-și împlinească visul.

Grigore Brâncoveanu, urmaș al domnitorului martir, se retrăsese în Transilvania în timpul tulburărilor prilejuite de Eterle și apoi de înăbușirea ei de către turci. Iar acolo a trebuit să constate că-l păștea și un alt necaz: primejdia de a-și vedea răpita moșia de la Sâmbăta, întrucât înaltul Tribunal din Cluj îi cerea să producă actele de proprietate asupra ei, iar dânsul era în imposibilitate să le înfățișeze, întrucât le avea cu grijă ascunse în Țara Românească. Soluția! Apel la Gentz. Nu chiar de-a dreptul, însă, ci mai întâi printr-o discretă sondare a eventualei reacții a „Cavalerului”, întreprinsă prin Constantin Popp¹, „agentul” vienez al lui Grigore Brâncoveanu, personaj, probabil, cu destulă vază dacă putea ajunge până la cel mai apropiat sfătuitor al lui Metternich. Atitudinea lui Gentz a fost, neîndoios, încu-

(Continuare în p. 61)

¹ În legătură cu frații Vlasto, amintiți în prima parte a acestui articol, iar acum cu Constantin Popp, se cuvine să știm că în tot cursul secolului XIX la Viena au trăit și acționat un bun număr de negustori și banheri macedo-români, care jucau un rol de prim ordin în viața economică a capitalei austriece.

CEL MAI SECRET NUME DIN NKVD

PAVEL A. SUDOPLATOV

Sub valul de critici și atacuri la care a fost supusă cartea — *Special Tasks. The Memoirs of an Unwanted Witness — a Soviet Spymaster (Operațiuni speciale. Memoriile unui martor nedorit — un maestru al spionajului sovietic)*, de Pavel Sudoplatov și Anatoli Sudoplatov, cu Jerrold L. și Leona P. Schecter, apărută la Little, Brown and Company, în 1994 — pentru un singur capitol, cel privind secretele bombe atomice, celelalte dezvăluiri pe care le face Sudoplatov au trecut, practic, neobservate. Este indiscutabil că fostul șef al operațiunilor speciale nu regretă nimic din ceea ce a făcut (și are pe conștiință mai multe asasinate). El vorbește cu o liniște interioară ce poate fi luată și drept cinism despre manevrele oculte prin care serviciile secrete sovietice au asasinat oameni, au răsturnat guverne, au ocupat țări, în numele idealului revoluției proletare, al asigurării egalității între oameni, al pogorării fericii depline — adică a comunismului — pe pământ. Dar în același timp, prin informația în cea mai mare parte necunoscută, Sudoplatov oferă istoricului — și nu numai lui — un bogat material de do-

cumentare și analiză. Astfel, un întreg capitol al cărții este consacrat perioadei imediat premergătoare izbucnirii celui de al doilea război mondial și angrenării U.R.S.S. în acesta. Plasat într-o poziție importantă a structurilor informative ale statului sovietic, având acces la multe secrete, el ne poate înlesni mult înțelegerea mecanismelor luării deciziilor la Kremlin. O cheie care se poate dovedi utilă și pentru înțelegerea unor fenomene din zilele noastre. Aflăm astfel cum au aplicat sovieticii principiul dezbină și stăpânește în țările baltice, cum le-au paralizat economia cu ajutorul mișcărilor sindicale și revendicative, cum au cumpărat oameni politici prea ambicioși, pentru a-i arunca apoi la gunoi. Foarte interesante și lucide ni s-au părut și notațiile lui despre reacțiile conducerii sovietice, ale lui Stalin în primul rând, în fața semnalelor tot mai evidente ce soseau la Moscova despre intenția lui Hitler de a ataca U.R.S.S. Să îl dăm deci cuvântul, din nou, lui Sudoplatov. Intervențiile noastre sunt marcate cu alte caractere de literă (cursive).

Cum au devenit țările baltice republici sovietice

La 8 aprilie 1938, rezidentul NKVD în Finlanda, Boris Ribkin, a fost chemat la Kremlin, unde Stalin și alți membri ai biroului politic i-au încredințat sarcina de a acționa ca trimis neoficial al guvernului sovietic în Finlanda. I s-a spus să ofere guvernului finlandez un târg secret: împărțirea sferelor de interese în Scandinavia și cooperarea economică cu Uniunea Sovietică, cu condiția semnării unui pact de asistență economică și militară mutuală în cazul unei agresiuni din partea unei terțe părți. Se includea și o divizare a sferelor de influență economică și militară în zona Baltică aflată între Finlanda și U.R.S.S.

V.N. Merkulov, comisarul poporului pentru securitatea statului

Ribkin și-a exprimat îndoiala că finlandezii ar fi putut fi de acord cu un tratat contrar ostilității lor istorice față de vecinul de la răsărit, dar Stalin a insistat că propunerile trebuiau făcute oral și fără implicarea ambasadorului nostru. Ribkin s-a conformat și propunerile au fost refuzate. Totuși, au provocat o sciziune în cadrul conducerii finlandeze pe care mai târziu am exploatat-o, când am reușit să semnăm un tratat de pace separat cu Finlanda, în 1944, având ca intermediari familia Wallenberg.

Deși nu am cunoștință dacă s-au făcut asemenea propuneri, în mod neoficial, germanilor, cred că mareaș-

lul Carl Gustaf Mannherheim (*Magazin istoric*, nr. 12/1990), președintele consiliului de apărare al Finlandei, l-a informat pe Hitler despre oferta noastră. De aceea, Hitler, atunci când și-a trimis ministrul de externe, Joachim von Ribbentrop, la Moscova, în august 1939, pentru a negocia tratatul de neagresiune (*Magazin istoric*, nr. 12/1989) nu se baza doar pe reacția spontană a lui Molotov și Stalin. El știa că eram deschiși la asemenea sugestii, pentru că voisem; să facem un astfel de târg cu Finlanda.

Finlandezii îl refuzaseră în aprilie 1938 deoarece pentru ei era mai important să rămână aliați cu Marea Britanie, Suedia și Germania. Nu vedeau vreun avantaj în a deveni o zonă-tampon între Est și Vest. Mai târziu, acest rol le-a fost impus în urma înfrângerilor din războiul de frontieră cu noi și din cel de al doilea război mondial. Pentru că a fost Uniunea Sovietică, alături de Germania, Finlanda a cules cea mai amară recoltă, fiind obligată să-primească o formă mult mai puțin avantajoasă a planului original oferit de Ribkin în 1938.

În august 1939, aflulul de informații era foarte mare. După ce Donald Maclean a fost mutat, ca al treilea secretar la Ambasada Marii Britanii din Paris, am primit rapoarte credibile din care rezultă că guvernele francez și britanic aveau rețineri în a oferi sprijin Uniunii Sovietice în cazul unui război cu Germania. Ele confirmau datele primite cu trei-patru ani înainte de la unii membri ai rețelei de la Cambridge (Philby, Maclean și Burgess) despre faptul că guvernul britanic, mai ales primul ministru Neville Chamberlain și Sir John Simon, luaseră în considerare încheierea unui acord secret cu Hitler pentru a-l sprijini într-o confruntare militară cu Uniunea Sovietică. Am acordat o atenție specială și informației venite de la trei surse de încredere din Germania, care spuneau, că generalii Wehrmacht-ului

se opuneau categoric unui război pe două fronturi.

Un anume Matveiev, emisar secret

Am primit instrucțiuni să căutăm rapid posibile opțiuni pentru o cooperare nu numai cu britanicii și cu francezii, dar și cu germanii. Primind acest ordin, nici nu-mi trecea prin cap că deja era pe punctul să se încheie un acord separat între Berlin și Moscova.

Sudoplatov argumentează mai departe preocuparea guvernului sovietic de a evita o confruntare pe două fronturi, în *Orientul îndepărtat*, și în Europa. Stalin vroia să câștige timp pentru „îndeplinirea aspirațiilor geopolitice, transformarea Uniunii Sovietice în cea mai mare super-putere din lume”, cum spune fostul director al operațiunilor speciale. Are și o remarcă de bun simț, când consideră că U.R.S.S., Marea Britanie și Franța poartă o vină egală pentru a-l fi lăsat pe Hitler, să înceapă războiul. Și atrage atenția asupra faptului că doar la inițiativa președintelui Roosevelt au acceptat francezii și britanicii să înceapă în mai 1939 negocieri cu sovieticii pentru a-l stopa pe Hitler. Așa cum i-a informat Maclean, Roosevelt trimisese un emisar lui Chamberlain, avertizându-l că dominația Germaniei asupra Europei Occidentale lovea în interesele americane și britanice. Sursile britanice au informat că în prima fază premierul a refuzat și a trebuit să fie forțat de Roosevelt pentru a iniția negocierile. După semnarea pactului de neagresiune cu Germania, U.R.S.S. a continuat acțiunea de „consolidare” a frontierei sale europene, înghițind noi teritorii.

În octombrie 1939, împreună cu Pavel M. Fitin, directorul Departamentului Externe, și Vsevolod Merkulov, adjunctul lui Beria, am luat parte la o întrunire în biroul lui Molotov din Kremlin. Mai erau prezenți: directorul de-

partamentului operații din Marele Stat Major, general-maior Aleksandr Vasilevski, ministrul adjunct de externe, Potemkin, comandantul trupelor de grăniceri, generalul Ivan Maslennikov, șeful GRU, general-maior Panfilov și alții. Scopul adunării era să stabilească recomandări pentru apărarea intereselor noastre strategice în țările baltice¹. Deja, trupe ale noastre se aflau acolo, pe baza unor acorduri cu guvernele Lituaniei, Letoniei și Estoniei. În deschiderea ședinței, Molotov a spus: „Avem o înțelegere cu Germania că zona Baltice trebuie să fie considerată o zonă de cel mai mare interes geopolitic pentru Uniunea Sovietică. Totuși, este evident că deși autoritățile germane acceptă acest lucru în principiu, nu vor fi niciodată de acord cu vreo «transformare socială fundamentală» prin care statele baltice să devină republici constitutive ale Uniunii Sovietice. Dimpotrivă, conducerea sovietică este de părere că pentru a apăra, de o manieră durabilă, interesele geopolitice ale Uniunii Sovietice în zona baltică, trebuie ajutată mișcarea muncitorească internaționalistă de acolo. Astfel regiunea va deveni o frontieră sigură a statului sovietic”.

De la rezidenturile din Suedia și Berlin primisem informații sigure că germanii plănuiau să trimită delegații economice la nivel înalt la Riga și Tallin pentru a încheia acorduri pe termen lung cu guvernele respective și a le include sub umbrela economică și politică germană. Beria mi l-a citat pe Stalin, care cerea o implicare activă a ofițerilor de informații în manipulările politice și în exploatarea conflictelor din cercurile conducătoare ale puterilor străine. „Aceasta — a subliniat Beria — este cheia succesului pentru a doborî actualele guverne ale statelor-marionetă ce și-au

¹ O schiță istorică a Lituaniei, Letoniei și Estoniei, în *Magazin istoric*, nr. 2-4/1992.

Boris Ribkin, fotografiat în 1938, în Finlanda

proclamat așa-zisa independență în 1918, sub patronajul baionetelor germane. Aceste state au fost și sunt încă privite de guvernele germane drept provincii de margine și colonii ale imperiului german. Dar noi trebuie să profităm de conflictele de interese suedeze și britanice din zonă. Gândește-te la asta, convoacă-l pe Ciceaev la Moscova imediat și raportează-mi în trei zile sugestiile tale cât și nevoile logistice pe care le ai".

Când Ivan Ciceaev, rezidentul NKVD din Riga, a sosit la Moscova, a raportat despre o divizare netă în conducerea letonă, între președintele Karlis Ulmanis și ministrul apărării Janis Balodis. Conflictul submina stabilitatea regimului, aflat deja sub o dublă presiune, din partea noastră și a germanilor. Germanii se bazau pe partizanii lor din administrația economică a țării, în vreme ce noi eram influenți în cercurile de stânga, aflate în legătură cu partidul comunist și sindicate. Cu sprijinul nostru s-au organizat acțiuni revendicative, ce au câpătat o amploare sporită. Criza economică — potențată de război, care limita legăturile economice ale țării cu Vestul Europei — s-a agravat. Ciceaev și Vetrov — consilierul ambasadei noastre din Riga — mi-au sugerat să exploatăm ambițiile personale ale

ministrului de externe Munters, a cărui reputație la Berlin era amplificată în urma frecventelor întâlniri cu Ribbentrop.

Guvernul lui Ulmanis devenise nepopular din cauza situației economice și a toleranței pe care o manifesta față de atitudinea arogantă a oamenilor de afaceri germani. Aproximativ 70% din exportul leton fusese dirijat spre Germania, pentru prețuri foarte mici. Guvernul conta, în primul rând, mai ales pe sprijinul unei miliții auxiliare, mai mult decât pe armata regulată. Munters apărea drept figura ideală pentru a conduce noul guvern, care să fie acceptat și de germani și de noi. Când a dat dispoziție principalului ziar leton să publice o fotografie a lui Molotov pentru a marca ziua sa de naștere, am înțeles că dorea să stabilească cu acesta o relație personală. Reacția a fost promptă: am primit un pașaport diplomatic, pe numele Matveiev. Munters a fost informat că un anume Matveiev, consilier special al lui Molotov, îl va vizita la Riga. Prin acest emisar, el putea trimite cele mai importante mesaje neoficiale. Nu am călătorit cu trenul, ci cu un avion militar de bombardament. În iunie 1940, împreună cu Vetrov, i-am făcut o vizită secretă lui Munters și i-am exprimat dorința noastră de a accelera

reorganizarea administrației letone, subînțelegându-se că el va conduce guvernul de coaliție.

Adevărata semnificație a pactului Ribbentrop-Molotov

Nu era o operațiune ușoară să preiei controlul. Merkulov, primul adjunct al lui Beria, fusese trimis în secret la Riga, înaintea mea, pentru a coordona acțiunea. Eu îi eram subordonat lui, iar el dispunea de o linie telefonică directă cu Molotov și Beria. S-a dat un ultimatum și președintele Ulmanis a fost silit să demisioneze. Trupele noastre au ocupat țara și Ulmanis a fost arestat. Inițial, am vrut să îl punem pe Munters în fruntea guvernului, dar apoi regulile jocului s-au schimbat. Germanii se implicaseră prea mult în operațiile militare din Vest pentru a se mai putea concentra și asupra Letoniei. Molotov și Stalin au decis să plaseze în pozițiile cheie din Baltica figuri mai de încredere decât Munters, apropiate de partidul comunist. Generalilor letoni și estonieni li s-au acordat grade echivalente în armata roșie și Munters nu a fost arestat imediat. Am mers împreună cu Vetrov la reședința lui și am pus la punct evacuarea, cu familia și toate bunurile personale, la Moscova, apoi la Voronej, unde a primit un post la Universitate. Sub controlul nostru, s-a putut întâlni la un prânz cu diplomați germani, la Moscova, dar rolul său, fie și ca un șef de stat marionetă, era încheiat. După izbucnirea războiului cu Germania, în 1941, a fost arestat și condamnat la închisoare pe termen lung pentru acțiuni ostile contra guvernului sovietic. Printr-o stranie coincidență, l-am întâlnit în închisoarea din Vladimir la sfârșitul lui 1958 sau începutul lui 1959. Când a fost eliberat, a rămas, ca pensionar, în Vladimir. Publica articole în *Izvestia* despre inevitabilitatea alianței

dintre Letonia și Uniunea Sovietică.

Soarta statelor baltice, care a fost inițial decisă între Moscova și Berlin, a fost similară cu cea a țărilor est-europene, hotărâtă la Ialta. Există similitudini izbitoare: acordul preliminar prevedea crearea unor guverne de coaliție favorabile ambelor părți. Aveam nevoie de o zonă tampon între noi și sferile de influență ale celorlalte puteri mondiale și eram dispuși să facem față unor aprige confruntări în acele zone unde armata roșie a rămas pe loc, la sfârșitul războiului. Încă o dată, pentru Kremlin misiunea comunismului era, în primul rând, să consolideze puterea statului sovietic. Doar puterea militară și dominația asupra țărilor de la granițele noastre ne puteau asigura un rol de superputere. Ideea propagării revoluției comuniste mondiale era un paravan pentru a ne ascunde dorința de dominație mondială. Deși la început acest concept a avut o natură ideologică, a căpătat pe parcurs dimensiunile unei real-politik. Această posibilitate s-a născut pentru Uniunea Sovietică după ce s-a semnat pactul Ribbentrop-Molotov. În protocoalele secrete interesele geopolitice și dorințele firești de extindere a frontierelor Uniunii Sovietice au fost, pentru prima oară, acceptate în mod formal de către una dintre marile puteri ale lumii.

Așa cum spune Sudoplatov mai departe, o altă consecință a pactului Ribbentrop-Molotov a fost ocuparea Ucrainei de Vest. Acolo, sovieticii au trebuit să se confrunte cu o puternică mișcare naționalistă, susținută de germani și — spune el — de președintele Beneș „înainte de a deveni agentul nostru, în 1938”.

Pactul Molotov-Ribbentrop a pus capăt planurilor naționaliste ucrainene, sprijinite de Marea Britanie și Franța în 1938, pentru crearea unei republici independente a Ucrainei Carpatice. Inițiativa a fost torpilată de președintele Beneș, care a căzut de acord cu

Stalin ca Ucraina Carpatică, ce includea unele teritorii cehoslovace, să fie dată Uniunii Sovietice.

GRU și NKVD greșesc

În martie 1939, Sudoplatov a fost numit director adjunct al Departamentului informații externe. Era deci plasat într-o poziție foarte bună pentru a putea oferi un punct de vedere interesant în legătură cu o problemă controversată a celui de al doilea război mondial: de ce s-a lăsat Stalin surprins de atacul german, în iunie 1941?

S-a scris mult despre datele strânse în preajma Marelui Război Patriotic, demonstrându-se inevitabilitatea unui atac german împotriva noastră. Prostia lui Stalin care a așteptat invazia fără să contraatace este adesea oferită drept una dintre explicațiile înfrângerilor și pierderilor grele suferite de armata roșie în 1941. În general, sunt de acord că la nivelul conducerii țării datele informative nu au fost corect asimilate, dar trebuie să examinăm puțin conținutul informațiilor adunate. Noi ne găseam în stare de alertă din noiembrie 1940. La acea dată, Pavel Jurlovlev și Zoia Ribkina inițiaseră dosarul operativ Zateia (Proiectul), în care erau adu-

nate cele mai importante informații despre mișcările întreprinse de germani contra intereselor sovietice. Informațiile din acel dosar erau raportate în mod regulat lui Stalin și Molotov și ei încercau să le folosească în raporturile cu Hitler. Erau informații neliniștitoare, care au determinat conducerea sovietică să suspecteze în mod serios sinceritatea propunerilor lui Hitler pentru o împărțire a lumii între Germania, Uniunea Sovietică, Italia și Japonia, o ofertă pe care i-o făcuse lui Molotov la Berlin, în noiembrie 1940. Cu toate că datele pe care le primeam dezvăluiau intențiile lui Hitler de a ataca Uniunea Sovietică, rapoartele erau, într-o anumită măsură, contradictorii. Ele nu ofereau evaluări ale potențialului german de blindate și aviație sau despre capacitățile lor de a sparge liniile defensive ale unităților armatei roșii desfășurate la frontieră. Nimeni din serviciul de informații nu a examinat adevărata balanță de forțe la frontierele sovieto-germane. Așa încât tăria loviturii lui Hitler a venit ca o surpriză pentru comandanții noștri, inclusiv pentru mareșalul Gheorghi Jukov, șeful de stat-major al armatei roșii în acel moment, care admitea în memoriile sale că noi nu am prevăzut că inamicul va avea capacitatea de a dezvolta

Zoia Ribkina (în dreapta) și ambasadoarea Kolontai, în Suedia, în anul 1942

operațiuni de amplasare, simultan, cu formații masive de tancuri, în mai multe direcții. Ceea ce nu s-a văzut în datele informative era forța calitativă a tacticii blitzkrieg-ului german. Noi credeam că dacă va izbucni războiul cu Germania, ei vor încerca mai întâi să ocupe regiunile ucrainene, bogate în resurse de hrană și materii prime. Știam din modul cum își desfășurau jocurile operaționale strategice pe hartă că un război prelungit ar fi cerut resurse economice suplimentare. A fost o mare greșală: GRU și NKVD nu au avertizat marele stat major că obiectivul armatei germane, atât în Polonia, cât și în Franța nu a fost să ocupe teritoriile, ci mai curând să distrugă capacitatea de rezistență a armatei inamice. Când Stalin a aflat că în timpul jocurilor operaționale pe hartă marele stat major german a descoperit câte probleme logistice se nașteau în cazul unui război prelungit, a ordonat ca atașatului militar german la Moscova să-i fie prezentate puterile obiective militare pe care le aveau în Siberia. În aprilie 1941, acesta a făcut un tur al uzinelor care produceau avioane, motoare și tancuri. Prin rezidentura din Berlin am încercat să răspândim și zvonul, în ministerul aviației și în cel al economiei, că decizia de a purta război contra Uniunii Sovietice va avea consecințe tragice pentru Hitler.

Nu ne-am mișcat suficient de repede

La începutul anului 1941, semnalele au continuat să fie contradictorii. La 10 ianuarie, Molotov și Friedrich Werner von der Schulenburg, ambasadorul german la Moscova, au semnat un protocol secret privind problemele teritoriale din Lituania. Germania renunța la interesele ei în anumite zone ale Lituaniei pentru 7,5 milioane dolari americani în aur. Din Marea Brita-

nie primeam, de asemenea, mesaje demne de încredere că orice ofensivă germană contra Uniunii Sovietice depindea de o apropiere față de britanici, pentru că Berlinul nu putea risca să poarte război pe două fronturi. De la K.A. Umansky, ambasadorul nostru la Washington, și Ovakimian, rezidentul nostru la New York, am primit rapoarte că Montgomery Hyde, un ofițer al M.I.-6 (serviciul de spionaj englez), care lucra pentru William Stephenson¹, a „plantat” în mediile Ambasadei germane din S.U.A. dezinformarea că în cazul în care Hitler invadea Anglia, rușii plănuiau să intre în război contra Germaniei.

Analizând informațiile primite de NKVD și de GRU din surse de încredere, este limpede că jumătate dintre cele venite până în luna mai, chiar iunie 1941, confirmau că războiul era inevitabil. Dar ele demonstau și faptul că o ciocnire cu noi depindea de invadarea Angliei. Philby ne raporta despre încercările cabinetului britanic de a crea tensiune și conflicte între Germania și Uniunea Sovietică pentru a-i distruge pe germani și a le provoca înfrângerea. În dosarul operațional Bertha cea Neagră — porecla dată lui Rudolf Hess în cercurile homosexualilor din München, în anii '20 — din arhiva NKVD există referiri la o informație venită de la Philby sau Cairncross că agenții britanici, prin contactele din S.U.A., răspundeau zvonul că războiul dintre Germania și Uniunea Sovietică era iminent și avea să fie început de către sovietici printr-o lovitură anticipată în sudul Poloniei. Veneau, de asemenea, rapoarte despre sporirea numărului de contacte informale între reprezentanții britanici și germani, care căutau soluții pașnice pentru războiul european.

Între timp, după cum mi-a spus Beria, Stalin și Molotov au decis să facă apel la un plan abandonat în 1938, care sperau să amâne izbucnirea conflictului și, oricum, să îmbunătățească poziția sovietică. Era vorba de răsturnarea guvernului iugoslav. În martie 1941 rezidenturile GRU și NKVD au sprijinit în mod activ o lovitură de stat împotriva guvernului progerman din Belgrad. Generalul maior Solomon R. Milstein, director adjunct al GRU, a fost trimis la Belgrad pentru a sprijini acțiunea militară de răsturnare. În paralel, la Moscova, cu ajutorul Ministerului afacerilor externe, l-am recrutat pe ambasadorul iugoslav în U.R.S.S., Gavrilovici. Îl suspectam însă că juca dublu, și pentru britanici, pentru că în fiecare săptămână îi contacta pe reprezentanții Marii Britanii la Moscova.

La o săptămână după lovitură de stat, am semnat un pact de asistență mutuală cu noul guvern din Belgrad. La 6 aprilie, a doua zi, Hitler a atacat Iugoslavia, iar peste două săptămâni armata iugoslavă nu mai exista. Reacția lui Hitler fusese promptă și eficientă și recunosc faptul că nu ne-am așteptat la o înfrângere atât de rapidă a Iugoslaviei. Eram șocați. Hitler demonstrase că nu se simțea legat de acorduri oficiale sau confidentiale, pentru că protocoalele secrete ale pactului Molotov-Ribbentrop prevedeau consultări înaintea oricărei acțiuni militare.

Ca urmare a acestor evenimente, la 18 aprilie 1941 am semnat o directivă către toate rezidenturile noastre din Europa, ordonând activarea rețelilor și a liniilor de comunicație pentru condiții de război. GRU a trimis o avertizare similară. Noi ne-am propus să trimitem în Elveția un grup de operatori radio cu experiență, incluzându-l pe bulgarul Boris Afanasiev, care, folosindu-se de acoperirea oferită de neutralitatea țării cantonală, să asigure legăturile cu sursele importante. Am convocat, de asemenea, pe unii agenți operativi din Italia

¹ Memoriile lui Hyde cât și cele ale lui Stephenson au fost publicate; cu ani în urmă, și în România.

și Franța în Germania, pentru a întâi rezidențurile de acolo. Dar nu am reușit să ne mișcăm suficient de repede: nu am putut asigura la timp transportul către Germania de suficient echipament radio, baterii și piese de schimb.

Generalul Pavlov este ori beat ori inconștient

Știm că tratativele secrete dintre Hitler, Ribbentrop și Molotov pentru încheierea unei alianțe strategice între Germania, Japonia și Uniunea Sovietică le creaseră lui Stalin și Molotov iluzia că puteau ajunge la o înțelegere cu Hitler. Au crezut, până în ultimul moment, că autoritatea lor, cuplata cu puterea noastră militară înfrățită expertilor germani, vor înlătura, cel puțin pentru o vreme, pericolul războiului. Și Stalin și Molotov erau nemulțumiți de opiniile care le contraziceau planurile lor strategice de amănare a conflictului. Așa se explică însemnările aspre făcute de Stalin pe raportul trimis de Merkulov, la 16 iunie, prin care avertiza asupra semnelor unui război iminent. La 14 iunie a fost dat publicității faimosul comunicat TASS, prin care Stalin indica faptul că era gata să conducă personal negocierile cu Germania. În aceeași zi, Hitler lua decizia de a ataca U.R.S.S.

NKVD și GRU pot fi blamate pentru subestimarea forței de izbire a trupelor germane; cele două instituții erau prea preocupate cu intențiile și deciziile politice, în loc să se concentreze asupra problemelor tactice. Îmi amintesc cu claritate ultimele zile dinaintea începerii războiului. Domnea o atmosferă entuziastă, dominată de încredere. Dar la 16 iunie, Fitin și Merkulov, comisarul poporului pentru securitatea statului¹, s-au întors foarte

preocupați de la Kremlin. Fitin ne-a chemat pe mine și pe Melnikov, adjuncții care se ocupa de Orientul Îndepărtat, și ne-a informat că Stăpânul (adică Stalin) dorea un raport cât mai convingător, care să cuprindă toate datele privind momentul izbucnirii unui conflict cu Germania.

Contrar celor scrise de generalul Petr I. Ivașutin² și de alții, eu nu îmi amintesc de însemnările făcute de Beria pe raportul unui agent Vulturul, în care să spună: „Asta este o dezinformare britanică. Aflați cine este autorul provocării și pedepșiți-l”. Cred că povestea este fabricată. La fel de improbabilă este și versiunea care îi atribuie lui Beria intenția de a-l rechema și pedepsi pe ambasadorul nostru la Berlin, Dekanozov, fostul șef al Departamentului externe, care l-ar fi bombardat cu dezinformări. Estimările pe care le primeam în privința datei invaziei erau contradictorii. Sorge ne informase că urma să aibă loc la 1 iunie. Din Berlin, rezidențura ne transmitea data de 15 iunie. Mai înainte, la 11 martie, GRU raportase că invazia era planificată pentru primăvară. Zoia Ribkina, luând parte la un cocktail la Ambasada germană, cu câteva zile înainte de război, a remarcat că anumite tablouri și elemente de decor fuseseră strânse. Căutând amplasamente pentru instalarea unor noi instalații de ascultare, ea descoperise că personalul ambasadei împacheta pentru evacuare. Pe de altă parte, la Hotelul Metropol, am interceptat valiza diplomatică germană. Între documente se afla și o scrisoare a ambasadorului Schulenburg către Ribbentrop în care sublinia încrederea lui în intențiile pacifiste ale Uniunii Sovietice și-și manifesta dorința fermă de a contribui la solu-

ționarea diferendelor dintre cele două țări pe calea negocierilor.

În ziua în care Fitin s-a întors de la Kremlin, Beria m-a chemat la el și mi-a ordonat să reorganizez Administrația pentru operațiuni speciale, sub conducerea lui directă, pentru a deveni aparatul necesar desfășurării acțiunilor de culegere a informațiilor și de sabotaj pe timp de război. Sarcina prioritară era constituirea unei forțe care să contracareze orice incident la frontieră ce ar fi putut fi folosit ca pretext pentru declanșarea războiului. Am sugerat ca Eitingon să fie adjuncțul meu, ceea ce Beria a acceptat. Am început să organizăm elementele unei brigăzi aerportate, capabilă să se deplaseze rapid în orice loc pe frontieră. Am început, de asemenea, să elaborăm planuri pentru distrugerea infrastructurii logistice a unităților de tancuri și de motorizate germane care începuseră să se concentreze la frontierele noastre.

La 20 iunie, Eitingon mi-a raportat că fusese neplăcut impresionat de o discuție pe care o purtase cu generalul Dmitri Pavlov, comandantul districtului militar bielorus. Mi-a spus că Pavlov ori era beat, ori nu înțelegea nimic despre coordonarea acțiunii diferitelor arme pe câmpul de luptă modern. El nu anticipa vreo posibilă problemă și considera că și în cazul în care inamicul ar fi luat inițiativa pe frontieră, dispunea de suficiente rezerve pentru a contracara orice străpungere. Drept urmare, nu vedea nevoia unor operațiuni de comandă pentru a dezorganiza forțele atacatoare. ■

(Va urma)

¹ Din februarie 1941, informațiile externe și serviciile de securitate fuseseră detașate din NKVD și reorganizate sub titulatura NKGB, sub con-

ducerea lui Merkulov. Departamentul externe devenise Directoratul externe tot sub direcția lui Fitin.

² Fost adjunct al președintelui KGB, apoi șef al GRU între 1962-1986.

UN ARISTOCRAT AL CUNOAȘTERII: GIOVANNI PICO DELLA MIRANDOLA

LEON SĂRĂȚEANU

Înainte de a deveni un autentic aristocrat al cunoașterii, Giovanni Pico a fost un aristocrat de sânge. Și totodată a fost un „caz”. Un caz strigător al nedreptății. El, care și-a meritat pe deplin și supranumele de „prinț al erudițiilor” și pe cel de „gânditorul cel mai strălucit al renașterii italiene”, a căzut victimă unei acuzații de orgoliu și suficiență, acuzație care l-a supraviețuit și îi supraviețuiește peste veacuri.

S-a născut, la 24 februarie 1463, în familia unor nobili italieni care dețineau două comitate reunite — Mirandola și Concordia — și locuiau în castelul feudal ale cărui rămășițe se mai văd și azi lângă Modena, în nordul Italiei. Atunci când numele său a devenit cunoscut în lumea umanistilor veacului XV ca cel al unui cărturar care s-a distins în efortul de a concilia — pe de o parte, aristotelismul cu platonismul, iar pe de altă parte, gândirea anticolor greci cu principiile bisericii catolice și filosofia Europei cu cea a culturilor orientale (în primul rând, cultura ebraică) — circumstanța că unul dintre domeniile familiei se numea „Concordia” a făcut să fie numit, print-un joc de cuvinte, „prinț al concordiei”.

Familia pretindea că se trage în linie directă din împăratul Constantin cel Mare, care avusese un nepot cu numele de Picus.

Între legendă și caricatură

„Prin modul cum ia naștere — scrie filosoful român — legenda se apropie uneori de caricatură. O întâmplare din viața unui om însemnat... ajunge, cu vremea, să arunce în umbră tot restul activității sau al personalității lui. Aceste elemente răslețe rămân apoi singure în amintirea urmașilor, a căror imaginație le exagerează adesea, până la alterarea figurii istorice respective. Acea figură devine atunci o caricatură”. A

Nu există vreo dovadă istorică de natură să susțină această pretenție, dar e cert că neamul lui Pico avea vechime, de vreme ce străbunul cunoscut, Manfredo Pico, este citat în 1118 ca „podestă” (conducător de cetate) la Modena. La fel de cert este că familia se înrudea cu mai multe case domnitoare în principatele și comitatele din Italia septentrională. Înestrările native l-au făcut însă pe Giovanni Pico să nu prețuiască originea lui „patriciană”, sacrificând atât această origine cât și averea moștenită pe altarul unei vieți pe cât de scurte (a murit la 31 de ani), pe atât de pasionate de neîncetată înstruire.

Și este ciudat și nedrept că tocmai acest Giovanni Pico, pe care, în memoriile lor, contemporanii îl descriu ca pe o făptură blândă și plină de modestie, dominată de o nobilă și dezinteresată aspirație de agonisire a cât mai multor cunoștințe din tezaurul culturii mondiale, să devină victima unei persistente legende, potrivit căreia ar fi fost un personaj vanitos și plin de prețiozitate, care ar fi avut necuvința, în înfătuarea lui, să se pretindă „atotștiutor”. Cum se explică această nedreptate? Într-o substanțială lucrare — azi clasică — intitulată *Filosofia Renașterii*, profesorul P.P. Negulescu aduce, în această direcție lumini interesante (Magazin istoric, nr. 6/1986).

foșt desigur cazul lui Giovanni Pico.

Totul a pornit de la dorința lui de a organiza o dezbatere a lumii culte, pentru ca, din acea dezbatere, toată lumea să plece cu un plus de cunoștințe. De aceea, tânăr și plin de candoare, a muncit cu sârg și a alcătuit nu mai puțin de 900 de teze din domenii ca filosofia, logica, metafizica, etica, fizica, matematicile și teologia, pe care le-a trimis tuturor universităților din Italia, Franța, Spania și Germania, cerând acestora să desemneze reprezentanți care să participe la o „dispu-

tatio” la Roma, pe teme alese de ei dintre tezele respective.

Asemenea „dispute” nici nu erau o invenție a tânărului savant. Ele erau practicate încă din evul mediu, când absența tiparului făcea anevoioasă circulația ideilor și slujitorii culturii le foloseau pentru a lua cunoștință de apariția unor noi descoperiri științifice sau de mișcarea de idei. De altfel, Giovanni Pico nu concepea ceea ce am numi azi „simpozionul” propus de el ca o bătaie cu „învinși” și „biruitori”, ci doar ca un mijloc de schimb de expe-

riență și de răspândire a cunoștințelor. Numai că umanistii contemporani nu vedeau lucrurile la fel. Temându-se, probabil, că întinderea culturii junelui italian ar putea să le știrbească autoritatea și judecând, cum spunea profesorul Negulescu, în amintita lucrare, „cu mai multă patimă decât conștiință”, au replicat, cu sarcasm și ironie, făcând să se nască falsa legendă a „impostorului” pretins „atotștiutor”. În acest scop au luat drept pretext formula lui Pico, aceea că savanții sunt invitați să discute „de omni re scibili” („despre tot ce se poate cunoaște”). Au ignorat acești defăimători faptul că Pico se arătase gata să susțină din banii lui și cheltuielile de drum până la Roma și să se dea în Cetatea eternă a celor invitați care n-ar fi dispus de mijloace personale. Ei au preferat să-și justifice hotărârea de a nu participa, simulând dispreț față de „provocator”.

Și legenda a dăinuit peste timp. Chiar după 200 de ani de la moartea lui Pico, marile Voltaire — care nu a inclus niciodată printre părțile lui tari bunăvoința față de „confrăți” și nici blândețea și spiritul de înțelegere, atacând cu necruțare pe oricine avea el impresia că ar putea umbră — fie și postmortem — gloria sa de „patriarh” al culturii — a adăugat la formula lui Pico „de omni re scibili”, vocabula „et quibusdam aliis”, ceea ce dădea în derădere: „despre tot ce se poate cunoaște și încă ceva pe deasupra”.

Sărmanul Giovanni Pico, tânărul plin de cuviință și de bunăvoință față de toți! Dacă s-ar fi născut cu niște sute de ani mai târziu, ar fi cunoscut cu siguranță și opera lui Beaumarchais cu tirada în care se spune: „Calomniati, calomniati, totdeauna va rămâne ceva”.

Giovanni Pico avea doar patru ani când tatăl său a murit, lăsând în grija soției, Giulia, creșterea celor trei copii. Mama, dintr-o familie de poeți și umanisti, avea mari înclinații pentru litera-

Un prieten și un protector al lui Pico della Mirandola: Lorenzo Magnifico

tură și cultură. Ea ar fi dorit să pregătească cel puțin pe unul dintre băieții pentru cariera literelor și pentru înalte demnități bisericești. Dar primii doi născuți moșteniseră de la tatăl lor firea războinică și se dovedeau mai curând apti pentru cariera armelor.

Copil precoce și tânăr prodigios

Rămânea mezinul, Giovanni, care avea firea visătoare ca a mamei și asculta cu nesăț poveștile ei. Avea copilul și o memorie uimitoare, fiind în stare, după ce asculta un poem recitat de mama o singură dată, să-l reproducă fără nici o greșeală. La școală, talentul său pentru stil uimește pe toată lumea. La 14 ani, dedică profesorului său un discurs într-o latină impecabilă și de aleasă frumusețe. Trimis să urmeze dreptul canonic la deja celebra Universitate din Bologna, are nevoie doar de doi ani pentru a fi cunoscut în toată Italia ca un mare

specialist în domeniu. Pasiunea pentru știință, care îl face să piardă din vedere orice scop practic, îl determină să colinde și alte înalte așezăminte de învățură. Studiază filosofia și teologia la Ferrara, apoi la Padova, la Florența, pentru a ajunge, în cele din urmă, la Paris. Aici, la Sorbona, va fi deosebit de prețuit și va deveni un adept al filosofiei lui Aristotel.

Tot aici, tânărul avid de carte va asista la acea formă de confruntare de idei și de împărtășire de cunoștințe care se numea „disputatio” și pe care a vrut s-o reia mai târziu prin invitarea la Roma a umanistilor de pretutindeni. Parisul era într-adevăr cel mai reputat centru european pentru astfel de dezbateri. Aici se distinsese în asemenea confruntări vestitul filosof medieval Duns Scotus, care dobândise titlul de „doctor subtilis”.

Dar, ascultând alți doctori în filosofia lui Aristotel, învățacelul își dă seama că în opera maestrului se află mult mai mult decât ceea ce predau profesorii pregătiți după metoda scolastică. Giovanni Pico vrea să meargă la sursă, dorește să-l citească pe Aristotel în original. Întors în Italia, se apucă să studieze cu râvnă elina, sub îndrumarea unui savant grec, emigrat din Constantinopol, pe nume Emanuel Andramythenus, și pe care îl găzduiește multă vreme în castelul familiei.

Fericit că poate pătrunde în toată finețea și adâncimea peripatetismului aristotelic, Giovanni Pico trăiește însă un moment de răscurce, atunci când pentru prima oară vizitează Florența și îl cunoaște pe ilustrul umanist Marsilio Ficino. Această personalitate de excepție din istoria culturii mondiale întemeiasc o Academie unde profesa filosofia lui Platon. Membrii Academiei se reuniau, lângă Florența, într-o vilă din Careggi, pe care Ficino o primise de la marele său protector, Cosimo de Medici. Între maestrul Academiei platoniciene și Pico se va naște o comuniune de idei

Lección practică de medicină, în vremea Renaşterii

şi o prietenie care îl va face pe Marsilio Ficino să-l numească pe flăcăul atât de cultivat „frate întru Platon”.

La Academia florentină, sprijinită — după moartea bătrânului Cosimo — de Pierre de Medici şi — mai ales — de Lorenzo de Medici, mare protector al artelor şi culturii, supranumit „Magnificul”, Giovanni Pico, studiindu-l acum pe Platon, ajunge la convingerea — împărtăşită şi de instruitul Marsilio Ficino — că filosofia platoniciană nu este opusă celei a lui Aristotel şi că cele două concepţii pot fi reconciliate. Efortul de a-i împăca pe cei doi titani ai filosofiei antice greceşti îl va dedica Giovanni Pico, mai târziu, o serie de lucrări de mare răsunet. Dar, până atunci, tânărul ajunge la ideea unei confluente universale a tuturor doctrinelor filosofice ale omenirii şi de aici interesul lui nou pentru culturile orientale, în primul rând cea ebraică.

Încarcerat la Vincennes

Pentru un om deprins de mic cu dificultăţile studiilor aprofundate, învăţarea limbii ebraice nu reprezenta un ob-

stacol de netrecut. Deprinde mai întâi această limbă cu un evreu emigrat şi-el din Constantinopol, lochanan Alemano, apoi cu Flavius Mithridates, care îl introduce în tainele dialectului chaldaic şi îi deschide înţelegerea Talmudului şi — în sfârşit — cu profesorul evreu de înaltă cultură Eliah del Medigo, care predă ebraica la Universitatea din Padua şi pe care îl ia la el acasă. Giovanni Pico della Mirandola este cel dintâi deschizător de drum pentru filologia ebraică din Europa creştină şi — prin cercetarea în paralel a originalului ebraic al Bibliei şi a versiunii greceşti şi latine a Vechiului şi Noului Testament — deschizătorul de drum al filologiei comparate.

În această epocă a vieţii lui se înscrie amintita iniţiativă a redactării celor 900 de teze şi invitarea la „disputatio” a umanistilor. Cum iniţiativa are răsunet, Sfântul Scaun supune cercetării cele 900 de teze şi găseşte că 13 dintre ele sunt „neconforme cu dogma”. Papa îi cere să renunţe la ele, ceea ce tânărul savant refuză, apărându-şi punctul de vedere. Ca răspuns, Inocenţiu VIII interzice ţinerea dezbaterii. Pico replică, publicând lucrarea

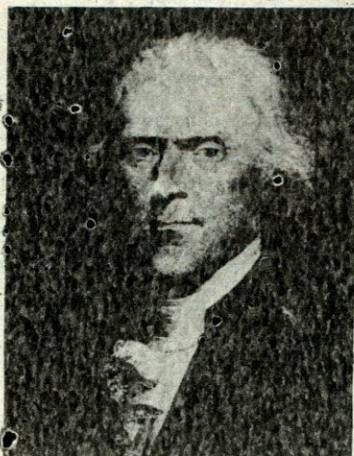
Apologia, ceea ce îi atrage o bulă de excomunicare. Pentru a scăpa de pericol, tânărul fuge în Franţa, dar este arestat şi încarcerat în fortăreaţa Vincennes, unde prietenii de la Sorbona îi aduc mai ales „hrana spirituală” de care nu se putea lipsi, adică diferite cărţi şi tratate de filosofie. Eliberat în cele din urmă, va reveni la Florenţa, unde sub ocrotirea luminată a lui Lorenzo de Medici, va scrie noi lucrări şi va reface altele vechi. Revede primele sale două lucrări *Heptaplus* şi *De ento et uno* şi va lucra la *Împotriva astrologilor* şi la opera lui capitală: *Concordanţa lui Platon cu Aristotel*. Fericit că poate crea în linişte şi poate să-şi continue studiile, acest om, câştigat pentru o existenţă modestă şi un trai ascetic, va vinde pe nimica toată întreaga lui avere nepotului său Giovanfrancesco, fiul fratelui său mai mare, Galeotto, păstrând pentru sine doar strictul necesar. De la acest Giovanfrancesco s-a păstrat o biografie amănunţită şi o descriere a înfăţişării lui Giovanni Pico della Mirandola: „Corpul său era frumos şi svelt, mişcările pline de graţie. Părul blond cădea în bucle lungi pe umeri”.

În primele zile din noiembrie 1494, în plină muncă de redactare a unei noi lucrări, Giovanni Pico se îmbolnăveşte grav. Regele Carol VIII al Franţei (care se apropia de Florenţa, în campania lui spre Neapole) şi care îl preţuia din perioada când tânărul savant italian învăţase la Paris, trimite pe medicii săi să încerce tămăduirea. Inutil. La 17 noiembrie, când monarhul francez îşi făcea intrarea în Florenţa, sufletul bun al lui Giovanni Pico îi părisea — la numai 31 de ani — trupul. Prietenul său, călugărul reformator Savonarola, l-a înmormântat în cimitirul domnician al mănăstirii San Marco. În afara unui mormânt modest, au rămas ediţiile complete ale lucrărilor lui, publicate la Basel, sub titlul *Opera Omnia* succesiv în anii 1472-1473, 1584, şi 1601.■

Thomas Jefferson (1743-1826), una dintre cele mai de seamă personalități politico-istorice ale timpurilor moderne, al treilea președinte al Statelor Unite ale Americii, între anii 1801 și 1809, după George Washington și John Adams, a fost autorul — cum se știe — al Declarației de independență a Statelor Unite. Descriș, studiat, analizat și evaluat în sute de pagini de numeroși specialiști, istorici și literați americani, Jefferson este apreciat și iubit și de mulți europeni, între care și Gilbert Chinard, autorul lucrării Thomas Jefferson, apostol al americanismului. Dincolo de viziunea extrem de lucidă asupra personajului, înglobând date inedite, o opțiune de concepție universală și o bună cunoaștere a evenimentelor epocii, cartea lui aduce în plus valoarea covârșitoare a documentelor.

Izvoarele acestei lucrări au fost o serie de manuscrise inedite ale lui Jefferson, aflate la

Participând peste o jumătate de secol, în mod activ, la făurirea destinului țării sale, ca guvernator al Virginiei, ambasador în Franța, secretar de stat al afacerilor externe, vicepreședinte al S.U.A. și, în sfârșit, președinte al țării, Jefferson, chiar când s-a retras din viața publică, în cei 15 ani de la sfârșitul existenței sale, a îndeplinit un rol de „consilier” pe lângă cei care i-au succedat la conducerea statului. În lunga sa existență, de 83 de ani, el a realizat profunda unitate ce legase și trebuia să continue a lega statele americane, intru adâncirea și transmiterea mai departe a sentimentului național compatrioților săi. Prin Declarația de independență din 1776, Jefferson a dorit să exprime spiritul americanismului, cu valoarea lui general umană, universală. Actele eminate din principiile Declarației, sacre pentru americani, s-au legiferat zece ani mai târziu, în Constituție, fiind supuse experienței, pentru prima oară. America devenea astfel „șperanța și exemplul în lume”, cum s-a spus în Franța, în timpul revoluției din 1789.

THOMAS JEFFERSON:

DUPĂ 48 DE ANI

GILBERT CHINARD

Biblioteca Congresului din Washington, precum și multe alte bogate informații culese din memorii, corespondență, studii istorice și alte materiale atât din S.U.A. cât și din Franța, unde Jefferson a efectuat un lung sejur [Magazin istoric, nr. 6/1993]. De pildă, extrasul imbinării politice și filosofice, de celebrul critic și scriitor Charles Augustin de Sainte-Beuve, care, prezentându-l pe Jefferson publicului francez cu peste un secol în urmă, scria: „Tinerilor, să-l citim și să-l recitim pe Jefferson”. Acest indemn a fost urmat de mulți politicieni și oameni de cultură.

Cei ce aspiră astăzi la democrație nu ar putea găsi niciunde fundamente mai solide ale principiilor și funcționării guvernării democratice a poporului decât în cele rămase de la Jefferson. Iar el le-a conceput și propus atunci când Statele Unite erau, încă, o națiune slabă, fără armată, fără industrie, fără rezerve financiare.

Cei cinci ani petrecuți de Jefferson la Paris și în alte localități de provincie franceze, când fusese ambasador (1785-1789), i-au marcat profund mentalitatea. Însușindu-și din plin cultura franceză, prieten cu mari savanți, stăpânit de ideile avansate ale vremii, ajuns președinte a susținut păstrarea libertății prin instruirea generală, educație, presă liberă, ca să aducă națiunea la exercitarea plină a dreptului la guvernare, cetățeanul dezvoltându-și firească putere de judecată liberă, pentru a exercita controlul necesar asupra guvernului.

Cartea Thomas Jefferson, apostol al americanismului a fost publicată la Boston, editura Little Brown and Company, în 1939. După studiul la Universitatea din Bordeaux și Sorbona, profesorul Gilbert Chinard, născut în anul 1889, membru al Academiei franceze, distins cu Legiunea de Onoare s-a stabilit, din 1908, în Statele Unite, unde a deținut catedre importante la universitățile americane și a predat limba franceză la Princeton.

Din lucrarea profesorului Chinard am ales un fragment, consacrat democrației, semnificativ pentru valențele lui istorice¹. Am efectuat traducerea acum 48 de ani din limba engleză, pe baza contractului cu Editura Fundațiilor Regale, contract semnat de mine cu directorul ei de atunci [1946] profesorul Al. Rosetti, care ar fi împlinit la 20 octombrie 1994 vârsta de 99 de ani. Manuscrisul ajunsese la bun de tipar, dar desființarea

editurii a oprit atunci apariția cărții. Pentru mine, ca traducătoare, acest text are un alt fel de conotații. Mi-au revenit în memorie împrejurările în care am predat traducerea în manuscris și chipurile multor oameni de cultură de atunci, pe care i-am cunoscut la Editura Fundațiilor Regale. În primul rând, academicianul Al. Rosetti.

Mara NICOLAU

Tara binecuvântată de Dumnezeu

[În 1776], când Thomas Jefferson a sosit la Philadelphia și s-a stabilit în Chesnut Street, nu avea decât 33 de ani și era cel mai tânăr membru al Congresului. Era încă de pe acum cunoscut ca autor al lucrării *Puncte de vedere sumare asupra drepturilor Americii britanice*; aducea cu dânsul răspunsul Virginiei la o propunere conciliatoare a Lordului North [primul ministru britanic] și fusese însărcinat să-l înlocuiască, în calitate de delegat, pe fostul președinte al Congresului. El reprezenta nu numai colonia cu populația cea mai numeroasă, dar și, într-o mare măsură, toate coloniile Sudului, care trebuiau să împărtășească soarta Virginiei.

Modest și loial, a fost primit cu brațele deschise de către John Adams [delegat de Massachusetts la Congres și viitor semnatar al Declarației de independență], care își amintea prima impresie pe care i-o lăsase Jefferson.

„Mr. Jefferson intră în Congres în iunie 1775 și aduse cu el o reputație de literat, de om de știință și aceea a unui fericit talent în compoziție... Cu toate că era un membru tăcut al Congresului, era așa de prompt, sincer, dar și hotărât în cursul convorbirilor și comitetelor — încăt nu-l înțrecea nici chiar Samuel Adams — așa că, foarte curând, mi-a câștigat pe deplin simpatia”.

Cinci zile mai târziu el a fost ales în comitetul însărci-

nat să redacteze *Declarația cu privire la cauzele începerii ostilităților*. Din respect față de autoritatea lui Dickinson, șeful partidului conservator, el și-a retras un plan pe care-l pregătise și, în textul adoptat, și-a atribuit numai ultimele patru paragrafe. Dar aceste ultime paragrafe conțineau câteva dintre cele mai fericit făurite propozițiuni, din acelea ce au darul de a se imprima adânc în cugetul oamenilor.

Propunerile lui Jefferson conțin o îndelungată și amănunțită enumerare a suferințelor îndurate de colonii. Într-o anumită măsură, ele pot fi socotite o schiță preliminară a acelei părți din Declarația de independență, în care este denunțat George III. Tânărul jurist repeta teoria istorică pe care o susținuse și în lucrarea despre *Drepturile Americii britanice*.

„Strămoșii noștri, locuitori ai insulei Marii Britanii, și-au părăsit țara lor de baștină pentru a-și afla prin aceste meleaguri o reședință mai favorabilă libertății lor civile și religioase. Cu prețul sângelui lor, al ruinei avutului lor, pierzând tot ceea ce în viață poate da liniștea și confortul, ei și-au stabilit așezămintele în sălbăticimile neprimite ale Americii; au înființat apoi societăți cetățenești cu forme constituționale diferite... Instituțiile politice ale Americii, condițiile ei variate în ce privește solul și clima au format un fel de refugiu pentru oamenii năpăstuiți și cu spirit întreprinzător din orice țară și le-au asigurat achiziționarea și libera stăpânire a proprietății.

Cauza noastră este dreaptă. Uniunea noastră este deplină. Resursele noastre interne sunt mari. Noi nu

luptăm pentru glorie sau pentru cuceriri. Oferim omenirii impresionantul spectacol al unui popor atacat de către dușmani înverșunați, fără să fi ofensat câtuși de puțin. Ei se laudă cu privilegiile și civilizația lor, însă condițiile de viață pe care le oferă ei nu sunt mai blânde decât sclavia sau moartea”.

Lată situația unică a Americii dezvelită propriului ei popor. Jefferson nu uita că țara fusese binecuvântată de Dumnezeu, căci declara: „Ne dăm seama cu toată recunoștința de exemplul pilduitor al Divinității față de noi; că providența nu a îngăduit să ne zbatem în grele neînțelegeri, până când n-am atins forța pe care o avem astăzi, când aparatul de război este pus la punct și când stăpânim pe deplin mijloacele noastre de apărare”.

La inima americanilor

După care repeta teza lui favorită, devenită una dintre axiomele fundamentale ale doctrinei americanismului: anume că America nu datorează nimic vechii civilizații europene, fiind o țară creată prin propriile ei puteri: „Am luat armele în țara noastră natală, spre a apăra libertatea și dreptul cu care ne-am născut și de care ne-am bucurat întotdeauna până la această ultimă încălcare a lui; pentru a protegi proprietatea noastră, dobândită numai prin munca cinstită a strămoșilor noștri și a noastră, împotriva violenței ce s-a abătut asupra noastră. Le vom depune, atunci când ostilitățile din partea celor ce ne atacă vor înceta și când orice primejdie a reînceperii lor va fi înlăturată, și nu mai înainte”.

¹ Titlul și subtitlurile aparțin redacției *Magazin istoric*.

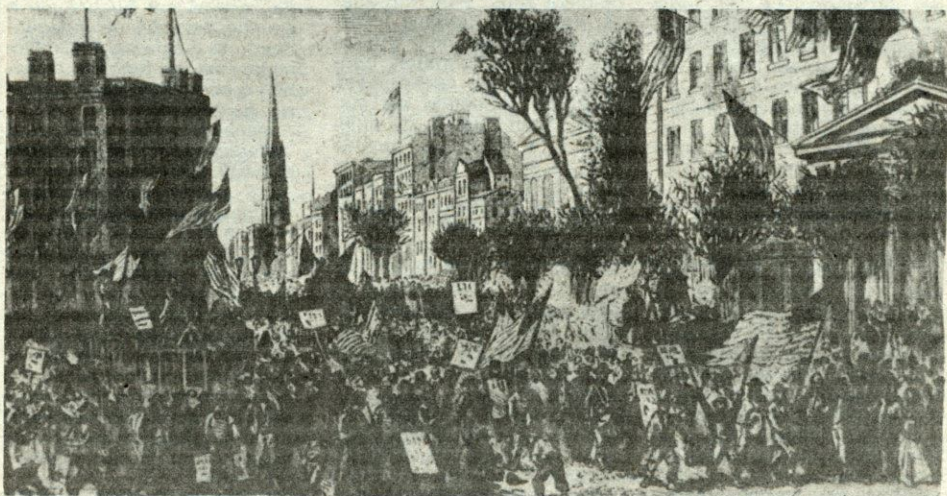
Nu este deloc de mirare ca această *Declarație* să fi fost citită în mijlocul uralelor tunătoare în fiecare piață și printre credincioșii fervenți ai coloniilor.

Cu un excepțional dar al exprimării, cu un simț unic al adaptării, Jefferson a atins fiecare coardă ce putea să vibreze în inimile americanilor. El a schițat idealul națiunii sale și al cetățenilor ei, i-a înfățișat așa cum doreau ei să fie considerați de posteritate și de celelalte națiuni ale lumii: a formulat crezul americanismului.

Cu toată atenția îndreptată către vechiul dominion și cu grija de a participa la stabili-

„George, regele Marii Britanii”, pe care Jefferson le va folosi în *Declarația de independență*! În el se proclama că „Puterile legislative, executive și judecătorești vor fi pentru totdeauna separate” și continua cu o descriere a celor trei ramuri de guvernământ. În ce privește puterea legislativă, Jefferson propune „un sistem bicameral, constând dintr-o Cameră a Reprezentanților și Senat. Camera trebuie să fie aleasă de către toți bărbații majori, sănătoși la minte, având o proprietate liberă (un sfert de pagon de pământ la oraș sau douăzeci și cinci de pogoane de pământ la țară) și de toate

ca și procurorul general și Consiliul Privat. Înălții șerifi și judecătorii de instrucție ai comitetelor trebuiau să fie aleși anual de către votanți, dar toți ceilalți funcționari civili și militari să fie numiți de guvernator. Legea propunea: „Succesiunile vor urma legile partajului egal, cu excepția egalității în drepturi a femeii și bărbatului”. Toate persoanele vor avea libertatea deplină a opiniei religioase, și nimeni nu va fi obligat să susțină sau să respecte vreo credință religioasă. „Presa va fi liberă, afară de cazul când, prin săvârșirea unei injurii la adresa unei persoane, se va da curs unei acțiuni private.

Manifestație pe Broadway, în timpul unei campanii electorale prezidențiale

rea unei forme model de guvernare pentru „țara” lui, el se hotărî să trimită lui Pendleton, președintele Adunării, proiectul unei constituții propus pentru Virginia. Este un document capital pentru istoria concepției politice a lui Jefferson. Pentru întâia oară, i s-a prezentat ocazia să-și dezvolte în întregime părerea asupra societății și guvernării.

Cât de clare erau în mintea lui aceste teorii, al căror susținător el deveni mai târziu, se poate foarte ușor observa. Proiectul începe cu protestele coloniei împotriva lui

persoanele ce locuiesc în colonie, care și-au plătit contribuțiile către guvern în ultimii doi ani”.

Senatul trebuia să fie ales de către Camera Reprezentanților. Pedepsa cu moartea era desființată pentru toate crimele, în afară de asasinat și ofensă în timpul serviciului militar; tortura era desființată în toate cazurile, oricare ar fi fost ele. Unele dintre aceste prevederi au fost încorporate mai târziu în *Legea pentru clasificarea crimelor și a pedepselor*. Guvernatorul trebuia să fie ales de Camera Reprezentanților,

Armata permanentă nu va exista decât în cursul războiului actual”. Introducerea sclavilor în stat era interzisă. La urmă s-au alcătuit prevederi pentru revizuirea Constituției.

Într-adevăr, în acest document se găsesc cele mai multe dintre reformele susținute de Jefferson nu explicit, dar implicit: libertatea religioasă, libertatea presei, desființarea sclaviei, legile succesiunii și Legea pentru clasificarea crimelor și a pedepselor, toate sunt cuprinse aici. Era o propunere radicală și îndrăznească. După discuții

îndelungate, delegații au ajuns la o înțelegere practică asupra punctelor celor mai importante. Era prea târziu și ei erau prea „obosiți” de această problemă, pentru a mai reveni asupra discuției. Din planul lui Jefferson au împrumutat pur și simplu lunga expunere a suferințelor îndurate, ce au devenit astfel preambulul Constituției virginie.

Acuzat de plagiat?

Așa cum a fost adoptată până în cele din urmă, Constituția era mult mai puțin liberală decât proiectul propus de Jefferson. La 28 iunie 1776, Comitetul numit pentru a pregăti o declarație a prezentat un proiect care a fost citit și cu privire la care s-a „hotărât să rămână pe masă”. La 2 iulie, Congresul a revenit asupra examinării deciziei aprobate și raportate de Comitet; fiind din nou citită, a fost aprobată după cum urmează: „S-a hotărât că aceste colonii unite sunt și, de drept, trebuie să fie state libere și independente; că sunt absolvite de orice dependență față de Coroana Britanică și că toate legăturile politice între ele și Statul Marii Britanii sunt și trebuie să fie complet dizolvate”.

De fapt, aceasta este, adevărata Declarație de independență. Dar principiul, odată adoptat, rămânea să se proclame hotărârea luată de Congres nu numai poporului acestor state libere și independente, ci lumii întregi. La 4 iulie Congresul a hotărât ca Declarația să fie autenticată și imprimată, numindu-se Comitetul care să pregătească și să supravegheze tipărirea.

Acestea sunt, pe scurt, așa cum reiese din jurnalele Congresului, istoricul importantului document și amănunțele exterioare ale redactării sale. Scriind mulți ani mai târziu, John Adams, malițios, declară că ea nu cuprinde nici o idee în afara celor discutate în Congres cu doi ani mai înainte. Parcă răspun-

zând insinuărilor lui Adams, Jefferson, într-o altă scrisoare, redactată în 1825, un an înaintea morții sale, menționa: „Nu am căutat originalitatea principiilor și a părerilor, nici nu le-am copiat dintr-o anumită scriere anterioară, căci Declarația trebuia să fie expresia spiritului american. Prestigiul acestui document constă în armonizarea opiniilor zilei, exprimate în scrisori, eseuri publicate, manuale elementare de drept public, ca Aristotel, Cicero, Locke, Sidney etc.”.

Două fraze din această scrisoare merită o atenție deosebită: „expresia spiritului american” și „armonizarea opiniilor zilei”. Este, într-adevăr, ceea ce a încercat Jefferson să exprime prin fericitul său limbaj — dorințele confuze, aspirațiile neexprimate, idealurile nedefinite ale maselor tăcute, lipsite de abilitate. El a făcut-o în cuvinte atât de simple, încât nici un om n-ar fi putut să n-o înțeleagă, în propozițiuni așa de armonioase, încât nici un adevărat artist al stilului nu ar avea ceva de adăugat. Declarația de independență nu este, numai un document istoric, este cel dintâi — și astăzi chiar cel mai preminent — monument al literaturii americane.

Nu înseamnă totuși că Jefferson n-a avut nici un model. Declarația de independență era dezvoltarea finală a unui întreg curent de gândire, a cărui origine poate fi căutată într-o epocă chiar mai îndepărtată decât a făcut-o el. Declarația de independență își poate găsi originea în special la Locke, dar nu rezultă de aici că Jefferson l-a utilizat pe Locke din memorie, nici chiar că era conștient de această influență când scria documentul. Era mult mai probabil ca mintea lui să fi fost stăpânită de alte două formulări mai moderne. Prima o constituie un pamflet al lui James Wilson, scris în 1770, publicat la Philadelphia și intitulat *Considerații asupra naturii și extinderii autorității legislative a Parlamentului britanic*. S-a

subliniat asemănarea dintre un pasagiu al lui Wilson și partea preliminară din Declarația de independență. Am descoperit apoi că în *Commonplace Book*, Jefferson a copiat fragmente din pamfletul lui Wilson și de asemenea a omis, pentru motive pe care nu le pot stabili, chiar pasagiul ce prezintă o asemănare izbitoră:

„Toți oamenii sunt, de la natură, egali și liberi; nimeni n-are vreun drept de autoritate asupra celui alt, fără consimțământul aceluia care-i sunt supuși; un astfel de consimțământ a fost dat cu scopul de a asigura și de a mări fericirea celor guvernați, de care se pot bucura într-o situație normală de independență și neatârănare. Consecința este că fericirea societății e cea dintâi lege a oricărui guvernământ”.

Înseamnă oare aceasta că Jefferson ar trebui acuzat de plagiat? Cătuși de puțin căci, după cum a spus un autor francez, „l'arrangement est nouveau” și, într-o operă de artă, ordonarea constituie adevărata originalitate, după formula școlii clasice. De altfel este foarte limpede că era dreptul și datoria lui Jefferson, în calitate de delegat al Virginiei, de a introduce, atât cât putea în Declarație, pasagiul din *Legea drepturilor*, de curând adoptată de țara sa natală.

În căutarea fericirii

Jefferson a exprimat spiritul american, dar mai presus de toate pe cel al camarazilor săi virginieni. Nu cred ca vreo lege a vreunui alt stat sau vreo altă națiune să fi proclamat cu atâta emfază și atât de stăruitor că una din funcțiunile esențiale ale guvernului este să facă pe un om fericit sau că unul din drepturile naturale esențiale este „căutarea fericirii”. Era mai mult decât un nou principiu de guvernare, era un nou principiu de viață, propus și garantat în mod oficial. Tot ce s-ar fi putut preinde formelor de guvernare

ale Lumii Vechi era să promoveze virtutea și să mențină dreptatea; onoarea, „amor patrii” și teama erau principiile pe care se bazau guvernamintele descrise de Montesquieu.

Cu toate că, potrivit eterneli și nepotolitei dorințe pentru fericire, orice european și mai ales francez ar fi putut să susțină în mod fătis și oficial că acea „căutare a fericirii” era un drept și că ea ar fi putut într-adevăr fi obținută și folosită. Această căutare a fericirii a fost principala preocupare a filosofilor francezi din secolul XVIII, dar, cu tot optimismul lor filosofic, ei erau mult prea pesimiști (în viață) pentru a se gândi vreodată că ar fi posibil să fii fericit; în cazul cel mai bun, ei nu puteau decât să nădăjduiască să devină mai puțin nenorociți. Întreaga civilizație creștină a fost alcătuită pe baza ideii că fericirea nu e nici de dorit și că nici nu se poate obține în această vale a plângerii și a durerii.

Declarația de independență, dimpotrivă, stabilea viața omenească pe o nouă bază, susținând că fericirea este un drept natural al individului și întregul scop al guvernării. Desigur că nu era o idee originală a lui Jefferson, ea a fost de mai multe ori menționată în documente oficiale sau semi-oficiale: se găsea la James Wilson, ca și în Legea drepturilor, dar nici nu pot să concep că ea ar fi putut fi proclamată în altă parte, afară de o țară nouă, în care domina spiritul de pionierat, unde oamenii simțeau că ar putea trăi fără să fie opriți și stânjeniți de o concurență îngrozitoare, de tradiții și legi sociale de nedescăcut.

În proiectul său pentru *Déclaration des droits de l'homme et du citoyen*, Lafayette a inclus, cu doisprezece ani mai târziu „la recherche du bonheur”, în amintirea Declarației americane de independență. În acest sens, se poate spune că Declarația de independență reprezintă cea

mai înaltă realizare a filosofiei din secolul XVIII, dar printr-unul din aspectele acestei filosofii n-a putut evolua pe deplin în Europa. Copacii ce sunt transplantați se dezvoltă câteodată mai bine sub un cer nou decât în locul de baștină și pot atinge proporții cu totul neprevăzute.

Astfel Declarația de independență, scrisă pentru a exprima convingerile acelei epoci, a modelat spiritul american într-o formă neașteptată. Era mai ales un document popular, redactat pentru a impresiona masele, spre a da tinerei națiuni, ce se naștea atunci, un anumit ideal și o anumită credință religioasă, dar era și un document legal și juridic, ce trebuia să precizeze cauzele care au determinat, în cele din urmă, separația coloniilor americane de patria lor mamă. ■

Traducere de
Mara NICOLAU

INTRIGI ȘI INTRIGANȚI...

(Urmare din p. 47)

rajatoare, ceea ce l-a îndemnat pe Gr. Brâncoveanu ca ulterior să-i expună amănunțit toată pricina într-o scrisoare, datată 30 martie 1823, din care extragem două paragrafe sugestive:

„Vestindu-mi că v-a înmănat ultima scrisoare pe care am avut cinstea să v-o adresez, domnul Const. Popp, în calitate de Agent al meu, mă informează în același timp despre grațioasele cuvinte prin care Ați binevoit să mă încredințați de binevoitoarea Voastră ocrotire în vederea rezolvării favorabile a prea respectuoasei petiții. Înaintate Majestății Sale, Augustul nostru Suveran, în legătură cu reînnoirea Actului de Donație a moșiei mele Sâmbăta din Transilvania și înscădundu-mă să nădăjduiesc că înșăși Domnia Voastră veți bi-

nevoi să mă înștiințați curând despre fericita urmare a generoasei și puternicei Voastre intervenții. Consolat de acest încurajator Raport, așteptam însuflețit de o nerăbdătoare speranță împlinirea în scurt timp a dorințelor mele, când Înaltul Tribunal al Forumului Producțional, stabilit la Cluj, mi-a făcut cunoscut că la primul termen judiciar, de după Paști trebuia să prezint titlurile în virtutea cărora stăpânesc moșia Sâmbăta, proprietate pe care strămoșii mei au dobândit-o prin donație de la Prințul Mihail Apafy, ca răsplătă a serviciilor aduse și care, din partaj în partaj, în cursul a mai bine de o sută de ani, aparține, fără întrerupere până în zilele noastre familiei Brâncoveanu.

Eu am expus Înaltului tribunal mai sus amintit că sunt în cea mai desăvârșită imposibilitate de a-i da ascultare, dat fiind că originalele documentelor cerute sunt îngro-

pate la București într-un loc secret și inaccesibil pentru oricine altcineva în afară de mine, unde le-am ascuns în timpul fugii precipitate de după ultimele înfrânturi întâmplări din Valahia, însoțite de întâmplări atât de primejdioase, încât mi-a fost cu neputință să mă gândesc la nevoia de a lua cu mine acele documente; și am mai adăugat că întrucât încă de acum doi ani am supus la piciorarele Tronului Majestății Sale Împăratul prea umilele mele rugămînți în legătură cu acest lucru, aștept de pe o zi pe alta Suprema Absolvire Imperială”...

Documentele din arhiva Gentz nu ne îngăduie să precizăm nici în acest caz fără echivoc cu ce rezultat s-a soldat intercesiunea sa. Fapt este, însă, că Grigore Brâncoveanu și-a păstrat domeniul, deși n-a avut atunci la îndemână actele trebuitoare spre a-și proba drepturile de proprietate. ■

1904.

AVENTURILE

ALE

ALBERTO

ROMANE

„PRINCEPULUI

GHICA“

Istoricul și genealogistul
Emanoil Hagi-Mosco
(1882-1976) s-a născut într-o

EMANOIL HAGI-MOSCO

C. Filitti (vărul său primar), în
domeniile genealogiei și her-
aldicii românești, concreti-

famille, greacă de origine, care, odată stabi-
lită în Țara Românească, în prima jumătate
a secolului XVIII, printr-o intensă activitate
economică și comercială, printr-o înțelegere
politică matrimonială de înrudire cu impor-
tante familii munten (Brâncoveanu, Bă-
leanu, Ghica, Suțu, Lahovary etc.), a reușit
să ocupe un loc însemnat în viața publică
românească.

După absolvirea Liceului „Sf. Sava” din
București și înrolarea, în 1902, ca voluntar
în armată, Emanoil Hagi-Mosco urmează
cursuri de arhitectură la Roma și apoi de
drept la Toulouse, completându-și formația
umanistă specifică unui intelectual al acelor
timpuri. În 1913, a participat la campania
din Bulgaria, iar din 1916, la Războiul de in-
tregire, în cadrul Regimentului 4 roșiori, lu-
ând parte la luptele din Ardeal, din Carpați
și Moldova, iar, ulterior, la campania din Un-
garia.

În 1919 s-a căsătorit cu Maria-Nicola Cer-
kez, fiica inginerului constructor Nicu Cer-
kez și a Mariei Iacovachi (nepoata lui Petra-
che Poenaru). Apropiat marelui om politic
Nicu Filipescu (și înrudit cu el), E. Ha-
gi-Mosco a continuat tradiția politică a tată-
lui său, Nicolae Mosco (căsătorit cu Profira
Slătineanu), fiind membru al Partidului Con-
servator până la dispariția acestei formațiuni
și, apoi, al grupării conduse de Grigore Fili-
pescu („Liga Vlad Tepeș”, ce avea să se
transforme în noul Partid Conservator, dis-
parut în 1938). În 1931-1932 a fost deputat
conservator de Bălți și Lăpușna (în Basara-
bia).

Membru încă din 1908 al Societății de ge-
nealogie și heraldică ADLER de la Viena,
apoi membru al Comisiei naționale consul-
tative de heraldică, din 1921 până în 1940,
și, în cele din urmă, membru fondator al Co-
misiei de istorie, genealogie și heraldică de
pe lângă Institutul de istorie „Nicolae Iorga”
din București, reînființată în 1970, Emanoil
Hagi-Mosco a desfășurat o activitate de pin-
nerat, alături de George D. Florescu și Ion

zată în Albumul din 1918, cuprinzând 90 de
steme heraldice ale familiilor boierești și, ul-
terior, prin redactarea unui număr important
de spițe genealogice (900 tabele genealo-
gice). În 1929 a publicat, în Arhivele Olte-
niei, studiul Boierii lui Mihai Viteazul și
Lupta de la Robârnești, remarcabilă evocare
a celebrei șarje din 1916, bucurându-se de
un deosebit ecou în presă și printre supra-
viețuitorii aceluia moment de glorie.

Începând cu deceniul IV, el a adăugat
preocupărilor sale de istorie și genealogie și
ziaristica. Condiții înzestrate, incisive și chiar
polemice, a colaborat vreme de mulți ani cu
editoriale, articole politice, istorice, reli-
gioase, la Epoca lui Grigore Filipescu și, ul-
terior, la Universul condus de Stelian Po-
pescu.

În septembrie 1940, a fost numit prefect
de Buzău, pentru ca, după reprimarea rebe-
liunii legionare, să devină primar al Sectoru-
lui IV Verde din București. În calitate de
descendent al Brâncovenilor (prin bunica sa
Zoe Hagi-Mosco, născută Băleanu, cu
mamă Brâncoveanu), a exercitat, în pe-
rioada 1941-1948, și, ulterior, după 1950
până la sfârșitul vieții sale, în 1976, funcția
de epitrop testamentar al Așezămintelor și
Bisericii Domnița Bălașa din București. În
condiții de clandestinitate și ținând seama
de meritele personale și cele ale familiei,
Emanoil Hagi-Mosco a dobândit, în ianuarie
1964, titlul de Cavaler al Ordinului de Malta,
cu ajutorul domnului Jean Șoneriu, actualul
ambasador al Ordinului în România.

Scrierile sale istorice, în care a știut să
îmbine cu mult farmec stilul memorialistic
cu informația istorică pură, acoperă diverse
perioade de istorie românească, cu precă-
dere secolele XVIII-XIX și evocă trecutul
unor vechi familii boierești, istoria unor
locuri și a unor monumente, în mare parte
azi dispărute, ceea ce conferă o și mai mare
valoare documentară acestor pagini. Con-
vins că așa-numita „la petite histoire” își are

rostrurile ei în cercetarea istorică, el i-a acordat statutul cuvenit, susținându-l printr-o erudiție și o cunoaștere a detaliului istoric și genealogic cu totul deosebite. În ideea de a transmite unei posterități, pe care și-o dorea mai bună, crâmpiele cât mai veridice și colorate din „memoria vie” a Bucureștiului și a oamenilor care l-au animat de-a lungul timpului, a redactat numeroase studii care, în marea lor majoritate inedite, fac obiectul unui volum în curs de apariție la Editura Fundației Culturale Române, sub titlul *Ziduri vechi. Ființe dispărute*.

Până atunci, prezentăm o pitorească evo-

care a unui moment din tinerețea sa la Roma, alături de un personaj la fel de pitoresc, care se visa rege al Albaniei. O curte improvizată la Roma, 1904, cum l-a intitulat autorul său, este un text inedit, redactat în 1957 și care a rămas în afara volumului amintit. El prezintă o anume relevanță pentru publicistica lui Emanoil Hagl-Mosco, drept pentru care îl vom reproduce în continuare, cu titlul și notele din subsol aparținând redacției Magazin istoric.

Ștefan PLEȘIA

Vocabulul de aventurier se întrebuințează foarte des, deși uneori fără rost, astfel că adevăratul înțeles al cuvântului rămâne la judecata celui care-l întrebuințează. Totuși, sunt hipostaze în viața unui ins când, fără teamă de a greși, i se poate aplica acest calificativ oareșcum peiorativ, deși acțiunea lui nu este lipsită de o îndrăzneală curajoasă. Dar aventura este și ea de mai multe soiuri. Uneori, se pornește — fie din propriu imbold, fie atras de alții — în largul lumii fără scop definit, cu speranța că în nesfârșitele și neașteptatele peregrinații să se ivească unele clipe norocoase — pe care soarta le împarte cu zgârcenie — când aventura s-a sfârșit cu bine. Alte ori, din motive bine sau rău socotite, se alege un scop care pentru unii este întemeiat și, în acest caz, dărzănia desfășurată în luptă face să-l atingi, iar pentru alții, o simplă încercare cu mici foloase momentane de ambiție satisfăcută, deși rezultatul este dinainte prevăzut ca nereușit.

În această din urmă categorie socot că se pot așeza întâmplările unui român la Roma, de acum ceva mai mult de jumătate de veac, și la care întâmplări am fost părtaş, mai mult sau mai puțin benevol.

Era în anul 1904, în timpul războiului ruso-japonez, când acțiunea comic-tragică pe care o povestesc s-a desfășurat. Data îmi este întipărită în memorie, deoarece atunci, la auzul ur-

letelor vânzătorilor de ziare care anunțau „la sconfitta dei russi”, din cutare sau cutare loc, niponofobia mea îmi strica toată buna dispoziție. Și, în Roma lui Taine¹ nu trebuie să fii rău dispus.

Tânăr student, deabia vârșnic, sănătos și cu traiul zilnic asigurat, împins probabil de avântul firesc al adolescenței multumite, am fost luat de mirajul la care românul nostru căuta cu tot dinadinsul să mă atragă și, fapt concret, timp de câteva săptămâni, am trăit, împreună cu alți adepți, și ei relativ convinși, zile cu peripeții.

Numărul românilor statornici în Cetatea Eternă era pe acea vreme deosebit de redus. În afară de membrii Legațiunii, cu familiile lor, erau numai trei tineri studenți. Constantin Burileanu, oltean cu oarecari dispoziții muzicale — cânta din gură însoțindu-se cu ghitară —, urma desenul la Școala de Belle-Arte. Mai târziu, a intrat în cariera consulară. Doritor de a cunoaște mai de aproape populația aromână din Macedonia, a întreprins, împreună cu profesorul Baldacci de la Universitatea din Bologna, o călătorie în acele locuri, scriind apoi o lucrare despre fărșiroți, de unde îl poreclisem „Fărșiroțul”.

Alt student, Constantin Ci-

rișescu, de la Școala de Belle-Arte, sculptor nu lipsit de talent, dar foarte lipsit de mijloace, ducea o viață grea în așteptarea în veci întârziată a bursei reduse ce avea pe timp limitat și, ca atare, având nevoie de a fi ajutat. Ambii au murit de un șir de ani.

În afară de aceștia, eu al treilea — se mai afla la Roma, rămas cam silit, un fost atașat de legăție român demisionat, Constantin Mitileneu, „il cavaliere”, cum i se spunea după obiceiul italianesc de a intitula după gradul decorăției posedate. Era frate cu Mihail Mitileneu, diplomat și secretar general la Ministerul de externe, tatăl celor trei frați Mitileneu, toți diplomați, astăzi morți și dânsii. Așadar, sunt singurul martor, părtaş la acea aventură, rămas în viață.

Mitileneu, împreună cu D.E. Maineri, scosese la Roma, sfârșit 1882 început 1883, ziarul *Corrispondenza politica della Romania*. Se vede că foaia n-a putut viețui, deoarece o înlocui prin periodicul *La Romania* care, la rândul ei, n-a trăit decât viață scurtă de trei numere, răslețite, în 1884.

Nu mai știu prin ce împrejurări — pare-se printr-o știre din ziare — am aflat că a sosit la Roma „il principe Alberto Ghika”, pretendent la tronul, neexistent atunci, al Albaniei. Știrea aceasta a stârnit o oarecare îngrijorare la legățiunea noastră, personagiul — dacă nu era încă cunoscut la Roma — era prea cunoscut de români. Făcea parte din

¹ Hippolyte Taine (1828-1893), istoric, filosof, scriitor și critic francez, autor al unor importante lucrări în aceste domenii. Una din cele mai cunoscute — *Filosofia artei* — a fost tradusă și în limba română. Călătoriile sale în diferite țări, între care și Italia, au avut rezultate benefice asupra operei pe care a scris-o.

ramura moldovenească a Ghiculeștilor, mai puțin ilustră zisă „Kefal”. Era strănepot al lui Gheorghe zis „Beiu”, născut la Constantinopol, fiul lui Dumitru Hatmanul zis Sulgeorgiu și al Ecaterinei, sora lui Grigore Ghica al Moldovei, decapitat în 1777. Venit în țară înainte de 1770, „Beiu” și-a luat numele mamei sale, ca de altfel și frațele său Constantin. Toți Ghiculeștii din Moldova se scobor din acești doi, cu deosebitele ramuri: Deleni, Comănești, Budești, Brigadier, Trifești, Kefal. Așadar, Albert Ghika se scobora numai prin femei din primii doi domnitori Ghica, primul, Ghica nume de botez, și fiul acestuia, Grigorașco Ghica, omorătorul postelnicului Constantin Cantacuzino (*Magazin istoric*, nr. 7/1994).

Pretendentul nostru era, cum de obicei sunt mai toți întreprinzătorii de felul lui, plăcut. Mai mult scund, cu părul tăiat scurt (cum spune francezul „en brosse”), ochii cu privire pătrunzătoare, cam oacheș la piele, cu mustața cu vârfurile ridicată; aducea puțin în mai închis cu Nicolae Filipescu. Vorba plăcută

și înzestrat cu oarecare farmec, era atrăgător. De altfel, datorită acestor însușiri reușea să se afirme. Nu era lipsit de prestanță.

Când a venit la Roma era însoțit de a treia soție, o irlandeză foarte frumoasă, tânără și de talie impunătoare. Se numea Margaret Dowling of Kildar, zicând că se scobora din regii Irlandei. Nu știu dacă această scoborare era autentică sau născocită de soțul ei, dar o purta și o purta bine. Cred că tânărul student — dintre noi, eram singurul cu care ea putea vorbi într-o limbă străină — a fost atras nu atât de vorbele pretendentului, cât de farmecul soției pe care o însoțea foarte des, luând chiar masa împreună, când pretendentul alerga singur în căutarea himerei sale. Mi-amintesc chiar că am scris un articol în nu mai știu ce revistă italiană despre dânsa, căutând, cât mai mult, să fac plăcere reginei „în spe”, vorbind de originea ei și, bine înțeles, de frumusețea ei. Că am scris acel articol nu mă miră nici astăzi, dar că a fost publicat, nici azi nu-mi vine a crede.

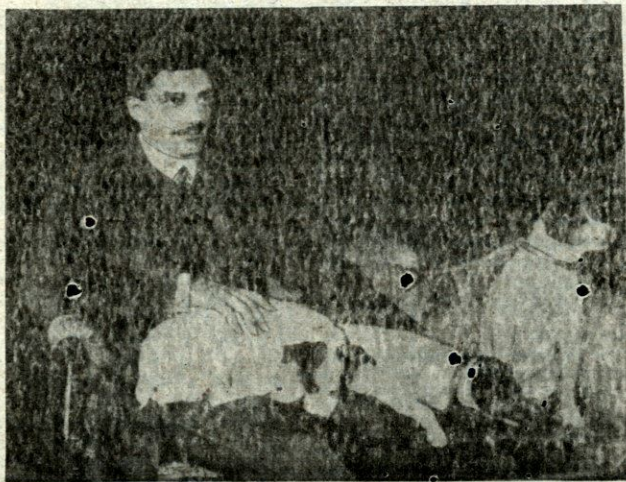
Este cert că venind la Roma, unde nu era cunoscut, Albert Ghika avea un scop — cum am mai spus — numai de fațadă, o simplă încercare de stoarcere de bani, știind foarte bine că oriunde, în afară de Italia, pretențiile sale puteau prinde. Înainte încă de Mussolini, Italia privea peste Adriatică, dar nu știa cum să se comporte cu „schipetarii” trufași, care au dovedit în timpul din urmă — când cu cealaltă aventură mussoliniană [aluzie la agresiunea din aprilie 1939 — n.r.] — că socoteala de acasă nu se potrivește cu aceea din țară!

Legăturile matrimoniale ale Casei de Savoia cu Muntenegru¹ deschideau ochi noi poftelor vechi. Nu este de mirat, deci, că agitațiile unui străin, oricât de puțin serioase să fi fost, să fi stârnit, întâi curiozitatea autorităților, apoi necesitatea să le pună capăt. Am zis neserioase, deoarece un tron — care atunci nu exista efectiv, dar numai ca un deziderat politic — nu se ocupă fără bani, fără partizani și, mai cu seamă, fără sprijin politic, intern și extern. Albert Ghika nu avea nimic din acestea.

Pe ce își întemeia pretențiile? Pe originea albaneză de obârșie maruntă a familiei sale², înstrăinată de peste două veacuri și pe o pretinsă scoborare, nedovedită prin nici un act, și născocită „ad artem”, din Skanderbeg³. Că nu se dădea crezare acestei fabule este învederat, dar dintr-o discuție asupra oricărei controverse rămâne totdeauna ceva. Sunt atâtea imposturi dovedite ca atare și, totuși, ele rămân în picioare. Cea mai bună dovadă o dă chiar ascendența Ghiculeștilor moldoveni. Cu toate do-

* In p. 62: „Albert Ghika n-a îndrăznit să poarte uniformă... Odată s-a îmbrăcat cu ea în fața mea... cu galoane și cu epoleți groși, împietliți, de aur...”

Emanoil Hagi-Mosco la vârsta studenției

¹ Regele Italiei, Victor Emmanuel al III-lea, era căsătorit cu Elena, fiica regelui Nicolae al Muntenegrului.

² Vezi ampla cronică consacrată acestei mari familii în *Magazin istoric*, nr. 7 și 8/1978.

³ Gheorghe Kastrioti (c. 1405-1468), poreclit de otomani Skanderbeg, erou național al poporului albanez (*Magazin istoric*, nr. 11/1976 și 11/1982).

vezile arătate și actele publicate de chiar unii scoborători dintr-înșii, că sunt Ghika din femei și nici direct din vodă Ghica decapitatul, bunul simț și realitatea se lovesc de îndărătnicia încăpățănare a majorității reprezentanților ramurei moldovene, care continuă să susțină o scoborâre imaginară, neținând seama de datele cronologice care nu pot minți. Printre aceștia, cel mai dărz era „monsieurul” Vladimir Ghika¹.

Până și Carra, secretarul lui Grigore Vodă Ghica, în cartea pe care a scris-o privitor la starea Moldovei în timpul domniei acestuia, reproduce discursul ținut de Grigore Ghica — când nu era încă domn — la Constantinopol, cu prilejul căsătoriei surorii sale Ecaterina cu Dumitru Sulgearoglu, ascendentul Ghiculeștilor moldoveni în acel oraș.

Cea mai temeinică dovadă a acestei scoborâri o dă chiar nepotul de fiu al acestora și anume Dumitru (autorul ramurii Comănești). Într-un raport consular din Iași, aflat la Academia Română, se vorbește de următorul act: suplica lui Dumitru către împăratul Austriei, datată din 8 decembrie 1821, însoțită de o declarație din 10 ianuarie 1812 prin care zice că tatăl său (adică fiul lui Dumitru Sulgearoglu și al Ecaterinei Ghica, sora domnitorului) este de origină greacă, stabilit în țară de 50 de ani și cere supușenie austriacă.

Deoarece încă de foarte tânăr mă preocupau cercetările istorice și genealogice și eram în curent cu situația familiilor boierești, am încercat să arăt lui Albert Ghika inanitatea susținerii unei teze greșite. L-am supărat de prisos. Mai surd ca cine nu vrea să audă nu există.

Sosise la Roma — sau poate îl găsisse acolo, nu știu — cu un preot catolic de origină albanez, care a scris și tipărit la Roma — în acel an 1904 — o broșură cu tabele

genealogice asupra unor familii de origină albaneză, printre care, de bună seamă, figura² și o genealogie (plină de greșeli) a familiei Ghica. Dar și acest biograf al familiei scobora din ramura moldovenească a Ghiculeștilor, dintr-o fiică a lui Grigore Ghica decapitatul, soluție mai acceptabilă deși scoborătoare tot prin femei. Acel preot, Don Gaspar Jakova-Merturi, care se intitula profesor, era singurul specimen din suita sa, formată ulterior la Roma, cu noi, ceilalți creduli de acolo. Acest preot ar fi fost un fel de capelan al curții: bietul bătrânul Mitileneu își luase în sarcină un cumul de demnități: șambelan, maestru de ceremonii și... trepăduș, alergând încoace și încolo, în numele „Alteței” spre a-i cruța oboșala ce l-ar fi împiedicat să activeze pe tărâmul politic. Cât despre Burileanu, nu mai știu ce demnități i se hotărâse. Eu eram ceva cam secretar intim, un fel de „geheimrat” personal, demnități ce-mi convenea, fiind astfel mai des aproape de „regină”, cu care mă împăcam de minune și care, bănuiesc, își dădea seama de marea farsă ce se juca, dar se lăsa legănată de mirajul unei coroane.

Mitileneu avea cunoștință la Roma în persoana unei fete bătrâne — contesa Cerasi — pe care a socotit cu cale să o amestece în parodie și, cum era firesc, să joace rolul doamnei de onoare. Cu toată vârsta, el era mai naiv ca noi. Cât privește pe Cirișescu, personaj minor, servea mai mult de umplutură pentru a sporii numărul demnitarilor.

Am încercat să captez pe cancelarul Legației, Domenico Pagliai, însă fără reușită și fără îndoială și datorită faptului că situația semi-oficială ce avea, precum și sfaturile Legațiunii, au fost pledică la înrolarea lui.

Astfel formată curtea, preotul a început să se agite mai temeinic. Eu, fiind de câțiva vreme la Roma, mai aveam relațiuni — datorită mai întâi recomandățiilor cu care îmi umpluse buzuna-

rele vară-mea Elena Văcărescu către personalități importante ca: generalul Bruscatti, mareșalul Curtji, monseniorul Duchense, de la școala franceză, și multe alte persoane, apoi prin faptul că, până la găsirea unei locuințe, am fost în gazdă la prințesa Alexandrina Ghica, mama faimosului „monsignore” Vladimir Ghika și a secretarului legațiunii noastre, Dimitrie Ghica², în Piazza San Martino 4, unde am întâlnit multă lume. Am putut să fac cunoscut pe pretendent și să le vorbesc despre el în cercuri alese, unde, trebuie să mărturisesc, nu prea era luat în serios.

Intr-o zi, prin maestrul de ceremonii Mitileneu, cum a făcut cum a dres, ne-am pomenit poftiți să vizităm o școală de fete din Roma. Că prințul locuia simplu la hotel, că circulam în tramvai sau pe jos, aceasta nu se prea știa. În ziua aceea însă, ne-am dus cu trăsura. Cine a cunoscut trăsurile romane și starea lor, toate cu un cal, cu ce vizitii, numai acela își poate da seama de ce erau faimoși muscalii cu ai lor cai de rasă, și chiar simplele trăsuri, toate cu doi cai, de la noi.

Am fost primiți cu flori și directoarea a ținut un logos tradus de Mitileneu, la care a răspuns prințul. Am vizitat școala și am semnat cu toții în cartea de aur. Alaiul era destul de impunător, măcar ca număr de persoane. Mă întreb dacă mai există acea carte în care numai semnăturile mai amintesc că semnatarii au existat cândva.

Cu toată cutezanța sa, Albert Ghika n-a îndrăznit să poarte uniforma nelipsită din bagaje. Odată s-a îmbrăcat cu ea în fața mea. Foarte sobră, de culoare civit închis, aproape negru, cu un singur rând de nasturi, puțin lungă, semiredingotă, cu galoane și cu epoleți groși, împlețiți, de aur, ca la uniforme vechi

² Date despre activitatea sa diplomatică și fragmente din memoriile sale, în *Magazin istoric*, nr. 7 și 8/1993.

¹ Vezi *Magazin istoric*, nr. 12/1988.

ale noastre. O căciulă de astrahan negru, rotundă, cu fund de stofă și cu penaj rigid alb, la fel cu aceea a prințului Battemberg al Bulgariei, și la frunte o stea ca a generalilor romani. La gât — mă întreb pe ce teme, nefind primogenit — decorația turcească „Nicham İftihar”. Am fost cinstit cu o fotografie în această ținută și cu autograf.

Având nevoie de bani, născocise, după cât mi-amintesc, un fel de afacere de import de boi din țară în Italia. Condiția importantă era vârsarea unui avans. Bine înțeles, consilierul aulic a fost însărcinat să trateze afacerea. Repet că aveam cunoștințe în aristocrația romană și m-am adresat prințului Odescalchi, deputat, care avea însărcinări comerciale. M-am dus la Montecitorio (Camera Deputaților) și i-am expus cum m-am priceput chestiunea. Domnul știe dacă datorită numai bune sale creșteri nu mi-a spus că nu mă ia în serios. M-a îndrumat către „onorevolul” Della Valle — nici o înrudire cu familia patriciană — și el un om în vârstă, umblând în cărji. M-a discutat de-a binelea, cerând în scris o ofertă cu numărul de vite ce se pot aduce, fixând un minimum de greutate, 10 chintale de vită ș.a. De prisos de adăugat că, spre norocul meu, afacerea a căzut baltă, mânginându-se la aceste două întâlniri, încercarea de escrocherie a lui Albert Ghika nereușind.

Într-o zi am proiectat o preumblare la „Castello di Costantino”, restaurant renumit în afara de Roma, pe o înălțime de unde privești imbracă toată splendoarea câmpiei romane. Mi-amintesc de gustoasele languste ce am mâncat acolo și la plecare de conflictul ivit între chelner și „Alteța Sa” care, nici în rușul capului, n-a vrut să plătească un surplus, zicând că nu înțelege să plătească de două ori, gratificând pe chelner cu atingeri genealogice în afara de domeniul curat genealogic. Am plecat foarte rușinat și, până astăzi, mi-a

rămas întipărit chipul bietului chelner, rezemat de parapetul terasei, cu șervetul la subțioară și posomorât.

Mă întreb dacă acțiunea lui Albert Ghika nu mă zăpăcise și pe mine. Am socotit cu cale să ofer un prânz la mine. Locuiam în Via Cavour 340, etajul III, cu privilegia Forumului lui Traian. Aveam două camere la stradă. Proprietara mea, Gentilina Damia (la rănda-i chirie), femeie deosebit de cumsecade, mă îngrijea ca pe copilul ei.

După ce ne-am chibzuit, m-am hotărât la acel pas, dânsa luând angajamentul să gătească — ceea ce făcea foarte des pentru mine —, rămânând să aduc din oraș diferite „delicatese”. De unde a adunat farfuri, pahare, tacâmuri, Dumnezeu știe: cred că bietul „dottore” Gianatazio, colocatar la etajul II — dânsul îmi procurase apartamentul — și medic al familiei Ghika, unde locuisem, a contribuit într-o largă măsură la aceasta.

Ce s-a mâncat nu mai știu, cu cât m-am îndatorat, iar nu mai știu. Ceea ce știu este că masa a fost deosebit de bună și îmbelșugată și că am avut doi muzicanți care, în odaia de alături, ne delectau în sunetele unei viori și ale unui violoncel. Orchestră cam redusă, dar am avut muzică ca la marile primiri. Am fost nevoit, din cauza mirosului supărat exalat de picioarele unuia dintre muzicanți — miros care nu figura în program — să închid ușa de comunicație între ambele încăperi, ceea ce transforma plăcut melodiile în surdina.

Comeseni de seamă: pretențiile, principele Don Fabrizio Massimo, tânăr avocat cu soția, Beatrice, alteță regală, născută Bourbon, locuind într-unul dintre cele mai vechi și frumoase „palazzi” ale Romei. Apoi, „șambelanul” Mitileneu, doamna de onoare Contesa Cerasi și

amfitrionul. Bine înțeles și nelipsitul capelan al curții, Don Gaspar Jakova.

Evident, că nu a fost ca la carte, dar masa a fost foarte bună și biata signora Gentilina, deși în fustă, a îndeplinit cu succes rolul valeților cu pantaloni scurți ai principelui Massimo. Fapt este că tocmai glumeața idee de a lua masa la un tânăr student străin a înveselit pe invitați. Este de prisos să adaog că politicește n-a folosit la nimic.

După câțiva vreme, agitațiile lui Albert Ghika — uit să mai enumăr dintre ele — au început să displace autorităților. Se va fi întâmplat poate ceva pe care nu l-am aflat, dar fapt concret, într-o bună zi, după ce ne despărțisem seara, când în dimineața următoare mă prezint la hotel, portarul mă întâmpină spunându-mi să nu mă mai urc sus la „Excelența Sa”, deoarece a plecat foarte de vreme, din zori.

Siguranța și-a vârat nasul; a stricat socotilele pretențiilor și l-a rugat frumos să părăsească Roma, al cărei aer nu-i priia și să caute alt drum, în pofida proverbului. Odată cu dânsul și frumoasa lui soție, a plecat și părintele capelan. Punctul ce s-a pus acestui epilog a fost o pofteală la Chestura din Roma, unde, din declarațiile date, autoritățile au tras concluziile nimerite situației: de o parte, un aventurier, de alta, niște naivi.

Și așa, spre norocul nostru celor rămași acolo — cine știe în ce încurcătură am fi intrat — s-a sfârșit piesa jucată de un mare și simpatic farsor. Cât despre mine, și astăzi, cu părul alb, mă gândesc cu o surâzătoare plăcere și cu o melancolică aducere-aminte la acel timp, trecut de atâta vreme, luând cu el pe toți, actori și compași de atunci.

Mai 1957. ■

CARTI SOSITE LA REDACTIE

• **Constantin Giurescu** — **STUDII DE ISTORIE** (antologie, îngrijire de ediție și introducere de **Dinu C. Giurescu**).

Editura Eminescu, București, 1993, 506 pp., 1 300 lei: reunite într-un volum, principalele contribuții ale unuia dintre cei mai serioși istorici români ai acestui început de veac.

• **Paul Cernovodeanu** — **BASARABIA. DRAMA UNEI PROVINCII ISTORICE ROMÂNEȘTI ÎN CONTEXT POLITIC INTERNAȚIONAL (1806-1920)**.

Editura Albatros, București, 1993, 212 pp., 1 845 lei: o punctare a momentelor de criză 1806-1812, 1853-1856, 1877-1878 și 1918, când Basarabia a constituit subiect de litigiu.

• **Nicolae Titulescu** — **POLITICA EXTERNĂ A ROMÂNIEI** (ediție îngrijită de: **George G. Potra**, **Constantin I. Turcu**, **Ion M. Oprea**).

Editura enciclopedică, București, 1994, 424, pp., 2 550 lei: lucrare de sinteză, elaborată de marele diplomat român în 1937, editată acum pentru prima oară.

• **DR. IOAN RAȚIU ȘI EMILIA RAȚIU. CORESPONDENȚĂ. VOL. I** (cuvânt înainte de **Ion Ra-**

țiu; ediție îngrijită, introducere, note și comentarii de dr. **Marcel-Dumitru Clucă**, **Elena-Teodora Clucă**).

Editura „Progresul Românesc”, București, 1994, 429 pp., 3 000 lei: 418 scrisori primite în intervalul anilor 1866-1895 de cei doi soți; lucrare fundamentală pentru înțelegerea personalității liderului mișcării memorandiste și al partidului național din Transilvania.

• **Jean Nouzille** — **LA TRANSYLVANIE. TERRE DE CONFLICTS ET DE CONFLITS**.

Revue d'Europe Centrale, 1993, 256 pp.: număr special al **Revistei Europei Centrale**, ce prezintă punctul de vedere al unui autor occidental despre istoria Transilvaniei.

• **ROMANIA'S ECONOMIC HISTORY. FROM THE BEGINNINGS TO WORLD WAR II** (editor acad. **N.N. Constantinescu**).

Editura Academiei Române, București, 1994, 260 pp., 1 000 lei: **Istoria economică a României. De la origini până la cel de al doilea război mondial** sintetizează rezultatele cercetărilor din domeniu, într-o manieră comprehensivă, subliniind specificul isto-

riei economice românești și factorii ei de integrare europeană.

• **Constantin Argetoianu** — **PENTRU CEI DE MAINE. AMINTIRI DIN VREMEA CELOR DE IERI, VOL. II** (îngrijire de ediție, Cuvânt înainte și note de **Ion Ardeleanu**).

Editura Albatros, București, 1993, 280 pp., 2 950 lei: cel de al doilea volum cuprinde intervalul august 1916-iunie 1917, o perioadă dramatică a războiului pentru reîntregirea României.

• **Mihail Hașeganu** — **DIN CULISELE DIPLOMAȚIEI. MEMORIILE UNUI DIPLOMAT**.

Casa de editură și presă **Viata Românească**, 220 pp., 1 800 lei: un domeniu mai puțin ilustrat la noi, cel al amintirilor unor foști diplomați; din păcate, autorul nu a mai apucat să-și vadă cartea în librării.

• **POLIS. REVISTĂ DE ȘTIINȚE POLITICE**.

Nr. 1/1994, 186 pp., 2 000 lei: primul număr al unei viitoare reviste trimestriale, ce se adresează tuturor celor interesați de domeniul politicii tratat la un nivel teoretic european.

UN ALT ÎNAINTEMERGĂTOR AL LUI CRISTOFOR COLUMB?

Mai toți „descoperitorii” Americii — și sunt vreo 20 de candidați în cursă până acum — fenicieni, cartaginezi, celți, romani, bretoni, chinezi etc. (*Magazin istoric*, nr. 3/1990) — au găsit întâmplător noul continent, fiecare căutând altceva. În sec. VI, un personaj mitic, călugărul irlandez Brendan, a întreprins mai multe expediții maritime, între care cea mai spectaculoasă a fost în Atlanticul de Nord. În compania altor 60 de fețe bisericești, ce căutau... Paradisul, Brendan a găsit, poate — afirmă un cunoscut istoric francez al religiei, **Jean-Pierre Bayard** — **Lumea Nouă**.

Astăzi Sf. Brendan pare cu totul uitat. Or el a fost celebru, relațiile călătoriilor sale, comentate, circulând vreme de patru secole consecutive (IX-XII) în întreaga Europă. Aventura lui, povestită în cartea *Despre Sf. Brendan, cel care a răătăcit șapte ani pe mare, și despre minunile ce le-a găsit*, a constituit o sursă de inspirație pentru **Cristofor Columb**.

Dar cine a fost Sf. Brendan (sau Brandan, cum apare în unele surse)? Al patrulea copil al unei familii irlandeze, crescut până la vârsta de șase ani de nașa sa, apoi, până la 14 ani, de un unchi dinspre mamă. A învățat greaca, latina, literatura, matematicile, medicina, astronomia, apoi a intrat în mănăstirea **Lancarvan**, în **Tara Gailor**, unde în anul 506 a fost uns preot. Către anul 530 a fost trimis în **Britania**. Abia 14 ani mai târziu, a pornit Brendan în prima sa călătorie peste mări, cu trei corăbii. S-a retras în țara natală spre anul 555, în vârstă de 69 ani, după ce fondase numeroase mănăstiri. Acașă, avea să mai trăiască 19 ani, găzduit de sora sa mai mică.

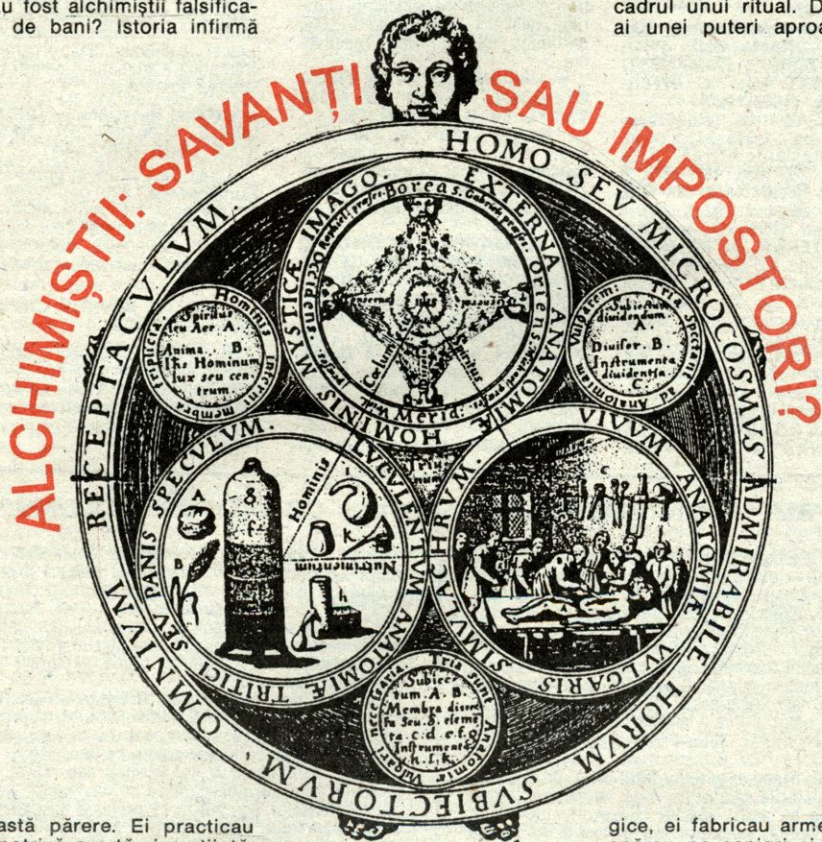
Datele vieții călugărului irlandez rămân destul de incerte. Se știe însă, din povestirile sale, că Brendan a ajuns în **Islanda** cu 12 călugări, după o călătorie încărcată de mister, cu suferințe, furtuni, foamă și sete. Realul se amestecă cu fantasticul (animale de basm, vegetație luxuriantă) în relațiile irlandezului. Dar expediția sa rămâne o primă explorare conștientă a Oceanului.

Incurajat de acest succes, Brendan și însoțitorii săi hotărăsc „să atace” **Paradisul**, centru suprem al lumii. Șapte ani i-au trebuit pentru a ajunge acolo — se pare în **America** —, dar numai trei luni pentru a se întoarce la mănăstirea sa. Peripлуul său maritim va străbate secolele, obsedându-l pe navigatori; gândirea lui **Cristofor Columb** în ce privește descoperirea de noi pământuri este tributară expansiunii credinței creștine și... lui Brendan. În timpul călătoriei sale, genevezul a avut asupra lui două lucrări, ce i-au fost de mare ajutor: *Biblia* și *Navigatio Brendani*, scrisă în sec. X și răspândită rapid în întreaga Europă medievală.

După cum se cunoaște, la 24 ianuarie 1976, pe urmele călugărului Brendan avea să plece peste Atlantic, până în **Terra Nova**, **Tim Severin**, celebrul irlandez ajuns acolo la 26 iunie 1977. Călugărul Brendan rămâne însă cel care a permis altora să-l înlocuiască, cel care a materializat o speranță, iar călătoria sa a fost inițiată. Astăzi este reconfortant de știut — încheie **Jean-Pierre Bayard** — că **Cristofor Columb**, ca și mulți alții, s-a hrănit cu lectura povestirii călugărului irlandez.

Au fost alchimistii falsifica-
tori de bani? Istoria infirmă

priu-zise începe în Orient, în China și India. Încă din sec. VIII î.e.n., China antică avea o civilizație feudală, o economie închisă. Activitatea făuritoarelor, considerată sacră, era mult mai mult decât o simplă tehnică. De altfel, doar oamenii bine pregătiți și inițiați puteau prelucra metalele în cadrul unui ritual. Deținători ai unei puteri aproape ma-

Încă din secolul XIII î.e.n.
artizani îndemânatici din Me-

LUC NEFONTAINE

i.e.n., "În textele bibliotecii regelui Aşurbanipal din Ninive (aproape de Mossul, în nordul Irakului actual). Toate acestea constituie preistoria alchimiei, sau prealchimia, căci nu e vorba decât despre tehnici și științe.

Istoria alchimiei pro-

S-a constituit atunci o alchimie chineză, caracterizată prin căutarea unui elixir al vieții îndelungate, al cărui descoperitor este Tsou Yen. Aurul alchimic îl apăra pe om de corupție, el deținea o vitalitate superioară celei a auru-

¹ Reproducem acest articol, cu subtitlurile redacției noastre și într-o formă prescurtată, din revista franceză *Notre histoire*.

lui natural, iar absorbția lui conferea nemurirea. Așa se spunea. Alchimia se înscrie în acest caz într-o religie a mântuirii. Astfel, nu ne surprinde deloc să-l vedem pe împărat, în anul 144 î.e.n., amenințând cu execuția publică pe cei care vor fi surprinși în flagrant delict de contrafacere a aurului.

Și în India alchimia a fost o tehnică spirituală. Din epoca *Vedelor*, găsim teme alchimice, cum ar fi *soma*, licoarea nemuririi. Dar în cursul primelor secole ale erei noastre se dezvoltă alchimia indiană în strânsă legătură cu yoga tantrică. Cu ajutorul plantelor și al substanțelor minerale, prin transformarea metalelor obișnuite în aur, yoghinii-alchimiști visau la păstrarea unei tinereți veșnice. Alchimia era desemnată prin termenul *rasâyana*, calea mercurului, substanță considerată atunci drept elixirul tinereții. Apogeul alchimiei indiene se situează între sec. VIII-XVII e.n.

Laboratorul — un templu

Din punct de vedere istoric, nu se pot găsi puncte de contact între aceste alchimii orientale și alchimia greco-egipteană, cea care, prin intermediul bizantinilor și apoi al arabilor, va da naștere alchimiei occidentale medievale.

Totuși, se știe că alchimia greco-egipteană a început pe la anul 200 î.e.n. cu Bolos din Mendes, zis Democritul, care ar fi trăit în Egipt. În realitate, datele nu devin sigure decât începând din sec. III. e.n. Se știe, într-adevăr, că în această epocă apare prima mențiune a alchimiei, într-un edict al împăratului roman Diocletian, care ordona distrugerea cârtilor egiptene ce consemnau fabricarea aurului. Sursele scrise ale alchimiei alexandrine sunt constituite la început din două culegeri de papirus, datând din anul 300 e.n. Este vorba despre papirusurile din Leyda și din Stockholm, după numele orașelor unde se păstrează,

și care conțin, în principal, rețete tehnice de emailuri și aurărie.

Socotim printre surse și *Corpus chemicum*, o culegere voluminoasă de extrase diverse, scrise în limba greacă. În interiorul acestui *Corpus* sunt prezenți mai întâi „autori vechi” — mai mult ori mai puțin legendari, care au scris de pe la începutul erei noastre până în sec. II și III și care poartă numele: Pseudo-Democritul, Cleopatra, Isis, Moise, Jamblic, Maria Evreica, Agathodemon, Hermes etc. Surprinde faptul că, în cea mai mare parte, nu dispunem nici măcar de scrierile acestor personaje, citate de autori ulteriori lor. Este și cazul Mariei Evreica, cea care a dat numele unei tehnici culinare larg folosite, „bain-marie”. S-a mai păstrat în aceste scrieri numele lui Zosima din Panapolis, care a lăsat o operă considerabilă și a trăit în sec. III sau IV e.n.

Oricât de dezvoltată ar fi, alchimia greco-egipteană nu se lasă abordată decât cu mare greutate, atât de mult surprind varietatea temelor și mulțimea autorilor. Rezumarea conținutului nu se poate face decât cu prețul schematizării unei realități complexe. Zosima poate servi drept exemplu: un fragment din *Memoriile* sale stă probă că el crede în unitatea materiei și în posibilitatea transmutării metalelor în aur; adică în aducerea acestor metale la natura lor primară, apoi transformarea acestei naturi în aur. El insistă și asupra secretului presupus de munca alchimistului.

Zosima ni se relevă ca un împătimit de reflecții filosofice și religioase. Viziunile sale, operațiile de transformare a metalelor devin simboluri ale morții și ale învierii, laboratorul său — un templu. Găsim la alchimiștii alexandrinii toate marile teme care vor străbate alchimia occidentală: descoperirea pietrei filosofale, care trebuie să permită transmutarea metalelor în aur; descoperirea panaceului, acel remediu care aduce o prelungire la nesfâr-

șit a vieții; descrierea operațiilor de transmutare, a aparatelor, a ritualurilor sacre. Întotdeauna materia este considerată sacră și vie. Ceea ce îl face pe istoricul religiilor Mircea Eliade să susțină că la alchimiștii greci este surprinzătoare „lipsa lor de interes față de fenomenele fizico-chimice, adică exact absența spiritului științific”. Perspectiva lor este, într-adevăr, cu totul alta. Alchimia nu s-a născut din tehnica științifică greacă, dimpotrivă, ea se înscrie în prelungirea concepțiilor arhaice și magico-religioase referitoare la materii și la nemurire.

După Alexandria, către sec. VI, voga alchimică cucerește Bizanțul. Acolo întâlnim personaje cum ar fi Stefanos ori Eneea din Gaza. Iar din Bizanț, prin anul 750, tradiția alchimică atinge lumea arabă și islamică, mai exact mediile sirieni, apoi iraniene. Arabii vor da alchimiei un vocabular de bază, pe care noi l-am moștenit: mai întâi cuvântul „alchimie”, dar și „alambic”, „elixir”, „alcool”. Ei vor înțelega o alchimie pe cât de bogată pe atât de variată, fie scriind direct în arabă, fie traducând texte grecești.

Exportatorii arabi

Una dintre figurile cele mai marcante ale alchimiei din zona islamică este cea a lui Jabir ibn Hayyan, zis Geber, care ar fi trăit în veacul VIII. În realitate, ne găsim în fața unui număr foarte important

¹ Cuvântul provine din termenul arab *al-kimiya*. Îl regăsim în sec. XII în latină (*alchimia*, *alquimia* etc.), în sec. XIII în franceză (*alquemie*, *arke-mie*), iar astăzi în spaniolă (*alquimia*) și în provenșală (*alquimia*). Dacă prima parte a termenului nu pune problema (este vorba despre articolul hotărât *al*), rădăcina a dat naștere la multiple interpretări: fie din grecescul *kuma* (lingou), fie din *kumeia* (o practică metalurgică), fie din *kumos* (suc sau lichid), fie din *kemia* (vechiul nume al Egiptului, „pământul negru”). După părerea lui Robert Halleux, „putem presupune că un termen grecesc la origine, desemnând operați de prelucrare a metalelor în stare topită, a fost artificial asociat în cadrul școlii din Alexandria unei familii lexicale egiptene”.

de tratate atribuite lui Geber, dar care sunt opera mai multor autori ce se înscriu în aceeași tradiție, și asta până în sec. X. De pildă, tratatele *Cărțile balanțelor*, *Cartea mîlei*, *Șaptezeci de cărți*, *Cele zece cărți ale rectificărilor* etc. Geber este un savant, el studiază chimia, matematicile, astronomia, optica, medicina... și Coranul. Este prietenul celui de-al șaselea imam șiit, Djafar al-Sadiq. Alchimist la Bagdad, la curtea califului Harun al-Rașid (despre care se vorbește în *O mie și una de nopți*), Geber profită de cunoștințele sale pentru a fundamenta o alchimie mai experimentală, mai sistematică, mai cantitativă decât cea a alexandrinilor, fără a face însă economie de dimensiunile ei spirituale și religioase. El a fost primul care a introdus în alchimie produsele animale și vegetale, pe care le vom regăsi în magie și în vrăjitorie: sânge, măduvă, păr din coamă, urină de viperă, de vulpe etc.

O altă figură importantă a alchimiei arabe este Mohammed ibn Zakariya al-Razi, zis Razi, sau Rhazes, în latină. Medic și filosof, autor al *Cărții secretelor*, Razi (865-925) se străduiește să aplice știința alchimistilor la medicină. El dezvoltă o alchimie foarte practică, care nu se încurcă deloc în considerații mistice, putând fi calificată drept „prechimică”. Cu ajutorul unor elixire potrivite, Razi încearcă să transforme metalele în aur sau argint și, sticla sau cuarțul în pietre prețioase. Razi descrie în amănunt aparatele folosite în laboratorul său (foale, vatră, creuzet, fiole, site, filtre, alambic etc.) și operațiile chimice (distilare, calcinare, evaporare, cristalizare).

În acea epocă apare un text cunoscut în versiunea sa latină din sec. XIII, *Turba philosophorum* („Adunarea filosofilor”), având un ton complet diferit, mai degrabă ezoteric, propriu ermetismului arab.

Unul dintre cei mai mari filosofi ai lumii islamice Ibn Sina, zis Avicenna (980-1037)

s-a interesat și el de alchimie. El credea că mineralele proveneau din sulf și mercur, refuzând totuși să recunoască posibilitatea transmutării materiei.

În sec. XII, arabii au exportat alchimia în Occident, trecând prin Spania și Sicilia, două țări în care civilizația islamică era deja implantată. În 1144, englezul Robert de Ketton, arhidiacon de Pampeluna, a tradus în latină un text alchimic din arabă, atribuit lui Morienus, pustnic creștin din sec. VII. Această dată marchează începutul alchimiei occidentale. În mod efectiv, traducătorii se înmulțesc, entuziasmați de descoperirea literaturii arabe, nu numai a alchimiei, de altfel. Este tradus Avicenna, apoi sunt traduși Razi, Geber și mulți alții.

Alchimia occidentală, care împrumută mult de la arabi, ia un adevărat avânt începând din veacul XIII. Sfântul Albert cel Mare (1193-1280), teolog dominican și filosof german, care l-a avut pe viitorul filosof scolastic Toma d'Aquino (1225-1274), student la Universitatea din Paris, încearcă el însuși rețetele alchimice, pentru a ajunge la concluziile imposibilității fabricării aurului. El vede în alchimie un drum care duce către cunoașterea lui Dumnezeu.

Un alt teolog, franciscanul Roger Bacon (1214-1294), crede, din contră, în eficacitatea unei alchimii științifice, bazate pe științele naturii și în existența unei medicini universale. Medicul catalan Arnaldo de Villanova (1235-1313), care îl îngrijește pe papa Bonifaciu VIII prin 1302, nu este mai puțin doritor să dezvolte o alchimie practică. El este în același timp, conform unor păreri, „primul care a comparat chrysopea — transmutarea metalelor în aur — cu viața, pătimirea și învierea lui Christos”. Veacul XIII se va încheia oare pentru alchimie cu figura lui Raymondo Lulle (1235-1316), acest filosof originar din Palma de Majorca, căruia i se atribuie numeroase lucrări alchimice? În

realitate, puținele studii pe care Lulle le-a scris despre alchimie nu sunt decât condamnări fără echivoc.

Pentru văduve și orfani

Secolul XIV cunoaște o dezvoltare considerabilă a literaturii alchimice, prin autori cum ar fi Hortulan, Petrus Bonus, John Dastin, franciscanul Jean de Rocquetailade, John Cremer etc. Dar în acest sfârșit de ev mediu apare și prima condamnare catolică a artei alchimice. În timpul pontificatului său, desfășurat la Avignon din 1316 până la 1334, papa Ioan XXII promulgă o bulă prin care condamnă la confiscarea bunurilor pe toți aceia care practică alchimia și bat monedă cu ajutorul aurului sau argintului, obținut prin această știință, o „perpetuă infamie”. Ioan XXII pare chiar să compătimească soarta „bietilor alchimisti”, care „se cred înțelepți” și „cad în groapa pe care și-au săpat-o singuri”, epuizându-și resursele într-o transmutare imposibilă și sfârșind prin a o truca, imitând aurul și argintul adevărat...

În afara acestei condamnări — justificată pe motive... fiscale — sec. XIV este strălucitor și figura mitică a unui alchimist francez născut la Pontoise (el conferă o mare parte din această strălucire. El se prezintă singur: „eu, Nicolas Flamel, scriitor și locuitor din Paris, în acest an o mie trei sute optzeci și nouă, locuind în casa mea din ulița Scriitorilor, aproape de capela Sfântul Iacob de la Măcelărie...”

Totul începe în 1357, când Nicolas cumpără o carte de magie care purta, „cu litere mari, groase și aurite”, numele autorului său: Abraham Evreul, print, preot, astrolog, filosof. Deschizând cartea, el descoperă o mulțime de figuri, simboluri, litere mistериouse, cărora nu le înțelege semnificația. Dar știe că, aflând cheia acestor enigme,

va deschide calea realizării pietrei filosofale, a obținerii aurului alchimic. Se scurg mulți ani de cercetări infructuoase. Nicolas Flamel se decide să consulte un învățat evreu care l-ar ajuta să descrie semnele trasate de Abraham. Unde să-l găsească, dacă nu în Spania maură? În 1378 deci, Flamel se întâlnește cu maestrul Canches, pentru a afla secretele transmutării. Patru ani mai târziu, dacă luăm în calcul zvonurile, după ce a experimentat de multe ori, el a reușit să producă aurul alchimic...

Personajul istoric însuși inspiră simpatie. Originar dintr-un mediu modest, Nicolas Flamel (1330-1418) este un scriitor, ale cărui afaceri prosperă și se extind rapid. El deschide un atelier de legătorie și devine, consacrate supremă a ascensiunii sale sociale, librar-jurat al Universității. Către anul 1360, se căsătorește cu doamna Pernelle, o văduvă bogată. Veniturile lor reunite servesc la realizarea unor opere de caritate, la reconstrucția unor biserici, la ajutorarea văduvelor și orfanilor. Nu trebuie mai mult pentru a rămâne în posteritate: corpurile lor odihnesc în actualul muzeu Cluny, în inima Capitalei, iar două străzi pariziene le poartă numele. Aurul alchimic este făcut — în viziunea lui Nicolas Flamel — pentru a fi dat „văduvelor și bieților orfani”.

Renașterea nu este doar o redescoperire a trecutului și a antichității. În alchimie, ca și în alte domenii, ea s-a orientat către progres. Un benedictin german din veacul XV, Basil Valentin, ar fi descoperit aptimoniul. Lui îi este atribuit celebrul acrostih: *Visita Interiora Terrae Rectificando Invenies Occultum Lapidem* (Vizitează interiorul pământului și corectând vei găsi piatra secretă). Conte italian Bernardo de Trevisa (1406-1490) și-ar fi pierdut averea și sănătatea într-o neîncetată căutare a pietrei filosofale, iar prelatul englez George Ripley (1450-1490) ar

„Alchimistul”, stampă din sec. XVIII

În p. 68: ornamentație de pe pagina de titlu a unei lucrări de alchimie din veacul XVI.

fi călătorit mult să o găsească.

Față de acești aventurieri, ale căror biografii sunt puternic impregnate de elemente legendare, soarta medicului elvețian Paracelsus, pe numele său adevărat Theophrast Bombast von Hohenheim (1493-1541), nu este mai puțin agitată, dar poate fi relatată cu mai multă certitudine. Toată viața, Paracelsus studiază, scrie și călătorește prin Europa. El este interesat atât de medicină cât și de filosofie, astrologie și teologie. Concepția sa despre alchimie se află la intersecția acestor discipline. Medic fiind, Paracelsus predă un timp la Universitatea din Basel, unde produce un adevărat scandal, arzând în public opera medicală a lui Avicenna. El este puțin interesat de transmutația metalelor, chiar dacă o consideră realizabilă, fiind convins de necesitatea unei chirii terapeutice, care să vindece. Pentru el, lumea creată provine dintr-o unică și aceeași materie, iar dacă transmutarea trebuie să aibă loc, ea nu privește decât această materie: este vorba despre imitarea naturii, despre re-

producerea ei pentru a putea acționa mai bine tot asupra ei.

Pentru Paracelsus, vindecarea se obține prin practicarea homeopatiei, îngrijirea după înrudiri și corespondențe între elementele prezente în natură. Astfel, dacă omul este o reflectare a universului, un microcosmos care oglindește lumea (macrocosmos), fiecare organ al corpului poate fi pus în relație cu un astru și cu un metal. Dacă inima este asociată soarelui și aurului, o boală cardiacă va trebui să fie tratată cu aur; dacă asociem capul lunii și argintului, durerile localizate la cap vor trebui combătute cu argint etc. Este medicina similiilor, care îl conduce pe alchimist la fabricarea unor remedii chimice, medicamentele. Influența medicului elvețian va fi considerabilă. Discipolii săi îl vor urma orbește, chiar până în sec. XVII.

Germanul Heinrich Khunrath (1560-1605), autorul unei lucrări postume, *Amfiteatrul eternei înțelepciuni* (1609), prezintă alchimia, folosind în sprijin superbe gravuri, drept o practică aproape religioasă.

El face din laborator un templu și din munca alchimistului o rugăciune. La curtea din Praga, medicul împăratului Rudolf II de Habsburg, un suveran pasionat de alchimie și care sprijinea artele, este germanul Michael Maier (1566-1622). Medicul englez Robert Fludd (1574-1637), care l-a cunoscut pe Maier, se înscrie, de asemenea, în linia lui Paracelsus. În 1616, apare o carte scrisă în germană, *Nunțile chymice ale lui Christian Rosenkreutz*, de Johann Valentin Andreea (1586-1654), un roman misterios, impregnat de referiri ermetice, plin de simboluri și descrieri alchimice aglomerate cu enigme și criptograme, întrerupt de cântece și poeme. Practica alchimică se situează aici într-un cadru christologic: transmutarea materiei este asimilată Operei mântuitoare și salvatoare a lui Christos.

Imagini alchimice în vise?

Și totuși, aceste *Nunți chymice* constituie o glumă pusă în scenă de Andreea, un lutheran care nu are altă ambiție decât de a-și converti cititorul la o viață spirituală mai intensă.

Secolul Luminilor marchează declinul alchimiei. Desigur, se mai găsesc încă amatori de ezoterism, să creadă în valoarea sa și chiar în transmutații. Dar, publicându-și lucrările la sfârșitul veacului, Lavoisier (1743-1794) joacă rolul de fondator al chimiei moderne și de gropar al vechii alchimii. Între timp, Antoine-Joseph Pernety publică, în 1758, un *Dicționar mito-ermetic* și nu se teme să-i critice pe cei care-i batjocoresc pe alchimisti: greșim când îi credem nebuni pe filosofi ermetici; nu cădem oare în ridicol hotărând cu îndrăzneală că obiectul științei lor este o himeră pentru că nu-l putem noi pricepe sau pentru că îl ignorăm complet?" Isaac Newton însuși a lăsat multe

manuscrise alchimice, care dovedesc credința sa în transmutație și gustul său pentru experiențe în laborator. Dar a ajuns el oare să reconcilieze știința cu alchimia? Greu de spus.

Pe măsură ce chimia avansa cu pași mari, în veacurile XIX și XX, alchimia pierdea teren. În contextul pozitivismului, practicarea alchimiei ar fi însemnat violențarea rațiunii. Apar totuși mulți autori care încearcă să înnoiască abordarea artei chimice. Între ei misteriosul Fulcanelli, căruia nu i se cunoaște identitatea reală, ascunsă în spatele pseudonimului derivat din Vulcan, zeul roman al focului. Autor al lucrărilor *Misterul catedralelor* (1927) și *Locuințele filosofale* (1930), Fulcanelli propune fără a-i convinge însă pe istoricii artei, o interpretare alchimică a catedralelor și a anumitor locuințe. Astfel, plafonul unei săli din hotelul Lalemant din Bourges (1487) ar putea să conțină motive alchimice, ca și portalul catedralei Notre-Dame din Paris. Evident, sunt interpretări discutabile.

Alți alchimisti continuă să lucreze în laboratoare: Eugene Cansellet, Armand Barbault, Patrick Ribière etc. Unii dintre ei chiar experimentează o medicină naturală și alchimică, pe fagașul lui Paracelsus. La Stuttgart s-a comercializat un elixir obținut din plante proaspete, iar în Franța, asociația „Filosofii naturii”, precum și grupul „Spagy-Nature” propovăduiau o învățătură atât teoretică cât și practică.

Această trecere în revistă istorică lasă deschis răspunsul la întrebarea care este natura alchimiei și care sunt legăturile ei cu știința. Trebuie interpretată alchimia ca o pre-chimie? Desigur, chimia datorează alchimiei câteva rețete tehnice și descoperiri teoretice, dar într-o mică măsură.

În realitate, dacă alchimia nu are nimic dintr-o știință în devenire, ea cuprinde totuși aspecte practice și, dacă nu este o mistică depărtată de

realitățile terestre, ea prezintă aspecte spirituale și uneori religioase. Alchimia poate fi deci definită drept o mistică experimentală al cărei scop este transmutarea materiei și a vieții omenești (nemurirea).

Alchimia pare să trezească profunde rezonanțe în spiritul omenesc și în istoria umanității. Psihiatrul elvețian Carl Gustav Jung (1875-1961) s-a interesat îndeaproape de simbolismul ermetic, publicând în 1944 lucrarea *Psihologie și alchimie*. După părerea lui, imagini alchimice găsim în vise, care constituie „calea regală” către inconștient. Cu alte cuvinte, practica alchimică corespunde anumitor fenomene ale vieții psihice. Etapele sale trimit la diferite faze ale evoluției psihologice a individului. De asemenea, istoricul religiilor Mircea Eliade situează alchimia în cadrul unei istorii generale a umanității. Dintotdeauna, omul a vrut să transforme natura. Transmutația alchimică este o expresie a acestei credințe și a acestei voințe.

Dar adepții artei alchimice merg mult mai departe: ei nu vor doar să desăvârșească natura, ei înțeleg să recâștige perfecțiunea originală a omului, oferindu-i elixirul tinereții veșnice și al nemuririi. Într-un fel, alchimistii se substituie timpului: prin operațiunile lor, ei grăbesc ritmul naturii, acționează mai bine și mai repede decât natura, realizează în câțiva ani ceea ce naturii i-ar trebui mii de ani să realizeze. ■

În românește de
Mihai POPESCU

**Vă rugăm
să ne scrieți:
ce ați dori
să mai citiți
în 1995
în Magazin istoric?**

LEGIUNEA STRĂINĂ —

ISTORIE ȘI PROFESIONALISM

JEAN-PIERRE BERNIER

Creată în Algeria de regele Ludovic-Filip,
printr-o ordonanță din 10 martie 1831,
Legiunea străină a înregistrat în toate marile bătălii
în care s-a implicat — luptând cu încrâncenare —
sacrificii omenеști impresionante: 4 000 morți în 1914-1918, 9 000 în 1939-1945,
peste 10 000 în Indochina. Aici, în Indochina s-a oprit,
în numărul trecut al revistei Magazin istoric,
cronica acestui corp militar francez
compus din voluntari străini,
cronică reproducă din revista Historama și pe care o continuăm.

Dien Bien Phu sau dangătul de moarte

La antipozi, în timp ce în Europa se contura victoria aliată împotriva Germaniei, în Indochina, Legiunea dădea primele jertfe. Pe 9 martie 1945, prin surprindere și trădare, trupele japoneze au atacat ansamblul garnizoanelor franceze, au masacrat prizonierii cu mitraliera sau cu sabia, au violat femeile europene, au jefuit, au distrus, i-au arestat pe civili, i-au deportat în lagărele morții, i-au închis în cuști de tigri.

Legionarii prezenți în colonie au format un regiment, 5 REI (regiment străin de infanterie). În fortăreața Lang Son, ca și în alte 20 de posturi, ei au luptat fără speranță 48 de ore înainte de a pieri. Câteva grupuri au reușit totuși să scape și s-au repleat de-a lungul junglei spre nord-vest. După două luni de lupte dure, ele au reușit să treacă în China, unde au fost dezarmate.

Când Franța a revenit în Indochina, în cele din urmă, după înfrângerea Japoniei, a început un lung război, de nouă ani. Semibrigada 13 s-a numărat printre primele întâ-

riri trimise să înfrunte Vietminhul comunist, care luase puterea. În Indochina, Legiunea număra șapte unități. Din 1949, ea a ținut celebrul drum de tristă amintire, colonial nr. 4, RC4, dintre Cao Bang și Lang Son. Trebuiau evacuate posturile, dar guvernul refuza. Fiecare drum deschis presupunea o adevărată bătălie în junglă.

În fine, în toamna anului 1950, s-a hotărât evacuarea Cao Bangului. Era prea târziu. Peste 25 de batalioane vietminh venite din China, au întins o gigantică ambuscadă legionarilor colonelului Char-ton. În para focului a fost parașutat Regimentul 1 al comandantului Segretain. Cei scăpați puteau fi numărați pe degetele de la o mână. Nesfârșitul război din Indochina a fost o genune, cerând fără încetare tot mai multe întâriri, pentru a înlocui pierderile suferite de Legiune.

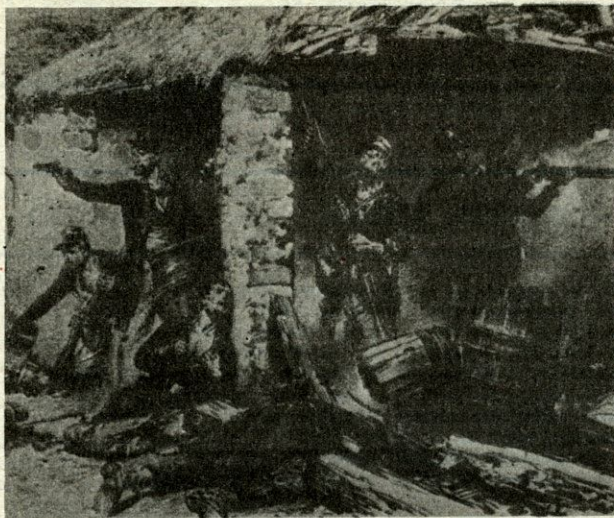
La Dien Bien Phu, pe 13 martie 1954, Batalionul 3 al Semibrigăzii 13 deținea punctul de sprijin „Beatrice”. O adevărată maree a Vietminhului a atacat la sfârșitul după-amiezei. La miezul nopții se înecau ultimii legionari. Acesta a fost începutul unui dangăt de moarte care a durat 57 zile și 57 nopți. În seara de 7 mai, Semibrigada

13 nu mai exista și nici unul din sutele de voluntari din regimentele 3 și 5 de parașutiști, nevoiți să sară fără antrenament în ligheanul câmpului de bătaie.

În timpul războiului din Indochina, Legiunea și-a menținut în permanență pe teren, în medie, 30 000 oameni. Numărul celor uciși din rândurile ei se ridică la 309 ofițeri, 1 082 subofițeri și 9 092 legionari. În 1955, ultima unitate franceză a părăsit Tonkinul, devenit Vietnamul de Nord. Legiunea s-a imbarcat la Do Son, ca să se regrupeze în Algeria și să înceapă un nou război. Ea și-a format o nouă Semibrigadă 13 și alte două regimente 1 și 2 de parașutiști.

Pentru Legiune, războiul din Algeria a însemnat sfârșitul unei lumi. Totuși, angajată în totalitate pentru a-și apăra „pământul”, a fost omniprezentă din est până în vest, de la Mediterana până în inima Saharei, veșnic prima în foc. A luptat pretutindeni, a luat cu asalt bandele de felahi înfundați în cele mai îndepărtate djebe-luri. 63 de ofițeri ai Legiunii și-au găsit moartea în acest război ingrat.

Dar pentru respectarea cuvântului dat, pentru ca cei ce pieriseră să nu fi murit de-

Ultimele momente ale luptei de la Camarone (1863)

geaba, ofițerii, generalii s-au revoltat. Pe 21 aprilie 1961 a avut loc puciul. Regimentul 1 a cucerit Algerul, iar Regimentul 2 se pregătea să-i sară în ajutor. Era un efort inutil. Răscoala populară sperată nu s-a declanșat. Parașutiștii Legiunii s-au întors în cantonamentul lor de la Zéralda.

Pe 30 aprilie 1961 a urmat un nou Camarone. Regimentul 1 a fost dizolvat, ofițerii lui închiși. După un an, Franța a abandonat Algeria, milioane de algerieni europeni părăsindu-și țara. După o prezență de peste 120 ani, Legiunea pleca din Sidi-bel-Abbès. Nu însă cu mâinile goale. Avusese timpul să demonteze și să ia cu ea drapelele, relicvele, trofeele, monumentul, tot ceea ce amintea de gloria ei.

Unii vroiau să suprimă aceste corpuri de „mercenari răzvrățiți”, cu tot sângele pe care-l vărsaseră pentru Franța. Din fericire, bunul simț, onoarea au câștigat. Și, încă o dată, la Aubagne, Legiunea a construit și a reconstruit. După câteva luni, un nou cartier Viénot, o nouă alee de onoare, o nouă sală tradițională au văzut lumina zilei sub cerul Provencei. Re-

gimentele 1 și 2 s-au instalat în Corsica, la Corte și la Bonifacio, apoi la Nîmes; Regimentul 3, în Guyana, cu centrul de instrucție la Castelnau-dary, 5 a pornit spre Pacific, Semibrigada 13 la Djibuti, iar parașutiștii și-au re-luat cartierul lor general de la Calvi. În Algeria nu a rămas decât Regimentul 1, la Mers-el-Kebir, unde mai flutura drapelul francez, înainte de a ajunge la Orange, în 1967.

Odată înfăptuită decolonizarea, Legiunea și-a urmat cele două mari misiuni ale sale: să rămână operațională pentru orice intervenție, apropiată sau îndepărtată, și să construiască.

Franța a hotărât să-și facă propriul arsenal nuclear și să se lanseze în cucerirea spațiului. Pe atolii Pacificului, Legiunea a săpat, a-pus fundații, a construit terenuri de aterizare, instalații pentru experimentele cu arme termionucleare. În Guyana, ca alte dați în nisipurile Saharei sau în munții din sudul Marocului, a defrișat păduri, a aruncat poduri peste râuri, a trasat drumurile viitorului Kourou. Și s-a antrenat în lupta în junglă.

Ea nu a părăsit total Africa.

În Djibuti, Semibrigada 13 asigura, la intrarea în Marea Roșie, securitatea noii republici, pradă poftelor vecinilor ei etiopieni și somalezi. A revenit în inima continentului negru, în trei reprize, în Ciad între 1969 și anii '80, pentru pacificarea țării, victimă a rebeliunilor susținute din exterior. A făcut-o întotdeauna la solicitarea guvernului lui N'Djamena, instruind totodată tânăra armată din Ciad.

În anii următori, vom întâlni Legiunea străină în Liban și în Angola, ca demnă succesoare a celor de la Sidi-bel-Abbès și Camarone. Eterna Legiune...

De aniversare...

Pe 30 aprilie, în fiecare an, legionarii din lumea întreagă sărbătoresc aniversarea luptei de la Camarone. La cartierul din Viénot, ceremonia are o solemnitate deosebită. În cadrul ei mâna de lemn a căpitănelului Danjou este prezentată legionarilor și este citită cu glas tare povestirea luptei. Legionarii, cu toate decorațiile atârând pe piept, defilează cu inimitabilul lor pas lent și majestuos, evocând o forță de nezdruincinat. În frunte, conform tradiției, sunt geniștii, purtând șorțul din piele de bivoli și securea pe umăr. Un alt moment important este acela în care șeful de corp dă semnalul începerii veseliei. În ziua Camarone-ului, în noaptea Camarone-ului, orice este permis.

Pentru că Legiunea a fost dintotdeauna, și înainte de orice, un corp format din soldați de meserie, din profesioniști ai războiului. Un om nu este judecat după trecutul său, ci după calitățile de soldat și după aptitudinile de a-și îndeplini misiunile ce i se încredințează.

S-a vorbit despre legionari că ar proveni din criminali ieșiți de la „pârnaie”, aventurieri fără credință și lege, escroci de mare anvergură sau fii ai unor familii care s-au abătut de la drumul cel bun. Nimic mai fals. Fiecare vo-

luntar făcea obiectul unei anchete discrete, înainte de a fi primit în Legiune. Dacă se dovedea că omul era căutat pentru fapte grave, porțile acesteia îi erau iremediabil închise.

Legiunea are mai multe divize, între care și pe aceea inspirată a blazonului Regimentului 3 al infanteriei străine: „Legio patria nostra” (Legiunea este patria noastră). Legionarul știa de acum înainte că avea o nouă familie și că aceasta nu-l va părăsi niciodată, atât în luptă cât și în viață.

În 1913, cei 10 521 legionari erau formați din: 45% francezi, 18% germani, 7% belgieni, 7% din Alsacia-Lorena, 6% elvețieni și 4,5% italieni, acestea fiind cele mai reprezentative naționalități. Revoluția bolșevică a făcut să pătrundă un puternic contingent de ruși albi. După 1945, germanii au fost cel mai frecvent recrutați cu destinația Indochina. Astăzi, națiunile reprezentate ating o sută; cele francofone fiind de departe dominante, cu 59%, urmate de țările germanofone, 12%, și de limba latină, 11%. Și, anecdotice, 53 de japonezi au servit în Legiune față de numai 10 chinezi și 2 siamezi. Capabilă să asimileze oameni atât de diferiți și să-i sudeze într-un bloc omogen de soldați de elită, Legiunea constituie prototipul a ceea ce ar putea fi o viitoare forță europeană.

Condițiile de angajare variază puțin: să aibă cel puțin 18 ani și cel mult 40 și peste 1,55 m înălțime. Nu se cere nici un act de identitate. Candidații își pot alege un nume de împrumut.

„Pedeapsa mormântului” nu mai există. Ea consta, pentru un legionar care comitea o greșală gravă, în a-i săpa un mormânt mai mic decât talia lui, în care se lungea gol, fără să aibă apă și având drept singură protecție o pânză care, și ea la rândul ei, era mai scurtă decât el. Dacă-și acoperea capul, îi rămăneau picioarele descoperite, iar dacă-și acoperea picioarele, fața îi rămânea ex-

pusă arșitei. În funcție de vină, era lăsat acolo de la câteva ore la câteva zile.

Legiunea a avut întotdeauna legi drastice, care mergeau de la închisoare la degradare. Funcționa și avea un cod propriu al onoarei, după care-i judeca pe membrii săi. Dar ea nu-și lăsa niciodată legionarii pe mâna magistraților sau a jandarmilor, ci își rezolva problemele în familie.

...între capete încoronate

Personalități diferite au servit în rândurile Legiunii. În 1870, putea fi găsit în rândurile Legiunii străine sublocotenentul Georges Kara, pseudonimul prințului Karagheorghevi, care va urca mai târziu pe tronul Serbiei sub numele de Petru I.

Între cele două războaie, Ludovic II de Monaco a fost comandant de batalion în Legiune, iar Ali Khan, fiul lui Aga Khan, viitorul șef al Ligii musulmane din India (1926), a servit ca locotenent în Regimentul 6 străin. Când a izbucnit al doilea război mondial, Legiunea a înregistrat ca

recruți pe cei doi pretendenți la tronul Franței, contele de Paris și prințul Napoleon, sub numele de Blanchard. Acesta a urmat exemplul căpitanului Bonaparte, fratele lui Napoleon I, participând la expediția din Mexic. În 1843, locotenent-colonelul Patrice de MacMahon, șef de corp în Regimentul 2 străin, promitea să devină mareșal al Franței, duce de Magenta și președintele Republicii. Căpitanul Vitalis s-a mulțumit să fie doar general al armatei turce și guvernator al Rumeliei orientale, sub numele de Vitalis Pașa.

Deși nici n-a domnit, nici n-a depășit gradul de comandant de batalion, cel mai popular prinț regal al Legiunii a fost Aage de Danemarca, stră-stră-nepotul lui Ludovic Filip, fondatorul Legiunii. Mort în 1940, trupul său, adus din Algeria, odihnește acum pe domeniul Puylobier, alături de mormântul căpitanului Danjou și cel al generalului Rollet, „Părintele Legiunii”.

(Va urma)

În românește de
Beatrice KISELEFF

Celebrul cartier Viénot de la Sidi-bel-Abbès

1942-1944.

**DIN ÎNSEMNĂRILE
UNEI AVIATOARE
AMERICANE**

DORIS BRINKER-TANNER

În numărul trecut al revistei noastre am prezentat — în relatarea profesorului de istorie de la Universitatea statului Tennessee Doris Brinker - Tanner, membră a unei escadrile americane în timpul marilor conflagrații — perioada de formare a piloților militari femei în cadrul așa-numitului Army Air Forces Transport Command (Comandamentul forțelor aeriene pentru transport ale armatei) și contribuția lor la efortul militar american în timpul războiului. Continuăm să reproducem — cu titlul și subtitlurile redacției noastre, din revista American History Illustrated — alte extrase din însemnările aviatorei americane din anul 1944 până către sfârșitul celui de al doilea război mondial.

**O scrisoare
câtre fiecare**

Momentul suprem al absolvirii era acela în care insigne „aripile de argint” era agățată oficial pe splendida uniformă de culoarea albastrului de Santiago. Femeile piloți aparținând organizației WASP au fost primele care au purtat bluzele Forțelor aeriene militare, iar uniformele lor, alese de șeful statului major al armatei americane, generalul George C. Marshall, erau considerate de cei mai mulți ca fiind cele mai frumoase din toate câte au existat în cel de-al doilea război mondial.

Una dintre cele mai impresionante ceremonii de absolvire a avut loc la 11 martie 1944, când generalul Hap Arnold a ținut discursul principal în fața unei adunări, la care se aflau șapte generali, precum și Jacqueline Cochran și Nancy Love. La data respectivă, absolviseră cursurile 441 eleve, care îndeplineau diverse misiuni în serviciul activ.

O sarcină anostă consta în remorcarea țințelor pentru exercițiile de tragere ale artileriei antiaeriene și pentru servanții tunurilor de pe avioanele B 17, misiuni care durau uneori până la cinci ore. Toate aceste zboruri erau deosebit de plictisitoare: odată, obuzele au ajuns atât de aproape de carlinga avionului, încât aviatorea a trebuit să informeze prin radio pe artileriști că ea... trăgea ținta, nu o împingea!

Alte membre ale WASP reglau motoarele noi și efectuau zboruri de recepție cu avioanele recent reparate de echipele de întreținere sau care suferiseră modificări în atelierele de reparații. Ele transportau ofițeri din serviciul administrativ de la o bază la alta; zburau în calitate de copiloți pe lângă piloții bărbați, realizând în același timp minimum de ore de zbor cerute; transportau infirmiere și personal medical; serveau ca instructori de zbor.

O misiune importantă a piloților femei a rămas tot timpul războiului transportul avioanelor. Experiența lui Ann Hamilton, atașată pe lângă Comandamentul transportului aerian, este tipică: „Centrul de aplicare a modificărilor se afla la Evansville (Indiana). Zilnic, timp de trei săptămâni, am transportat câte un avion P-47 la Oakland, California, de unde mă întorceam noaptea cu un avion militar navetă, C-47, în care dormeam. Acest tip de avion avea scaune, dar preferam să stau pe podea. Îmi găsisem o poziție cu genunchii strânsi la piept. M-am băgat în sacul parașutei și am rugat pe cineva să tragă fermoarul pe ambele părți. Cabina nu era încălzită”.

În total, femeile care făceau parte din WASP au transportat și predat mai mult de 12 000 avioane, înregistrând peste 96 milioane km parcurși și pilotând toate tipurile de avioane (peste 70) pe care Air Force le avea în exploatare. Ele și-au luat misiunile în serios și le-au îndeplinit cu discreție, într-o manieră practică, cu bun simț, fără fanfaronadă. Serviciile prestate și rezultatele obținute în cel de-al doilea război mondial au contribuit substanțial la cunoașterea capacității și posibilităților femeilor și la creșterea respectului față de ele.

La exercițiile prilejuite de absolvirea elevelor WASP, care au avut loc la 11 martie 1944, generalul Arnold a încheiat elogiul său declarând că, dacă va fi vreodată nevoie, femeile piloți vor putea îndeplini orice misiune, în afară de luptele aeriene. El a adus un omagiu organizației, oferind o plachetă din bronz dedicată „Celor mai bune femei piloți din lume”.

În ciuda acestui ceremonial plin de elogii peste numai șapte luni, fiecare femeie membră a WASP a primit din partea generalului o scrisoare al cărui conținut le-a uluit și le-a dezamăgit.

„Cartierul general al Forțelor aeriene ale armatei Washington, D.C.

După un zbor de instrucție reușit

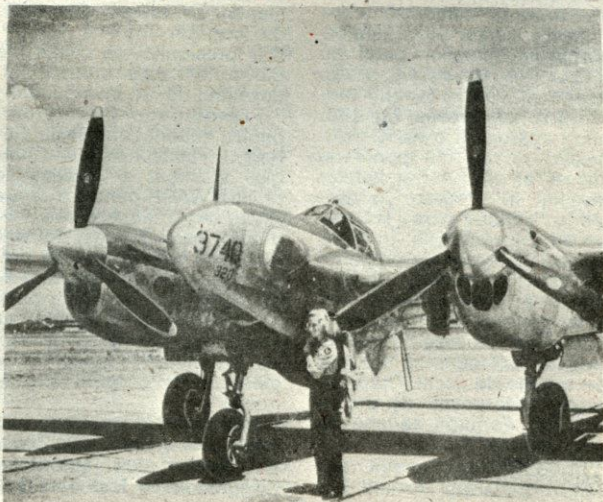
Către fiecare membră a WASP: Sunt foarte mândru de voi, tinere femei, și de extraordinarele lucruri pe care le-ați realizat ca membre ale Forțelor aeriene. Când am avut nevoie de voi, ați răspuns prompt și ați slujit meritori în împrejurări foarte grele.

WASP a devenit parte integrantă a Forțelor aeriene, deoarece a trebuit să explorăm

toate resursele de mână de lucru ale națiunii și pentru a elibera piloții bărbați de alte sarcini.

Realizările noastre pline de succese au dovedit că în orice efort major în viitor națiunea poate conta pe mii dintre tinerele sale femei, pentru a zbura pe orice avion de care dispunem. Ați eliberat piloții bărbați pentru a se

O elevă în fața unui „Lockheed P-38”

dedica altor sarcini, dar astăzi situația războiului s-a schimbat și a sosit momentul în care serviciile voastre vor luntre nu mai sunt necesare. Situația se prezintă astfel, încât dacă ați continua să activați i-ați înlocui, nu i-ați elibera pe băieții noștri. Știu că WASP nu dorește așa ceva.

De aceea, am ordonat ca programul WASP să înceteze, iar toate membrele acestei organizații să se reîntoarcă la casele lor, la data de 20 decembrie 1944. Aș dori să știți că apreciez foarte mult ceea ce ați realizat în timpul războiului și că Forțele aeriene americane vă vor simți lipsa..."

O hotărâre irevocabilă

La 7 decembrie 1944, generalul Arnold a rostit un ultim discurs pentru noi în care spunea printre altele:

"Femeile piloți și-au îndeplinit misiunea. Munca lor a fost încununată de succes. Dar, așa cum se întâmplă de obicei în război, a trebuit să plătim scump. 37 femei piloți și-au pierdut viața ajutându-și țara să înăbzeze spre clipa finală a victoriei. Forțele aeriene nu vor uita mult timp serviciile aduse de acestea și de sacrificiul lor suprem".

În ciuda faptului că starea de urgență națională continua să existe, activitățile organizației femeilor piloți au trebuit să ia sfârșit brusc. Având în vedere nivelul mobilizării, eliberarea femeilor piloți apărea ca o miopie primejdioasă, iar din punct de vedere al efortului și banilor investiți în program, o asemenea acțiune părea incredibil de ireponsabilă. În 1944, bogatul program de pregătire de zbor al Forțelor aeriene ajunsese la intensitatea maximă. Dar în planurile pentru invadarea Europei accentul trebuia de-acum să fie pus pe trupele de uscat. Drept urmare, programele de pregătire ale Forțelor aeriene au fost reduse.

În primăvara aceluia an, pentru generalul Arnold era

de neconceput ca femeile piloți, care erau bine pregătite, calificate, să nu fie folosite. La 22 martie 1944, el a declarat în fața Comitetului pentru probleme militare că „trebuie folosită orice posibilitate să punem femei acolo unde putem înlocui bărbații. Decretul 4219 ne va ajuta să realizăm aceasta și va contribui, de asemenea, la folosirea mai eficace a femeilor piloți existente deja în serviciul nostru".

În ședința Comitetului pentru probleme militare, Arnold și-a exprimat din nou preferința ca unele misiuni să fie executate de femeile piloți membre a WASP, care aveau o înaltă calificare și erau mai bine pregătite decât piloții civili bărbați. Era dezgustat de cererea bărbaților de a li se aplica un tratament preferențial, în dauna noilor nevoi ale țării și a necesității unei bune coordonări a tot ce se cerea ca forțe umane pentru proiectata invazie din Normandia. El și-a exprimat îndoiala asupra integrității și capacității unui bărbat care a deținut un timp atât de îndelungat o funcție „la adăpost”, necombatantă, și care a urmărit apoi evitarea unor misiuni mai periculoase.

Comitetul pentru probleme militare a dat dreptate generalului, prezentând un raport de două pagini care recomanda aprobarea decretului de împuternicire a WASP. Dar presiunile de culise ale bărbaților s-au intensificat, devenind chiar inversunante.

Președintele Comitetului pentru funcționarii civili, Robert J. Ramspeck, din Georgia, a inițiat o investigație privind WASP pentru a se verifica, după cât se părea, modul în care au fost folosite fondurile publice într-un program despre care știa atât de puțin. În cea mai mare parte a raportului investigației lui Ramspeck se trăgea concluzia că WASP reprezenta „o pierdere de timp și eforturi irosite".

Cea mai dăunătoare din toate însă era acuzația adusă de comitet că autoritatea Congresului a fost ocolită și

că acesta nu a autorizat niciodată programul WASP. Ministerul de război a răspuns că autoritatea sa pentru astfel de acțiuni se baza pe capitolul din bugetul militar pe 1943 care prevedea „salarii și indemnizații ale funcționarilor civili în funcție de necesități".

Ramspeck nu era de acord că asemenea salarii erau necesare; 12 membri ai comitetului au fost de partea lui. Argumentele generalului Arnold în susținerea WASP nu au reușit să schimbe hotărârea ca programul de pregătire să fie întrerupt, deși exista o opinie, e adevărat în minoritate, potrivit căreia Ministerul de război era acela care trebuia să decidă asupra ceea ce era necesar, și nu Congresul.

Ministerul de război a dat din nou asigurări Congresului că problema privind pe piloții bărbați va fi analizată cu toată atenția, că cele două probleme vor fi examinate separat și că membrele WASP nu vor fi sacrificate prin instigarea lor împotriva bărbaților.

La 15 zile după Overlord

Presa, până atunci sprijinitoare a femeilor piloți, a devenit inamicul lor. Cu toate că ziarele *New York Times*, *New York Herald Tribune* și *Boston Globe* erau în favoarea militarizării organizației femeilor piloți, redactorii ai altor ziare din toată țara sprijineau piloții bărbați împotriva femeilor. Mass media, care apelase la femei să răspundă chemării guvernului de a lucra pentru război în afară câminului lor, sensibiliza acum opinia publică împotriva acestora care au răspuns acestei chemări.

Ziarele *Washington Post*, *Washington Star*, *Washington Daily News*, *Washington Times-Herald* și revista *Time* au fost în fruntea opoziției față de continuarea programului WASP. Mai multe asemenea articole, complet lipsite de obiectivitate, s-au citit

și înregistrat în procesele-verbale ale Congresului. Deputatul de Louisiana, James Morrison, a citat dintr-un articol al redactorului ziarului *Washington Daily News* „WASP seamănă cu o rachetă de un anumit fel”. Deputatul de California, Compton I. White, a citat din revista *Time*, din 29 mai 1944: „Recrutarea elevelor, tinere stenografe, funcționare, cosmeticiene, casnice și muncitoare din fabrici, pentru a pilota avioane militare, ne apare pe cât de surprinzătoare pe atât de ineficace... prezentul program trebuie imediat și drastic redus...”

Un articol neobișnuit de răutăcios, intitulat *Acele persoane fermecătoare*, scris de Austine Cassini, a apărut la 14 iunie 1944, în ziarul *Washington Times-Herald*:

„În ultima săptămână, această femeie pilot tăcută (Jacqueline Cochran) și-a văzut mult dorita comisie tot mai aproape... Unul dintre generalii cei mai bine plasați, se pare, a privit-o drept în ochi și de atunci a făcut pasiune pentru faimoasa ei cauză. Ea este o atât de reușită combinație de păr scurt în bătaia vântului, ochi surizători și piele bronzată, încât nimeni nu-l poate condamna. Se spune că el se bate pentru «afacerea» Cochran, ca un cavaler de altă dată sau ca un cavaler bătrân”.

Asemenea insinuări n-au putut scăpa familiei lui Arnold. Opinia publică a fost influențată negativ; printre femeile piloți moralul scăzuse. O membră a WASP a demisionat, bazându-se pe acest act pe articolul de la rubrica lui Drew Pearson, apărut în *Washington Post* din 6 august 1944:

„Plină de atracție, domnișoara Cochran a reușit să-l convingă pe zămbitorul comandant al Forțelor aeriene să se deplaseze în secret, de mai multe ori, pe dealul Capitolului (unde se află Congresul —n.r.) pentru a discuta cu mai mulți deputați și senatori și a-i convinge să susțină în continuare pe favoritele ei, membrele organi-

zației WASP. După ce Congresul a refuzat să permită intrarea în armată a femeilor, Arnold și Cochran au adoptat strategia ușii din spate... Membrele WASP și WAC pretindeau că au fost recrutate în scopul eliberării bărbaților pentru serviciul activ. Acum ele spun că membrele WASP nu fac decât «să înlocuiască pentru o perioadă pe bărbați».”

Departe de a fi înfățișate ca eroine membrele WASP erau considerate ca participante la un program frivol, care a risipit milioane de dolari din fondurile realizate din impozite.

Nu s-a pus deloc problema competenței, a performanțelor dovedite de ele. Dezbaterile din Congres pe marginea decretului 4219 au durat 42 ore, încheindu-se miercuri, 21 iunie 1944, la puțin timp după invazia Europei din ziua Z. Rezultatul votului a fost următorul: 188 pentru, 169 împotriva și 73 abțineri de la vot. Cu 19 voturi, decretul pentru militarizarea WASP susținut de guvern, de Ministerul de război, de Comitetul pentru probleme militare al Camerei Reprezentanților și de comandantul Forțelor militare aeriene a fost respins.

Mesajul venit din partea sectorului legislativ al guvernului era clar: femeile nu trebuie să obțină poziții în domeniul militar, dacă există bărbați pentru ocuparea acestora. Curajoasa experiență a luat sfârșit, deoarece ea nu putea continua fără aprobarea și alocarea de fonduri de către Congres. WASP a devenit primul dintre serviciile de femei care a fost desființat, lupta pentru obținerea pentru femei a unor posibilități egale în aviația militară fiind pierdută. Acțiunea oficială împotriva WASP le-a afectat profund, le-a zdruncinat. Ele n-au renunțat însă să creadă că rezultatele obținute în activitatea lor erau deosebite.

La 23 iunie 1972, 315 foste femei-piloți aparținând WASP s-au întâlnit la vechea bază de pregătire de la Sweetwa-

ter, Texas, pentru a sărbători 30 ani de la înființarea organizației. Timpul le albise părul și le ridase tenul, altădată bronzat de soare. Dar nici una n-a luat seama la așa ceva, pentru că au retrăit momentele de odinioară, în aer liber și în vechiul hangar. După ce au asistat la o demonstrație aeronautică, după ce Jacqueline Cochran a dezvelit placa comemorativă și după un banchet cu discursuri, s-au strâns în jurul piscinei motelului lor, pentru a privi în vechiul album de fotografii și pentru a depăna amintiri.

La 20 septembrie 1977, un subcomitet pentru problemele veteranilor din Camera Reprezentanților a audiat mărturia privind decretul 3277, menit să acorde o recunoaștere a WASP și să considere serviciul lor în timpul celui de-al doilea război mondial ca a fi fost serviciu activ în forțele armate, în scopul de a fi încadrate în legile Administrației veteranilor.

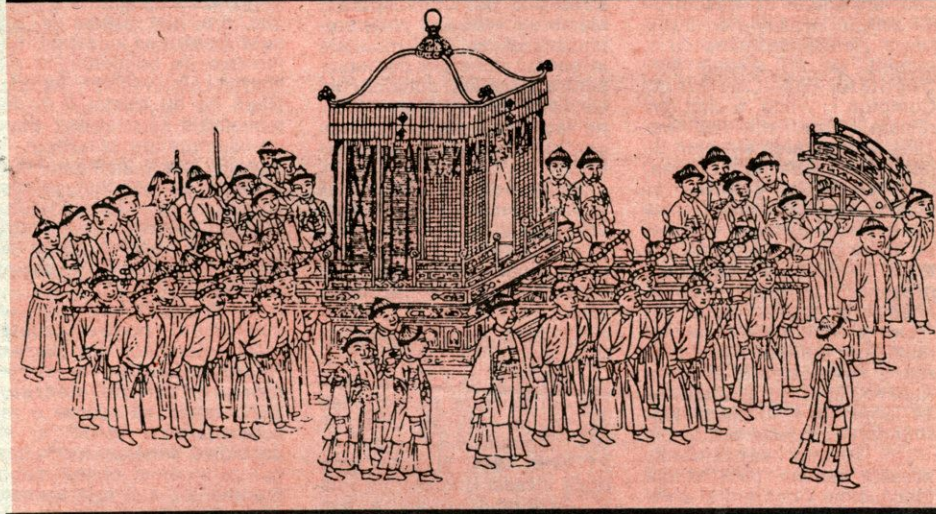
În timpul audierilor, Margaret Heckler, membră a comitetului, l-a întrebat pe Bruce Arnold pentru ce și-a consacrat atâtea ore cauzei WASP. Colonelul Arnold a răspuns:

„Aceasta a fost o dorință a tatălui meu... pe care ar fi exprimat-o și aici dacă ar mai fi fost în viață și... nu fac decât să duc mai departe unele din acțiunile sale pe care nu a putut să le desăvârșească. Tatăl meu a acționat în baza principiului «termină un lucru acum și elaborează detaliile mai târziu»”.

S-a realizat într-adevăr mai târziu, însă în ciuda unei opoziții puternice, eforturile au fost recompensate, deoarece Congresul a decis în cele din urmă să recunoască WASP, determinând Ministerul de război să considere că serviciul prestat de membrele WASP a fost serviciu militar activ *de facto*. ■

În românește de
Dan GHIBERNEA

ÎN VREMEA ÎMPĂRATULUI KANGXI

ANNA EVA BUDURA

Zorile încă nu se iviseră în ziua a noua a primei luni după calendarul lunar (anul 1661), când procesiunea imperială având în centrul ei un copil de 8 ani s-a îndreptat spre marea sală, unde se afla catafalcul împăratului Shunzhi. Deși pășea cu greu peste pragurile înalte ale porților și palatelor, Xuanye părea pătruns de importanța momentului. Comportamentul său, felul cum executa mișcările cerute de ceremonial dovedeau maturitate precoce și stăpânire de sine. Fața lui cu trăsături delicate oglindea o implicare intensă în tot ce făcea. S-a prosternat și s-a rugat în fața sicriului celui care i-a dat viață, apoi a prezentat ofrande pământului și cerului, strămoșilor și țării. După această procesiune, s-a îndreptat spre Taihedian (Sala Armoniei Supreme), pentru a fi uns cel de al doilea împărat al marilor dinastii Qing. Dar înainte de a-l însoți în continuarea pe micul împărat la fastuoasa ceremonie de investitură, să-l părăsim, o scurtă vreme, pentru a face o incursiune în istoria dinastiei Qing.

Prin foc și sabie, intrigă și diplomatie

Ea fusese întemeiată de neamul jurchenilor, descendenți ai triburilor tunguse. În anul 1115, Aguda unise triburile jurchene și întemeiasse dinastia Jin. O parte dintre aceste triburi se așezaseră în câmpia din nord-estul Chinei, iar altele în China de nord. În anul 1234, dinastia Jin fusese nimicită de armata aliată a mongolilor și a dinastiei Song de sud. Supraviețuitoarii

acestei campanii se refugiaseră în regiunea râului Dragonului Negru (Heilong Jiang), reluându-și vechile obiceiuri de popor nomad. În timpul dinastiei Ming (1368-1644), între anii 1436 și 1450, s-a consemnat migrațiunea lor masivă spre sud, în zona Munților Changbai, Jianzhou și Haixi. Pentru a-i ține sub control, dinastia Ming a înființat aici câteva zone militare.

În anul 1583 un vizionar al jurchenilor, pe nume Aisin Gioro Nurhaci, a „arborat steagul nesupunerii” și, după

30 de ani de lupte, a reușit să unească — prin foc și sabie, intrigă și diplomatie — toate triburile jurchene într-o singură armată puternică. Aisin Gioro Nurhaci a știut să facă uz de cunoștințele sale dobândite ca funcționar al dinastiei Ming, de bogățiile naturale ale zonei — blănuri, perle, rădăcina vieții (Renshen) etc. — și de privilegiile câștigate ca aliat al armatei dinastiei Ming, în lupta împotriva invaziei japoneze. Nurhaci a organizat populația în unități administrativ-militare, numite cele opt steaguri

(baqi). Fiecare steag purta culoarea sa distinctă și, pe măsura raliilor unor unități mongole și încorporării unor contingente han¹ (chineze), numărul lor s-a dublat.

Sistemul celor opt steaguri s-a dovedit foarte eficient, atât în timpul marilor campanii militare de cucerire a Chinei, cât și după întemeierea noii dinastii, în procesul de consolidare a puterii manciuriene și de realizare a unității Chinei, în cadrul noilor sale granițe.

În anul 1646, Nurhaci s-a declarat han al jurchenilor și a proclamat întemeierea statului Da Jin (Marele Jin), cunoscut în istoria Chinei sub numele de Hou Jin (Jin ulterior), urmașul dinastiei Jin, cea întemeiată de Aguda. În anul 1618, el a declarat deschis ostilitate dinastiei Ming și, sub stindardul pe care erau scrise „Cele șapte mari vrăjmași”, și-a condus neamul pentru cucerirea Chinei la sud de Zidul Mare. În anul 1621, a ocupat orașele Shenyang, Liaoyang și alte 70 de orașe din peninsula Liaodong. În anul 1625, a stabilit capitala la Shenyang, pe care l-a rebotezat Mukden (în limba jurchenă, înseamnă „locul unde se usucă plasele”). A murit în anul următor, după ce fusese înfrânt în bătălia de la Liaoyuan.

Lui Nurhaci i-a succedat cel de al optulea fiu al său, Abahai, despre care cronicile consemnează că a fost un tânăr înzestrat de la natură, frumos, inteligent, puternic, agil în luptă și cu charisma de mare conducător. În anul 1636, s-a declarat împăratul noii dinastii numită Da Qing (Marea dinastie a limpezimii) și a schimbat numele jurchenilor în manciurieni. A condus cinci campanii succesive,

dincolo de trecătorile Zidului Mare, a ocupat întreaga Mancie, a atacat Coreea și Mongolia. A dispărut subit, în împrejurări până azi neelucidate, în al 17-lea an de domnie, în 1644, după ce practic pregătise ultimul asalt asupra capitalei Chinei imperiale. Soarta nedreaptă a făcut ca nu el să fie cel care urca pe tronul mult râvnit, pentru care cursese atâtea sânge al neamului și strămoșilor săi, ci cel de al nouălea fiu al său, Fulin, în vârstă doar de 6 ani. El va fi instalat pe tronul Chinei cu ajutorul unchiului său, Dorgon, stabilindu-i-se numele de domnie Shunzhi (Domnie lină, fără tulburări).

Contrar dezideratului căruia i-a dat expresie acest nume ales, cei 19 ani de domnie ai primului împărat al dinastiei Qing, înscăunat la Beijing, au fost marcați de bătălii sângeroase pentru lichidarea dinastiei Ming și pentru impunerea prin foc și

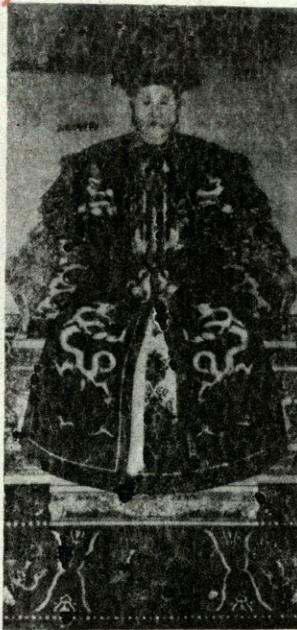
sabie a dominației manciuriene. Au fost ani de luptă pentru consolidarea puterii imperiale și întărirea administrației centrale.

Când Fulin, împăratul Shunzhi, s-a stins bolnav de vârstă, în anul 1661, și-a reproșat că „nu a reușit să ducă până la capăt opera strămoșilor săi”. Acest deziderat va fi împlinit de cel de al treilea fiu al său, Xuanye, căruia i s-a ales numele de domnie Kangxi (Stabilitate, pace; în limba manciuriană: Elhe Taifin). De-a lungul celor 61 de ani cât va sta pe tronul dragonului — cea mai lungă domnie consemnată în cronicile chineze —, Xuanye se va dovedi un mare om politic, un suveran deschis înviorilor, un administrator abil al vieții economice și culturale a noului stat, un diplomat și strateg capabil, care a realizat marea unificare a Chinei.

„Aș dori ca poporul să trăiască mulțumit”

În p. 80: cortegiu imperial din vremea domniei lui Kangxi

Bunica cea generoasă și înțeleaptă — împărăteasa Xiaozhuang

Dar să revenim în Sala Armoniei Supreme, la ceremonia de instalare pe tron a împăratului Kangxi, în vârstă de numai 8 ani. În sunetele discrete ale gongurilor, el a urcat încet-încet treptele ce duceau spre tronul majestuos și s-a așezat. Silueta lui mică, înveșmântată în galbenul imperial, se pierdea între pernele de aceeași culoare. Luând poziția cerută de protocol impus de ceremonia de înscăunare, se uita cu ochi vioi și inteligenți la înalții demnitari, civili și militari, care se prosternau în fața lui, recunoscându-l drept suveranul lor. Patru dintre ei fuseseră numiți de înțeleptul lui tată „ajutoare în cârmuirea țării”, și nu regenți, pentru a evita tutelajul lor excesiv și inhibarea evoluției sale normale ca domnitor. Îi privea și se întreba cum se vor comporta ei în anii următori până ce el va deveni suveran, în adevăratul sens al cuvântului.

Toți erau demnitari cu greutatea „părinților fondatori ai

¹ Națiunea chineză, conform documentelor oficiale, este formată din 56 de națiuni, cea mai numeroasă fiind națiunea han, care reprezenta 92 la sută din totalul populației țării. Ea este urmată de națiunile zhuang, hui, uigur, yi, miao, manciuriană, tibetană, mongolă etc. Kangxi se putea mândri pe drept cuvânt că reprezenta imperiul chinez multinațional, având buna mongolă, mama han și tatăl manciurian.

dinastiei": Soni, Sukahasa, Gebilong și Oboi. În sinea lui simțea o anumită tensiune ciudată când se uita la ei patru, tensiune ce se amplifică la vederea lui Oboi. Pentru a scăpa de această senzație și-a adus în memorie figura blândă a venerabilei sale bunici, împărăteasa Xiaozhuang, care cu dragoste și înțelepciune îi îndrumase pașii din fragedă pruncie. Odată, în fața acestor dregători, ea îl întrebase: „Care este dorința ta cea mai fierbinte?” La care el răspunsese: „Aș dori ca pacea să domnească în țară, ca poporul să trăiască mulțumit și să avem parte cu toții de liniște și fericire”. Acum, la înălțimea tronului, acest răspuns avea reverberații ample în sufletul său.

Este greu de stabilit azi, după mai bine de trei secole, cât din cele spuse de el atunci erau gândurile lui proprii și în ce măsură ele reflectau cele inculcate de tutorii lui, de-a lungul anilor, de când începuse educația sa, pentru a deveni un bun suveran. Un lucru este însă cert: în timpul lungii sale domnii, de șase decenii, acel răspuns îi va fi deviză de guvernare și scopul vieții sale ca suveran al Imperiului chinez.

Xuanye s-a născut în anul 1654. Mama lui provenea din familia Tong din provincia Liaodong, familie han (*chinez*), ce se alăturase armatelor manciuriene și fusese încorporată în unul dintre „steaguri”. Cronicile îl descriu ca pe un copil inteligent, înzestrat cu mult bun simț, dornic de învățură, serios, care „nu se cățara pe ziduri”, „nu făcea șotii” ca pe un adolescent care „nu era atras de cărțile nepermise”, de „băutură și mâncăruri sofisticate”, căruia în schimb îi plăceau exercițiile în aer liber, fiind un bun călăreț și un bun arcaș. De mic, reușise să-și impună o disciplină interioară, un comportament și o ținută perfectă, cerută de protocolul curții imperiale, care solicitau nu numai o rezistență fizică, ci și una intelectuală.

Cele deprinse în copilărie și în tinerețe i-au determinat caracterul și comportamentul întregii vieți. Cronicile și amintirea celor care l-au cunoscut ni-l prezintă ca pe un om auster, ce nu permitea risipa și fastul, sever și exigent cu el însuși, cu un înalt spirit de răspundere, ce tindea spre perfecțiune în tot ce făcea, receptiv la părerea altora, mereu iscoditor, bucurându-se de orice informație nouă, un mare iubitor al cărților, caligrafiei și călătoriilor.

Misionarul francez Père Bouvet (numele chinezesc Bai Jin)¹ Bai descrie astfel pe împăratul Kangxi, la vârsta de 44 ani: „Nu-i lipsește nici una dintre calitățile morale și darurile naturii care să-l facă apt de poziția sa imperială. Are prestanță, este impunător și are o ținută ieșită din comun. Înfațișarea îi este regulată, ochii-i sunt impresionant de vii, nasul ușor acvilin și proeminent. Frumusețea trăsăturilor feței sale nu sunt deloc afectate de urmele lăsate de vârstă”.

Așa a rămas împăratul Kangxi în amintirea contemporanilor săi. Acesta este portretul fizic și spiritual transmis posterității. Dacă cronicile oficiale pot fi suspectate de exagerări inerente ale faptelor sale, contribuția sa la istoria Chinei constituie elementele hotărâtoare ce-i determină locul în galeria marilor personalități istorice ale Chinei.

Cine n-are bunică...

Kangxi și-a început domnia în condiții foarte grele: importante forțe militare credincioase dinastiei Ming opu-

neau încă o rezistență disperată; intelectualitatea han (chineză), șocată de atrocitățile comise în procesul înscăunării noii dinastii, nu-și ascundea ostilitatea, atitudini ce tindea să paralizzeze activitatea administrației locale; marile campanii militare provocaseră enorme distrugerii; producția agricolă — sursa principală de venituri a puterii centrale — era serios afectată; în rândul nobilimii manciuriene, al comandanților „steagurilor” mocnea o rivalitate acerbă, fiecare căutând să profite de lipsa de experiență și de tinerețea noului suveran.

În aceste condiții, este greu de imaginat că un copil de opt ani, chiar deosebit de înzestrat, ar fi putut ține frâiele domniei, fără asistența unei persoane mature. Xuanye, care și-a pierdut tatăl la 8 ani și mama la 10, a avut norocul de a avea alături pe înțeleapta sa bunică, împărăteasa Xiaozhuang, un om politic de mare valoare, lipsit însă de veleitatea de afirmare personală. Ea a refuzat să participe direct la rezolvarea treburilor de stat și să domnească „în spatele perdelelor”, lăsându-l pe tânărul împărat să se maturizeze în focul luptelor directe cu marii dregători și cu cei chemați „a-l ajuta în cârmuirea țării”.

A știut când și cât să intervină în judecarea problemelor ce așteptau decizia imperială, a știut cum să-l învețe pe nepotul ei să devină un mare împărat. Noblețea sufletească, generozitatea și modul ei de gândire au avut un efect benefic asupra împăratului Kangxi. Bunica i-a servit lui Kangxi drept model în întreaga lui viață. Împărăteasa Xiaozhuang a rămas în amintirea posterității ca o figură luminoasă, care a înobilat galeria personalităților feminine ale istoriei Chinei.

Pentru a dovedi calitățile de excepție ale tânărului Xuanye, istoricii invocă mereu drept exemplu modul cum a conceput el și a dus până la capăt planul de a se afirma în fața celor patru mari dregători: Soni, Sukahasa, Gebi-

¹ Père Bouvet (1656-1730), părinte lezuit, trimisul regelui Ludovic XIV al Franței în China, traducător al părții chineze la tratativele de la Nercinsk între Rusia și China (1689). A fost, de asemenea, solul lui Kangxi la curtea Regelui Soare, matematician și cartograf.

² Un element determinant în hotărârea împăratului Shunzhi, care se stinge de vârstă, de a-l alege pe Kangxi drept moștenitor al tronului — afirmă cronicile — a fost și faptul că supraviețuise acestei boli, imunizându-se.

long și Oboi. Dintre ei toți, Oboi era cel mai agresiv. Îl sfida în mod provocator, fără nici o reținere, pe tânărul domnitor. A mers până acolo cu insolența, încât punea el însuși decizii „cu tușul roșu”¹ și folosea sigiliul imperial pe documentele întocmite de el, nu rareori împotriva voinței lui Kangxi. În acest mod, a reușit să îndepărteze prin învinuiri false dregători credincioși împăratului, inclusiv pe Sukahasa și pe toți descendenții acestuia. Soni, cel mai în vârstă dintre cei patru și cel care servise deja trei împărați, își dădea seama de planurile lui Oboi de a uzurpa tronul, dar, apăsător de ani și de boală, era conștient că pe față nu va reuși să-l înfrunte. Pentru a veni în sprijinul suveranului său, l-a sfătuit să preia, la vârsta de 14 ani, domnia și să se dispenseze în acest fel de cei chemați „să-l ajute în cârmuirea țării”. Ceea ce el a și făcut în anul 1667. Au urmat doi ani de luptă acerbă între Kangxi și Oboi, ascunsă însă în spațiile unor vorbe politicoase și zămbete meșteșugite. După moartea lui Soni și asasinarea lui Sukahasa, Oboi, avân-

du-l alături pe verosul Gebi-long și un grup de indivizi nemulțumiți de măsurile adoptate pentru reglementarea marilor latifundii, a trecut față la acțiune, încercând chiar să-l asasineze pe Kangxi. Iar el îi făcea aparent jocul, prefăcându-se un tânăr neștiutor al intrigilor, preocupat exclusiv de luptele tradiționale „bugu”². Oboi se simțea atât de sigur în sa, încât nu și-a dat seama când și cum acoliții lui au fost trimiși unul după altul în provincii îndepărtate, cu „însărcinări importante”. Într-o bună zi, când se aștepta mai puțin, a intrat în campamentul unde tinerii — aparent doar buni de joacă — se distrau practicând „bugu”. Zămbetul sfidător i-a pierit însă repede de pe față, când la un ordin al împăratului a fost prins într-o plasă și imobilizat.

În ciuda tuturor aparențelor, în palat cei inițiați, inclusiv împărăteasa Xiaozhuang, au trăit momente de mare tensiune. Ei știau că în acele clipe se petrec evenimente cruciale, de care depindea soarta imperiului și viața lor. Când tânărul împărat a apărut în fața bunicii, îmbujorat

de emoția succesului, împărăteasa Xiaozhuang a constatat cu satisfacție: „Xuanze, ai primit botezul focului. Ești un bărbat adevărat”.

Oboi a fost acuzat de comiterea a 30 de crime împotriva imperiului și a suveranului și condamnat la pedeapsa capitală. La sfatul împărătesei Xiaozhuang însă, s-au luat în considerare meritele sale, ca unul dintre dregătorii fondatori ai dinastiei, și viața i-a fost cruțată, el rămânând prizonier până la sfârșitul zilelor. Acoliiții lui au fost însă decapitați, averile lor confiscate și familiile lor trimise în sclavie.

După această victorie, care a pus capăt luptelor din rândul nobilimii manciuriene și l-a confirmat drept suveran indiscutabil al dinastiei Qing, împăratul Kangxi și-a concentrat atenția asupra lichidării fărâmițării feudale a țării, asupra desăvârșirii unificării imperiului. Modul cum a reușit să ducă la bun sfârșit această acțiune crucială pentru soarta imperiului va constitui un alt exemplu invocat de istorici, pentru a dovedi calitățile de excepție ale lui Kangxi. ■

¹ Un drept exclusiv al împăraților.

² Un fel de trântă.

(Va urma)

CONCURSUL TÂNĂRULUI EUROPEAN

O săptămână la Bruxelles

Sansa dumneavoastră, dragi cititori, de a petrece o săptămână la Bruxelles cu un program incântător se poate realiza în curând. Până pe 15 octombrie mai puteți trimite propuneri de sărbătorire a „Zilei Schuman” în România. Ne referim, desigur, după cum am anunțat încă din numărul pe aprilie (4) al revistei noastre, la Concursul Tânărului European, al cărui regulament l-am prezentat în nr. 6/1994.

Bineînțeles, juriul va acorda și alte substanțiale premii participanților cu propuneri meritorii. Pe scurt, pot participa la acest concurs, organizat de delegația Comunității Europene la București, în colaborare cu revista Magazin istoric, tineri în vârstă de până la 35 de ani, care au idei ingenioase și aplicabile despre cum s-ar putea aniversa în România ziua de 9 mai 1995. Scrisorile conținând aceste proiecte se vor trimite pe adresa delegației Comunității Europene în România, Intrarea Armășului 14, sector 1, București, cu mențiunea Pentru Concursul Tânărului European, unde au sosit deja multe asemenea plicuri.

Vă urăm succes și nu uitați! Pe 15 noiembrie veți afla cine dintre voi a fost cel mai inspirat. Atât de inspirat încât să vadă (sau revadă) gratuit Bruxellesul.

CELE 113 MUMII BLONDE DIN CHINA

În mai 1994 s-a anunțat în presă o descoperire arheologică epocală, pe care o transmit revistei *Magazin istoric*. Iată povestea ei.

În 1978, în colțul de nord-est al provinciei chineze Xinjiang, între lanțul Tianshan și desertul Taklamakan, arheologul chinez Wang Binghua începea să cerceteze posibile așezări umane preistorice. Atunci, inițiativa profesorului a părut fantezistă, dar el nu s-a dat bătut. Avea credința că în acea zonă muntoasă fuseseră pe vremuri oaze alimentate de cursuri de ape, formate din zăpezile topite ale munților.

Colindând vadurile secate ale unor râuri, în căutarea unor urme — oricât de firave — ale existenței omului, el a cerut sprijin și sfat bătrânilor din localitățile străbătute. Astfel, încetul cu încetul, pașii l-au dus către Muntele Roșu. Acolo, după aproape 10 ani de căutări, profesorul Wang a văzut, într-o costișă de deal; că presupunerile sale nu fuseseră nejustificate. La nici doi metri adâncime arheologul a găsit o rogojină pe care zăceau corpurile mumificate ale unei populații nemiintâlnite până atunci în această parte a Chinei. Erau 113 mumii stând întinse sau ghemuite, în poziția fătului, purtând costume din țesături decorate delicat, încălțări din piele, pălării țuguite „ca de vrăjitoare”. Corpurile se mumificaseră natural, prin deshidratare rapidă, la temperatura de 38 grade. De aceea, trăsăturile feței se păstraseră intacte, iar culoarea pielii, a părului și a îmbrăcămintei avea strălucirea originală.

O cercetare fie și sumară a impus concluzia că în fața profesorului Wang și a echipei sale de arheologi zăceau oameni albi, cu păr blond, nas proeminent, buze subțiri și ochi în orbite adâncite. Datarea le-a estimat vârsta la 3 000-4 000 de ani. Profesorul Wang avea deci dovada palpabilă a migrațiunii unei populații de la vest către est, mișcare care a fost posibilă în milenii IV și III î.e.n. A urmat o perioadă de intense cercetări, rezultatele și concluziile lor neaducându-se la cunoștința marelui public.

În anul 1987, profesorul american Victor Mair, de la Universitatea Pennsylvania, — anunțat ziarul *Sunday Morning Post Magazine* — a văzut, pentru prima oară expuse mumiile în muzeul Urmuqi și a fost uluit. „Până azi simt frisoane pe spate când îmi aduc aminte prima mea întâlnire cu acele corpuri, pove-

ștețe el. Chinezii îmi spuneau că au vreo 3 000 de ani, iar ele arătau de parcă ar fi fost înmormântate ieri”. În 1993, împreună cu un grup de geneticieni italieni, ce a lucrat la datarea Omului ghețurilor, profesorul Mair, folosind o aparatură sofisticată, a confirmat vârsta pe care o opinau cercetătorii chinezi: mumiile aveau peste 3 000 de ani, marea majoritate. Cea mai în vârstă — 4 000 de ani, cea mai tânără — 2 300.

Populația căreia îi aparțineau ele își păstrează însă misterul. Profesorul Mair consideră că ar fi vorba despre o colectivitate pașnică — și prea puțin stratificată din punct de vedere social —, care ar fi trăit vreme de 1 700 ani în acea parte a Chinei. Acest neam face parte din cel al caucazienilor și el ar fi „introdus roata și bronzul acolo”. „Unele textile purtate de mumiile seamănă cu țesăturile europene din aceeași perioadă”, a precizat profesorul american. Iar roțile găsite în necropolă sunt similare cu cele din stepele rusești și ucrainene, datând din anul 2 000 î.e.n.

În prezent, se fac studii comparate între eșantioanele genetice prelevate de la aceste mumii și cele ale Omului ghețurilor, pentru a se putea stabili din ce regiune a Europei provine populația ce s-a așezat în zona din nord-vestul Chinei. Profesorul Mair presupune că ea ar fi de origine scandinavă sau germanică sau, în orice caz, ar fi vorba despre o populație care astăzi vorbește tokariana, ramură estică a limbilor indoeuropene. Există deci — afirmă el — dovada culturală, etnică și lingvistică a legăturilor dintre aceste popoare și cele din nordul Europei, iar rezultatul unei cercetări multidisciplinare va avea implicații profunde în explicarea civilizației chineze. „Fără a pune la îndoială incredibila inventivitate a chinezilor antici, este evident că ei nu au fost izolați de restul lumii și că influența nu era doar unisens, doar din China spre vest”, opinează profesorul Mair.

La Institutul de Arheologie din cadrul Academiei de Științe Sociale a Chinei, unde am stabilit legătura cu oameni de știință chinezi, mi s-au promis — cu multă sollicitudine — noi informații despre acest contact est-vest și despre migrațiunea popoarelor antice, informații pe care sper să le pot oferi curând cititorilor revistei *Magazin istoric*.

Minunata mașinărie a lui Ottmar Mergenthaler

JOSEPH GUSTAITIS

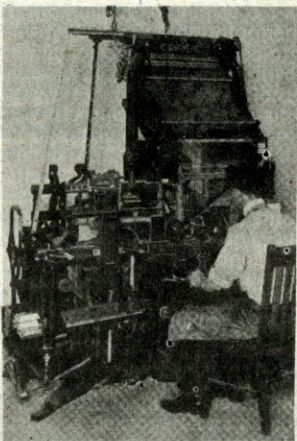
Johann Gutenberg — creditat ca inventator al tiparului — și-a dat seama că unele litere apar foarte des în aceleași combinații (precum chi, che, ghi, ghe, oi, au etc.) și a realizat matrițe speciale pentru ele, în loc să le culeagă bucată cu bucată.¹ În următorii 400 ani tipografil au căutat soluții care să le permită să tipărească mai repede. Culegerea unei pagini, literă cu literă, era și este o operație extrem de dificilă și care greu se putea împăca cu viteza mare cerută pentru imprimarea cotidiană a unui ziar.

Patronii ziarelor — apărute ca urmare a nașterii unei clase de mijloc, a sporirii numărului celor care știau să citească și a nevoii de a avea știri proaspete din cele mai îndepărtate colțuri ale lumii — erau interesați să găsească o soluție care să le permită să facă față cererii și, totodată, să țină prețurile la nivelul posibilităților unui cititor mediu. Încă înainte de 1800 s-au pus la punct metode de a produce hârtie mai ieftină și în cantități sporite. Tiparnițele acționate de forța aburului au început să se învârtă înainte de bătălia de la Waterloo, din 1815. Dar procesul de culegere se încăpățâna să reziste oricărei tentative de accelerare. Foarte mulți oameni căutau soluția unei mașini automate, dar dificultățile tehnice se dovedeau de netrecut. Un inventator ungur a pus chiar pe picioare o fabrică ce trebuia să obțină mașina de cules, a dat faliment și și-a sfârșit viața dând lecții de pian. Un altul, danez, a primit și o medalie de aur la un târg din Paris, dar în final a trebuit să o amanezeze. Mark Twain a investit 300 000 dolari în remarcabila mașinărie Paige, despre care se spunea că făcea absolut orice, doar că nu mergea și nu vorbea.

Tradiția pretinde chiar că unul dintre cei care examinau mii de patente depuse la Oficiul de brevete al S.U.A. și-a pierdut mințile, încercând să înțeleagă cum era concepută fiecare mașinărie în parte.

Dificultatea consta în faptul că o asemenea mașinărie avea de făcut prea multe: trebuia să asambleze, în mod automat, literele din fiecare rând, apoi rânduile în pagină, să reintroducă literele în casetele lor, după utili-

zare, să facă aliniatele și spațiile albe. Și toate acestea mai repede și mai ieftin ca un tipograf cu experiență. Un Pianograf a fost instalat la Paris, în 1840, dar pentru că era nevoie de 7 oameni pentru a-l acționa, s-a dovedit prea scump.

La 11 mai 1854, în sătucul german Hachtel, s-a născut Ottmar Mergenthaler. Era al treilea copil al învățătorului din sat. Se spune că în copilărie s-a urcat în turnul bisericii și a reparat ceasul abandonat ca fiind de nerecuperat. În 1872 a emigrat în America, pentru a evita să fie înrolat în armată. Din 1877 a început să se concentreze asupra proiectului creării unei mașini de cules. Plin de stăruință, nu s-a lăsat descurajat de eșecuri. În 1884 ideea de bază a linotipului se conturase. Mașinăria ca atare este mult prea complicată pentru a putea fi descrisă aici. Noțiunea

de bază era însă cea a turnării unui segment care să corespondă unui rând de text, dintr-un număr de matrițe individuale ce reprezentau literele incizate sau scoase în relief. Matrițele puteau fi apoi refolosite. Tipograful apăsa pe cheile literelor respective, eliberate din magazile lor, care sunt puse în linie, cu spațiile necesare între ele și pe formatul dorit, cu ajutorul unor bare. Metal topit este introdus și matrițele imprimă rândul dorit, revenind apoi, cum am mai spus, în magazile respective pentru o nouă utilizare. Rândurile obținute, după imprimarea ziarului, sunt retopite și refolosite.

Mergenthaler și-a pus la punct mașinăria în 1885, iar din 3 iulie 1886, *New York Tribune* a început să o folosească. Ulterior, el i-a adus multiple îmbunătățiri. Creația sa — numită de Edison cea de a opta minune a lumii — i-a adus o avere confortabilă. De care nu s-a bucurat însă prea multă vreme, alături de soție și cei patru copii, pentru că, obosit de munca istovitoare, s-a îmbolnăvit de tuberculoză. A murit la Baltimore, la 28 octombrie 1899, la numai 45 ani.

Mașinăria lui a revoluționat însă arta tiparului. Lucru de înțeles, dacă ne gândim că un tipograf priceput putea culege aproximativ 2 000 semne pe oră, în vreme ce un linotipist ajungea la 6 000.

Astăzi, linotipul a fost depășit de fotocompoziție și tehnologiile electronice. Locul lui este din ce în ce mai des doar în muzeele de istoria științei și tehnologiei. Contribuția sa la răspândirea cunoștințelor în rândul cititorilor, la istoria tiparului, este însă comparabilă cu cea a revoluției electronice de azi. ■

Traducere de
Victor ANGELESCU

¹ Reproducem acest text din revista *American History Illustrated*.

OCTOMBRIE
1944

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI,

ACUM 50 ANI

Cronică măruftă

● Ministerul de război interzice ofițerilor de rezervă de a purta uniforma militară, dacă nu sunt concentrați sau mobilizați. Această deoarece s-a constatat că unii ofițeri rezerviști, purtând ilegal uniforma militară, cuturează zona etapelor și de operațiuni, făcând diverse afaceri comerciale, care nu cadrează cu uniforma de ofițer; se introduce mai ușor prin ministere și instituții publice cu diferite cereri și intervențiuni; tratează cu trupele aliate anumite furnituri, dându-se drept organe autorizate, fără nici un fel de aprobare superioară.

● Președinția Consiliului de Miniștri, „având în vedere situația actuală a țării și nevoile ce decurg din menținerea războiului, socotește că întreținerea răniților și a bolnavilor trebuie să preocupe în primul rând”, astfel că „a hotărât ca învățământul să continue numai în acele școli unde aceste necesități ale războiului nu impun adăpostiri de spitale”.

● Referindu-se la prezența unor reprezentanți ai Madosului (Uniunea oamenilor muncii maghiari din România) în tribuna de pe stadionul ANEF, cu prilejul unei adunări populare din ziua de duminică 8 octombrie, Corneliu Coposu scrie în Dreptatea: „Oare n-ar fi putut lipsi ungurii din mijlocul unei manifestații a muncitorilor români? Ei, nu, atâtă îndrăz-

Lună de lună, când parcurgem în această cronică presa¹ de după 23 august 1944, ne întâlnim cu evenimente, personalități, fapte, sau personaje despre care, îndeobște, s-a mai scris. Însă s-a scris, timp de aproape cinci decenii, dintr-o perspectivă unilaterală: doar aceea a celor care acaparând treptat-treptat puterea în țară, s-au autoinvestit unici posesori ai adevărului. S-a scris astfel părtinitor, supralicitându-se, pe de o parte, aura „pozitivă” a celor de stânga — comuniștii și cei intrați în sfera lor de subordonare —, exagerându-se, pe de altă parte, acțiunea „negativă” a celor aflați în opoziție.

De aceea, nu vom stărui asupra momentelor de istorie politică din aceste luni pe care le străbate cronică noastră. Nici cercetarea istorică încă nu a abordat, în toată complexitatea ei, perioada de după 23 august 1944. Sunt încă documente de cercetat, arhive de desferecat, măturii de ascultat. Și, mai este încă drum lung de străbătut până la acel atât de necesar *Sine ira et studio* al sintezei.

Să reținem noi titluri din acest octombrie din urmă cu cinci decenii: *Fapta* (director Mircea Damian, ieșită la 1 octombrie), *Era nouă* (N.N.: Petrascu și Alexe Vișan, 3 octombrie), *Democrația* (Anton Dumitriu, 8 octombrie), *Gândul nostru* (Florin Popazu, 15 octombrie), *Victoria* (N.D. Cocea, 20 octombrie). Am mai întâlnit semnalate alte publicații, pe care încă nu le-am consultat cum ar fi: *Luptătorul* (organ al Comitetului județean Ilfov al P.C.R.), *Ofensiva*, *Bis*, *Grai nou*, *Gazeta*, *Academia*, *Mondial Press*, *Cortina*, *Jocul nostru*, *The Bucharest Herald* etc. Vom face cunoștință cu ele în numerele viitoare.

Revenind la cele întâlnite în presa lunii octombrie 1944, să reținem constantul interes pe care ziarul îl acordă celor petrecute la 23 august 1944. Iată, astfel, momentul arestării mareșalului Antonescu relatat de generalul A. Aldea, ministrul de interne, într-un interviu reprodus de *Viitorul* (organul P.N.L.) din 14 octombrie: „Mareșalul Antonescu a expus M.S. regelui, în audiență pe care a avut-o [în după-amiaza zilei de 23 august] hotărârea de a încheia armistițiul, adăugând că despre acest lucru i-a vorbit și ministrului Clodius. Pregătirea politică era inexistentă, iar comunicarea făcută unui ministru german, aflat pe teritoriul

¹ Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziare și din celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original. Conform uzanțelor de atunci, ziarul apărea antedatate cu o zi. Am păstrat această datare de epocă.

Primul ministru —
generalul
C. Sănătescu

La vremuri noi,
filme noi
pe ecranele
Capitalei

nostru, ducea sigur la o ocupație totală a țării, cu pericolul de a fi fost ridicat și transportat din țară M.S. regele și toți oamenii politici care sprijineau acțiunea suveranului.

În timpul convorbirii cu mareșalul Antonescu, la care participa și generalul Sănătescu, M.S. regele a întrerupt pentru câteva momente audiența, pentru a ne comunica nouă, celor rămași în camera alăturată, hotărârea mareșalului. Din scurta consfătuire am ajuns la concluzia că, fără a mai aștepta data de 26 august și cu riscul propriei noastre vieți, trebuie să arestăm imediat pe mareșalul Antonescu. Cuvântul M.S. regele a fost hotărâtor și de el a depins salvarea țării. Meritul acestei acțiuni aparține în întregime suveranului.

Dar ce-a mai însemnat 23 august? „Încep să cred că armistițiul de la 23 august a fost o mare nenorocire pentru noi”, scrie G.C. Nicolescu în *Desrobirea*, ziarul Partidului Socialist-Tărânesc, la 27/28 octombrie.

„După o oarecare așteptare, ce se poate vedea acum? — continuă autorul. Nimic nu s-a produs înviorător, nici o nădejde n-a fost împlinită, toate merg mai rău ca înainte. De la scularea de dimineață încep tristețile constatări, când omul își face socoteala zilei și vede că mai n-are ce mânca. Nu se găsesc de nici unele, nici untură, nici mezeluri, nici ouă, abia o jumătate de kilogram carne proastă pe săptămână.”

Se recomandă „oamenilor noștri de stat” ca „între două consfătuiri politice în care rămân de granit pe punctul lor teoretic de vedere” să coboare puțin în realitate, să vadă strigătoria situație în care ne aflăm în momentul actual și să se întrebe: unde mergem?”

Guvernul instalat la 23 august — scrie N.D. Cocea în *Victoria* din 27 octombrie — n-a dat „nici măcar iluzia că, trecând peste toate lipsurile și învingând toate relele prezentului, vom putea spera într-un viitor mai bun urzit de el”.

O chestiune la ordinea zilei, cu totul nouă, decurgând din noua situație a țării: epurația. Astfel spus, îndepărtarea din instituțiile publice, din viața culturală, științifică, artistică, din biserică, administrație, armată etc. a tuturor celor care au colaborat cu fostul regim. Operațiune deloc ușoară mai ales că, după cum notează *Dreptatea*, organul P.N.T., din 15 octombrie, „nu avem discernământul să ne alegem epuratorii. Indivizi certați cu democrația, unelte docile ale dictaturii de ieri, instrumente devotate ale carlismului și ale antonescianismului apar acum ca arbitri în comisiile de epurație ale aparatului de stat”.

Cronică mărunță

neală din partea lor și atâta naivitate din partea noastră e greu de înțeles.

Când am văzut duminică Madoszul la tribună — continuă autorul — mi s-a părut că se mișcă mormintele românești și se frământă în gropile lor, acoperite cu var, oasele martirilor noștri frânți și mutilate de milenara criminalitate maghiară.

Învărtala cu Madoszul nu poate fi înghițită de România sincer democrată. Noi avem nevoie de nervi pentru necazurile noastre. Invităm Madoszul să dispară cât mai ale vreme. Nu vrem să-l mai auzim de nume!”

● La Târgu Jiu se înflăcă un lagăr de concentrare, în virtutea dispozițiilor art. 2, 14 și 15 din Convenția de armistițiu, care — se precizează într-un comunicat al Departamentului afacerilor interne — „împun guvernului și înaltului comandament român internarea cetățenilor germani și unguri, desființarea organizațiilor pro-hitleriste de tip fascist și arestarea și judecarea persoanelor acuzate de crime de război”.

● O evaluare a pagubelor produse de bombardamentele asupra Capitalei în intervalul 4 aprilie - 24 august 1944: 3 500 imobile distruse total; 3 200 dărâmate parțial; 2 700 grav avariate și 2 500 incendiate. Bombardamentele germane din 24-26 august au provocat următoarele daune: 270 clădiri distruse total; 250

OCTOMBRIE
1944

Bătălia
pentru Ardeal
continuă!
Iuliu Maniu (x)
în mijlocul
unor voluntari
ardeleni

Cronică mărunță

parțial; 220 grav avariate; 180 incendiate.

• Toți „malagambiștii din Capitală și împrejurimi” sunt convocați la 15 octombrie la sala „Paladium” unde are loc „grandiosul concert de jazz și spectacol de music-hall al gloriosului „Jazz-Swing Ionescu-Sergiu Malagamba”. Își dau concursul: Virginica Popescu, Colea Răutu, G. Trestian, Antonescu-Cărăbuș, Ovid Teodorescu; prezentare — Nae Roman și Mircea Șep-tilici.

• Prin decizia primarului general al Capitalei, se înlocuiesc denumirile următoarelor străzi: Piața Benito Mussolini revine la vechea denumire de Piața Lăscăr Catargiu; Piața Hitler — Piața Jianu; str. Viena — str. Wilson; str. Crimeea — str. Washington; str. Odessa — str. Londra; str. Breslau — str. A. (Parcul Căminului); Piața Berlin — Piața Dorobanților; str. Benito Mussolini — str. N. Iorga.

• Concertul de deschidere a noului stagiului la Filarmonici are loc la 22 octombrie, în sala „Aro”. Dirijează George Enescu; în program: Simfonia a IV-a de Cealkovski, Poemul pentru vioară și orchestră de Chausson și Poema română de G. Enescu.

• Au sosit geamuri în Capitală! Comercianții sunt obligați să servească pe toată lumea și să treacă într-un registru special pe toți cei cărora le-au vândut geamuri.

Viitorul, la 19 octombrie, invită la moderație în aceste momente de „verificare de conștiință”. „Aceasta — scrie Paul Dimitriu în ziarul liberal — se traduce practic prin adevărul nostru integral și fără răstălmăciri la democrație. Să îndepărtăm invectiva și pistolul, aceste practici neumane care au lovit de moarte ideea democrației românești, I.G. Duca și Virgil Madgearu, ne îndreptățește suficient să urăm metodele neputincioase ale unor ființe medice.”

Fiecare om — notează la rândul său Demostene Botez în *Desrobirea*, din 2 octombrie — este dator „să-și verifice conștiința, să-și facă un examen”, să se situeze în viața noastră socială și politică, să-și fixeze punctul situației lui în orizont și cu bună credință, fidel convingerii lui și interesului colectiv, să iasă din pasivitate. Pe urmă — încheie autorul — să nu ne plângem că nu avem oameni sau că ne conduce un tip de sanatoriu”.

Să mai reținem și faptul că, la 16 octombrie, Comisia de epurare a presei (președinte Em. Socor, membri: N.D. Cocea, N. Moraru, E. Serghie, Scarlat Callimachi, Ion Pas, N. Carandino, Cice-rone Theodorescu) hotărăște „excluderea definitivă din presă” a unui prim lot de ziariști: Stelian Popescu, Pamfil Șeicaru, Nichifor Crainic, Ilie Rădulescu, I.P. Prundeni, R. Seșeanu, Dem Theodorescu, Al. Hodoș, Romulus Dianu, Mircea Grigorescu, Toma Vlădescu, Eugen Titeanu, Emil Ciuceanu, D.I. Cucu, Nicolae Roșu.

Cât sunt de definitive excluderile ca și orice fel de excomunicări, în afară de acelea hotărâte de mersul și verdictul istoriei o arată și elogiul pe care presa din anii 1990-1994, și nu numai ea, îl aduce lui Pamfil Șeicaru, Stelian Popescu, Nichifor Crainic, Mircea Grigorescu, Dem Theodorescu ș.a.

Epurarea este cerută de *Scân-teia* din 9 octombrie și pentru Oficiul Național Cinematografic (O.N.C.), cel mai activ și mai periculos organ al defunctului Minister al propagandei naționale”. Filmele produse aici — scrie ziarul comunist — „urmăreau toate același scop păcătos de îndemn la crimă și la nebulie colectivă, toate urmăreau defăimarea și insultarea Uniunii Sovietice și a armatei roșii”.

În concluzie, O.N.C. „prin conducătorii ei s-a făcut vinovată de crimă de trădare împotriva poporului”.

Personalitatea cea mai prezentă în toate ziarele — indiferent de „profilul ideologic” al acestora — este I.V. Stalin.

Scân-teia deține, evident, monopolul tămaierilor. La 2 octombrie, începe publicarea unui lung serial (numai în această lună 28

Statuia
lui Avram Iancu
din orașul Târgu-Mureș,
eliberat
de forțele
româno-sovietice

Și ele
au plecat
pe frontul
transilvan

de episoade, nesemnate) cu „va urma” *Viața marelui Stalin*, în care biografia, faptele și gândirea politică ale conducătorului suprem sovietic sunt prezentate într-un ton ditirambic. „Stalin a fost pătruns de o credință fără de margini în geniul revoluționar al lui Lenin și a pășit pe calea lui Lenin. El n-a deviat niciodată de la această cale și, după moartea lui Lenin, continuă cu curaj și siguranță opera lui”.

Dar să vedem ce se mai scrie (spune) despre mareșalul Stalin. Într-un discurs la Brașov — la o adunare populară organizată de P.N.T., „omagiind pe M.S. regele, pe mareșalul Stalin, armata roșie și armata română, exprimând devotament și credință în d. Iuliu Maniu, părintele poporului, de două ori salvator al Ardealului, care a adus țara pe drumul libertății și al independenței” — Mihai Popovici, vicepreședintele P.N.T., susține astfel „ideea națională”: „Noi nu putem să transformăm țara într-un stat internațional. Statele sunt creații naționale, iar cel mai mare naționalist este mareșalul Stalin” (*Dreptatea*, 26 octombrie). Pledând pentru „revoluționarea logicii”, Ath. Joja (*Gândul nostru*, 22 octombrie) îndeamnă la aprofundarea unor pasaje din „marele dialectician Stalin”. Pentru Mihail Fărcășanu (*Viitorul*, 5 octombrie), Stalin este deținătorul „geniului politic” și al „unui simț practic remarcabil. Realismul său a depășit cu totul marginile mișcării comuniste ruse intrând în categoria marilor momente ale istoriei universale”.

În fine, G. Călinescu (*Tribuna poporului*, 27 octombrie) glosează la chipul lui Stalin: „Izbitoare la mareșalul Stalin este seninătatea zămbitoare care-i dă un humor venerabil ca unui indian de rasă cum era Tagore. Acest calm superior al ochilor este semnul bărbatului de stat clasic. Ultimele imagini ale mareșalului în uniformă — continuă autorul — ne aduc o fizionomie din ce în ce mai părintească, cu o privire timidă și pură”.

...Ca o negură amietoare ridicată cu mult înaintea stihiei care va urma, adularea conducătorului sovietic „formează” condeie și minți celebre pentru viitoarea proslăvire a liderilor comuniști autotoni.

Și totuși să ne gândim cum era și pe alte meridiane. Ce scria în acele luni și în acei ani presa americană, engleză, apoi după eliberare cea din țările europene, inclusiv din țările vecine. Cum erau tratate regimurile anterioare. Istoria nu e un joc de amabilități, iar clipele grele ale istoriei — și un război pierdut era o astfel de clipă pentru țara noastră — sunt necruțătoare, oricât ar vrea unii, ulterior, să ceară socoteală pentru acele cuvinte. ■

Rubrică de Ioan LĂCUSTĂ

Cronică măruntă

Nu se vinde nimănui mai mult de 10 metri pătrați de geamuri.

● Societatea Anonimă Română de Telefoane comunică: în urma bombardamentelor din august, se găseau la 1 septembrie 14 563 abonați deranjați. Până acum [4 octombrie] au fost restabiliți 11 278 abonați.

● Premieră la teatrul „Barașeu” — Potopul, comedie dramatică în 3 acte de Berger, prelucrare de M. Sebastian, cu Beate Fredanov, Al. Finji, G. Mărută, N. Tomazoglu, E. Seuro ș.a.

Despre interpreta rolului principal, Silvan Iosifescu scrie în *Tribuna poporului*: „D-na Beate Fredanov — decât că este o artistă în sensul deplin și rar al cuvântului, una din puținele artiste pe care le avem. Nici un gest, nici un ton fals. Totul dovedește fina înțelegere a rolului și marea putere de expresie”.

● Hotelul „Ambasador” își redeschide „porțile primitoare” — notează *Ultima oră* — pentru a continua un trecut de înaltă mondenitate și ireproșabilă înută.

● Fostul guvernator al Băncii naționale a României, Mitică Constantinescu, publică volumul *Continentul U.R.S.S.*, „prima carte obiectivă, documentată, apărută după 23 august”, după cum scrie *Scânteia*.

ISTORIA ȘI ȘCOALA

ABONAMENT DE SUSTINERE

Doamna învățătoare pensionară **MARCELA L. ILIE**, din Ploiești, este nu numai o pasionată cititoare a revistei noastre, de la primele ei numere, din 1967, ci și o susținătoare a *Magazinului istoric* și a Fundației. „Revista *Magazin istoric* — ne scrie d-na Ilie — a constituit pentru statutul meu de cadru didactic și ghid de turism un important manual istoric, atât în munca de la catedră cât și în munca cu turiștii”.

După ce evocă unele momente din viața d-sale și a familiei d-sale (bunicul a căzut pe frontul din Moldova, aflându-se în plutonul comandat de Ecaterina Teodoroiu; *Magazin istoric*, nr. 7/1992), corespondenta noastră încheie: „Doresc să-mi mențin în continuare abonamentul de susținere la *Magazin istoric*, pentru a contribui și eu la sprijinirea revistei”.

Mulțumiri și felicitări pentru susținere!

UN NOU ÎMPĂRAT ROMAN

LA... BUCUREȘTI

De-a lungul timpului, în diferite puncte ale Capitalei (Herăstrău, Pipera, Colentina, Giulești etc.) s-au descoperit monede romane.

Aceste descoperiri ies în întâmpinarea ipotezei istoricului Constantin C. Giurescu: „Este evident, prin urmare, că aici, la Giulești, în latura de nord-est a Bucureștilor, a fost o așezare romană..., poate chiar o așezare militară”.

În 1966, tot pe teritoriul Capitalei, la Podul Constanța, s-a găsit o nouă monedă romană, neîntâlnită până azi de către specialiști pe raza Bucureștilor. Piesa respectivă face parte acum din colecția domnului profesor de matematică Ionescu Luchian.

În urma expertizei efectuată de domnul Gheorghe Poenaru Bordea, cercetător științific principal la Institutul de arheologie „V. Pârvan” din București, s-a stabilit că este vorba despre o monedă din bronz emisă la Byzantion între anii 222 și 235, în timpul împăratului Severus Alexander. Chiar singulară, această descoperire prezintă o importanță deosebită: ea completează seria de împărați romani atestați numismatic pe teritoriul orașului București, iar Marcus Aurelius Severus Alexander (222-235) este împăratul care a manifestat o deosebită grijă față de provincia Dacia, prin acordarea titlului de metropolă orașului Sarmizegetusa și înființarea celui „Concilium Daciarum trium”.

Fără a intra în detalii în legătură cu eventualele căi pe care această monedă a ajuns în spațiul bucareștean, semnalăm această piesă unică.

Nicolae PARASCHIV,
profesor de istorie, București

PENTRU

O COLECȚIE COMPLETĂ

Ne-a vizitat la redacție un tânăr prieten al istoriei și al revistei noastre, student la electronică al Universității din Pitești **RADU NEAGOE**, care ne-a comunicat „oful” său: a încercat să-și alcătuiască o colecție completă *Magazin istoric*, dar îi lipsesc încă foarte multe numere.

Prin intermediul nostru, solicită sprijinul celor care au disponibile numerele care-i lipsesc. Acestea sunt: nr. 1-5/1967; 1, 5, 7-9/1968; 3/1969; 2, 11, 12/1970; 3/1971; 1-3, 7/1978; 2-6, 11/1979; 6/1980; 1, 8/1981; 4/1988; 6-9, 11, 12/1989; 1/1990; 9/1991.

Deci, cei care doresc să-l ajute pe tânărul electronist pasionat de istorie să-și completeze colecția sa *Magazin istoric* îi pot scrie pe adresa: **Radu Neagoe, str. Exercițiului, bl. D18, sc. B, ap. 12, Pitești, Oficiul Poștal Pitești 9, CP-20.**

UN URIAȘ

SUB CUPOLA ATENEULUI

Nicolae Iorga — oratorul. Iată un portret al marelui istoric cuvântând la Ateneul Român, văzut cu ochii unui elev de odinioară — Nichifor Crainic, pe când urma cursurile Seminarului teologic din București. Evocarea este desprinsă din volumul memorialistic *Zile albe, zile negre* al lui N. Crainic, ediție îngrijită de Nedec Lemnar, Casa Editorială „Gândirea”, București, 1991:

„Pe deasupra, sosi și ceasul când să-l vedem și să-l auzim pe Nicolae Iorga. La Ateneul Român se comemora în seara aceea Andrei Șaguna, mitropolitul ortodox al Ardealului. Va vorbi el! Corul seminarului, care își avea faima lui, trebuia să polească aerul serii cu cântece religioase și ardelenesti. Sub cupola Ateneului fremăta o lume gata de extaz și de delir. Ne-am terminat programul și ne-am coborât în sală, ocupând spațiile de lângă lojile vecine cu scena. Aveam să-l văd de aproape. În așteptare, s-a făcut deodată liniște neclintită. În sfârșit, iată-l! E peste măsură de înalt, parcă n-ar fi om ca noi. Capul chelit de timpuriu parcă e tot numai frunte. O barbă neagră ca pana corbului îi flutura pe plept. Ochiul enormi descarcă foc printre clipirile rezezi ale genelor. Brațele lungi, de-ar putea să cuprindă întregul public din sală tremurând nervoase de timiditate sau de nerăbdare. În totul, o figură de uriaș care coboară aici, printre noi, din legenda de aur a genilor. Sala, ridicată în pi-

cloare, la apariția lui, aclamă vijelios. Un braț îi tremură acum ridicat în aer pentru a o pacifica. Glasul irumpe stăpânitor din misterul negru al bărbii. Ce fel de comemorare e aceasta, care nu-ți dă răgaz nici să răsuflă, necum să contempli personalitatea evocată? Un curent de vijelie te zguduie, te smulge, te ridică și te coboară, te asvârle într-un văzduh, unde nu mai găsești nici un reazem sufletului. Un torent de vorbe răpăie și ropotă ca ploala năprasnică din ruptura norilor, ideile fulgeră, imaginile bubuie ca tunetul, apostrofele cad ca trăsnetul. Din această învălmășeală a elementelor, rostogolite unele într-altele de o forță haotică, se lămuirește în pălpări vaste de fulger, ca fața lui Moise pe Muntele Sinai, figura suprafirească a lui Șaguna, eroul care a dat Ardealului tablele legii românești. E cu neputință să stai și să judeci spusele oratorului, ele se toarnă în tine ca un foc violent care te arde și te silleşte să fii de acord fără să mai gândești. Din toate ascunzișurile misterioase ale ființei tale se ridică o singură pornire ca un vârtej de aprobare: așa este! Altfel nu poate să fie!

Auzindu-l întâia oară pe Nicolae Iorga, mărturisesc că eram aproape să leșin: mi-am înfipt mâinile în balustrada de plus roșu a lojii lângă care mă aflam, de frică să nu zbor prin aer. Vedeam un om în carne și oase, singurul care vorbea cu avalanșele vulcanice ale profetilor din Biblie. Era încarnarea lor. Profetul înveșmântat în măreție și groază al vremii noastre. Sub semnul lui uriaș s-a desfășurat această vreme”.

Soluția careului Miturî și tradiții românești

ZANAZANELOR — OUĂ —
BREZAIA — RR — BUMBI —
EN — I — PERIUTE — D —
LER — ANN — VIU — AN —
STD — PANN — OS — OEZE —
FI — COTURNI — MIC —
A — IR — ILEANA — SURSE —
ELTI — ALBINA — FATA

Soluția Jocurilor din numărul trecut:

p. 75: FENICINI (ÎN—E—I/
C—ÎN—EF)
p. 79: CALLATIS (CA—L
—LAȚI—S)

INSTITUȚIE MEDIEVALĂ

(Monoverb: 5 - 10)

EE

(KK)

Gheorghe BRAȘOVEANU

CITITORII SCRIU ISTORIE

Octombrie 1944 - octombrie 1994

POVESTESC VETERANII

În urmă cu 50 de ani, la 25 octombrie 1944, trupele române — în cooperare cu unități ale armatei sovietice — au eliberat ultimul colț de pământ românesc, alungând inamicul hitleristo-horthyst dincolo de hotarele patriei.

Dar pentru români, războiul nu se sfârșise. Fiii țării în uniformă militară au continuat luptele pentru eliberarea Ungariei, Cehoslovaciei și a unor localități din Austria, plătind un greu tribut de vieți pentru idealurile păcii și libertății. În țară, cei rămași la locurile de muncă, la vetrele lor, au dus greul asigurării luptătorilor cu tot necesarul frontului, suportând, cu același eroism, privațiunile impuse de război.

După cinci decenii, amintirea eroilor este neștearsă în sufletele urmașilor. Faptele lor de eroism, sacrificiile umane și materiale cu care a fost purtat războiul până în ziua Victoriei, sunt pentru urmași nepieritoare pagini de îmbărbătare și pioasă cinstire.

Magazin istoric și-a păstrat întodeauna deschise paginile sale, în cei peste 27 ani de apariție, cinstirii eroismului înaintașilor, a tuturor celor ce nu și-au precupețit viața, când țara i-a chemat sub arme, să-i apere hotarele.

Pentru neuitarea faptelor de vitejie ale veteranilor am publicat și vom publica evocări și documente primite de la participanții la bătăliile armatei române, de la urmașii acestora, de la toți cei care cercetează aceste pagini de glorie ostășească.

Chiar dacă multe din aceste scrisori sosite pe adresa rubricii noastre *Povestesc veteranii* nu sunt în întregime publicabile — fie prin caracterul lor strict personal, fie prin dimensiunile mult prea mari pentru spațiul tipografic de care dispunem, fie prin redactare — noi le așteptăm, le primim și le citim cu interesul și cinstirea cuvenite unor astfel de mărturii venite din ani de grele încercări pentru țara și poporul nostru și le păstrăm cu respect în arhiva noastră. Acum, înainte de a parcurge relatările pe care le-am selec-

tat pentru ediția din acest număr a rubricii, să mai consemnăm câteva dintre corespondențele primite în ultimul timp.

Astfel, dl. colonel (r) **NICOLAE P. BĂL-TEANU**, din *Craiova*, ne trimite noi (și multe) pagini din însemnările d-sale din campania din Est: retragerea din Basarabia (în iunie 1940), trecerea Prutului și primele lupte din iunie 1941, alte misiuni executate cu batalionul pe care-l comanda (Batalionul 3 din cadrul Regimentului 10 vânători) etc. etc. D-l Bălțeanu evocă, de asemenea, faptele de eroism ale sublocotenentului Cernaevschi Iulius și ale locotenentului Smochină Alexandru.

Dl. **ANTON CONSTANTINESCU**, din *Buzău*, luptător în batalionul de transmisiuni al Corpului vânătorilor de munte, ne scrie despre câțiva ofițeri pe care i-a cunoscut în timpul războiului: generalul Gh. Avramescu, colonelul Mircea Mărcoiu și locotenentul în rezervă Ion Ciora. Dl. **VIRGIL GRAMA**, din *Bistrița*, este unul dintre supraviețuitorii retragerii din Crimeea — despre care ne relatează, în completarea celor publicate de noi în nr. 7, 8/1992.

Dl. **ION MAFTEI**, din sat *Slobozia*, com. *Sirețel*, jud. *Iasi*, ne trimite o fotocopy după Ordinul de zi nr. 177, semnat de generalul Gh. Avramescu, în care este citat pentru participarea la bătălia dintre Nipru și Marea de Azov.

În fine, primim în continuare opinii contradictorii în legătură cu înființarea diviziilor „Tudor Vladimirescu” și „Horea, Cloșca și Crișan”, din foștii prizonieri români în U.R.S.S. În acest registru se înscriu cele ce ne trimite d-nii locotenent (r) **FILIP N. RĂDULESCU**, din com. *Brănești*, jud. *Dâmbovița*, **IOAN CRĂCIUNESCU**, din satul *Căpâlnaș*, com. *Gîrchiș*, jud. *Arad*, și colonel (r) **GHEORGHE GHINEA**, din *București*.

Tuturor celor care ne-au scris le mulțumim și așteptăm noi relatări de la cititorii noștri — veterani de război.

Maiorul-erou EMIL CORNESCU

Dr. Gh. TUȚUI, veteran de război

În ziua de 4 mai 1945, pe liziera de nord-est a satului Hostisova (Moravia) a căzut la datorie ca un brav erou comandantul bateriei 6 de obuziere, Emil Cornescu.

Îl cunoscusem în iarna anului 1942, când îndeplinea funcția de ofițer instructor de specialitate la bateria 2 elevi, a Școlii de subofițeri de artilerie din Pitești. Avea gradul de locotenent și adesea îndeplinea și funcția de lociitor al comandantului de baterie. L-am reîntâlnit în iarna anului 1945 pe frontul din Cehoslovacia, după luptele de la Rojniava, când, urmând ordinele sale, bateria 2 tunuri, pe care o comandam în acel moment, a evitat ambuscada pregătită de hitleriști în pădurea dintre Lescoveč și Paskova.

Atunci Cornescu îndeplinea funcția de ofițer cu transmisiunile pe regiment. Era apreciat de superiori, iubit de camarazi și respectat cu venerație de subalterni. A lăsat în amintirea celor ce l-au cunoscut o imagine luminoasă, în care pregătirea profesională excelentă se îmbina armonios cu dragostea de oameni și iubirea de patrie. La 1 aprilie 1945 Cornescu Emil a fost avansat la gradul de căpitan și numit comandantul bateriei 6 obuziere. Câteva zile mai târziu, bateria, împreună cu alte subunități ale Diviziei 3 infanterie, a fost angajată în lupte grele pentru ocuparea poziției întărite din zona Cičmany-Zlechow aflată în Munții Tatra Mică, pe șoseaua Trencin-Zlin. Această poziție era dominată din trei părți de înălțimi de piatră împădurite: 853 m la sud-vest, 1 214 m la nord și 1 300 m la nord-est. În sectorul nostru de atac, între cota 1 214 și 1 300 se ridica un platou de piatră de circa 1 000 m pe care inamicul își instalase armamentul greu cu care interzicea orice încercare de pătrundere în dispozitiv, constituind un adevărat scut protector pentru cele două localități.

Configurația terenului, net avantajoasă adversarului, și mai ales lipsa de drumuri, a obligat marea unitate românească să-și organizeze ofensiva prin asaltarea poziției inamice de către eșaloane mai mici formate din câte un batalion de infanterie cu sprijin de artilerie. Bateria comandată de căpitanul Cornescu a fost afectată batalionului căpitan Zgarbură din Regimentul 92 infanterie, alături de care a luptat până la sfârșitul lunii aprilie, obținând rezultate din cele mai bune. Despre aceste rezultate un raport al Regimentului 6 artilerie către eșaloanele superioare scrie: „Tânărul căpitan [Cornescu] a dat dovadă de mult curaj, spirit de sacrificiu și înalte virtuți ostășești”, iar Jurnalul de operațiuni al Regimentului 6 artilerie con-

semna la 22 aprilie 1945: „În ziua de 22 aprilie bateria comandată de căpit. Cornescu a executat un ciocan de foc pe cota 853, după care Regimentul 4. dorobanți s-a avântat în atac și până spre prânz a reușit să cucerască cota și satul Cičmany”.

Starea de spirit a tânărului căpitan, angajat într-una din cele mai grele lupte din primăvara anului 1945, răzbate și din scrisorile sale către familie. Astfel, la 17 aprilie 1945, înainte cu 5 zile de a participa la lupta decisivă pentru localitatea Cičmany, Cornescu scria acasă: „De la 1 aprilie sunt căpitan, dar ce e mai rău e că nu am galoane să-mi pun la toate hainele. De-abia am făcut rost pentru tunică.

...Eu sunt sănătos și tare ca piatra, așa cum m-a făcut mama”. Alteori cuprins de dorul de casă își exprima regretul că din nou trandafirii vor începe să îmbobocescă și să înflorească fără ca el să-i vadă. „Din nou se va aranja grădina fără mine”. Era parcă o presimțire a celor ce avea să se întâmple peste puțin timp. Despre acest moment relatează cu precizie specifică documentelor militare Ordinul de zi al Regimentului 6 artilerie din 6 mai 1945, din care cităm: „În bălăia pentru regiunea Zlin, în ziua de 4 mai, mergând cu primele elemente ale infanteriei, căpitanul Cornescu ajunge pe liziera de nord a satului Hostisova, strecurându-se printr-un baraj de artilerie. La ora 12 inamicul deslănțuia un puternic contraatac sub focul căruia puținii infanteriști cedează și inamicul face progrese amenințând satul Hostisova și flancul Diviziei 3. În această situație deschide focul cu arme automate și căpitanul Cornescu cu grupa sa de comandă, oprind înaintarea inamicului. Dar atacul este reluat la ora 12.40 cu o puternică susținere de artilerie. Dar și acesta este oprit. În cursul celui de-al treilea asalt, declanșat după o puternică pregătire de artilerie, căpitanul Cornescu este lovit de două proiectile și inamicul ocupă poziția de pe creastă. Dar era prea târziu, infanteria română instalată în dispozitiv a respins și acest ultim asalt și a evacuat corpurile celor decedați în această luptă”.

Încheierea acestui Ordin de zi precizează: „Căpitanul Cornescu Emil a căzut ca un erou în ziua de 4 mai 1945, ora 14.00, înaintea liniei întâia a infanteriei, răpus de două obuze care l-au lovit în piept și în cap. Pentru fapta sa eroică, căpitanul Cornescu este propus să fie avansat, post mortem, la gradul de maior și decorat cu Ordinul «Mihai Viteazul»”.

ORA DE ISTORIE

ANDREI CIURUNGA

EXILAT	↓	PIAȚĂ ROMÂNĂ	↓	ISTORIE ...LA ZI	↓	METAL... DE EPOCĂ	↓
CRONICARI		OSÂNDĂ LUI TEPEȘ		DACIA DE AZI.		CAP DE CRAI!	
→		↓		↓		↓	
ARMA DICTATURII	→						
PERIOADĂ ISTORICĂ							
→			MIHAI RĂDUCU	→		CUCERITORUL DACIEI	
CAPABILĂ	→					↓	A CINSTI EROII
MĂSURA LUI CUZA					SENS INFINIT !		
→			A DAT FOC ROMEI	→	↓		↓
			A ȘEDEA				
A ȘOVĂI		PAȘA LUI MIHAI	→	↓			
		ZILE ROMANE					
→		↓			TITULATURĂ DOMNEASCĂ	→	
					PLATOȘĂ		
SFARȘIT DE BLOCADĂ!	→			ARUNCAT LA RUBICON	→	↓	
TRASE DE DIPLOMAȚI							
→			PRIMITĂ ÎN LUPTE	→			

DIALOG CU CITITORII

COLOCVIU DRACULA

În zilele de 26 și 27 august a.c., la Centrul de cultură Bran, din com. Bran, jud. Brașov, s-au desfășurat lucrările celei de-a doua ediții a colocviului-dezbateri „Dracula”.

Organizat de Ministerul culturii, Direcția pentru administrarea centrelor de cultură, Direcția generală pentru protejarea și valorificarea patrimoniului cultural național, Centrul de cultură Bran-Castelul Bran, colocviul a reunit istorici, ziariști, muzeografi, cadre didactice, realizatori radio și televiziune etc. care au dezbătut o varietate problematică legată atât de personalitatea voievodului Vlad Țepeș cât și de legenda lui Dracula.

Cu participarea unor cadre de conducere din Ministerul culturii și turismului a fost discutată și posibilitatea mai bune valorificări din punct de vedere turistic a complexului muzeal Bran, respectându-se adevărul istoric dar satisfăcând, totodată, și curiozitatea vizitatorilor — mulți dintre ei străini — de a lua contact cu universul legendarului Dracula.

În incheierea primei zile a colocviului a fost prezentat un concert de muzică medievală, susținut de studioul de muzică veche (solistă Georgeta Stoleru) și a avut loc premiera filmului T.V. Astă seară se întoarce Dracula (scenariul și regia Ion Puiu Stoicescu).

Redacția Magazin Istoric a fost reprezentată de dl. Ioan Lăcustă.

ÎNTRU DOUĂ MUZE

DI. IONUȚ ȚENE, din Cluj-Napoca, student în anul IV al Facultății de istorie din acest oraș, ne trimite volumul său de versuri (debut) Bal ca-n iad, tipărit de Editura „Zalmoxis” din Cluj-Napoca în 1993.

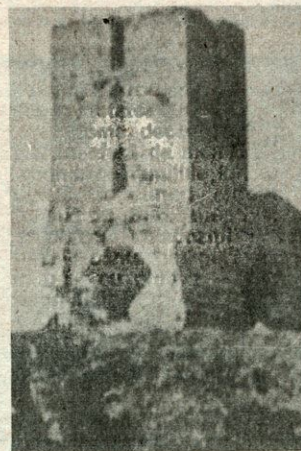
Îl felicităm pe tânărul nostru cititor pentru reușita sa și pentru dăruirea cu care slujește atât Muzeul Clio, cât și suratele ei, Euterpe.

DONAȚIE: PRIMUL NUMĂR DIN MAGAZIN ISTORIC

Bucuriile cititorilor noștri sunt și bucuriile noastre.

Iată, astfel, dl. IOAN ROȘU, din Lovrin, jud. Timiș, ne împărtășește bucuria surprizei pe care a avut-o când a primit gratuit un exemplar din nr. 1/1967 care-l lipsea din colecție. Frumosul gest se datorește d-lui HAIDEMAC GHEORGHE OȘTĂCHIOAIA, din București, care și-a exprimat dorința (publicată de noi în nr. 6/1994) de a-i ajuta pe cititorii care doresc să-și completeze colecția, trimițându-le numere pe care d-sa le are în plus.

Gesturi deosebit de elocvente, izvorâte din prețuirea pentru istorie și pentru Magazin Istoric, care-l unește pe cititorii noștri, peste distanțe și vârste.

LA SÂNNICOARĂ

DI. GEORGE GEORGESCU, din com. Șulci, jud. Argeș, ne comunică o fotografie-document

legată de un monument istoric din sec. XIV: turnul bisericii Sânnicoară din Curtea de Argeș.

Biserica a fost construită în jurul anului 1369 de doamna Clara, a doua soție a voievodului Nicolae Alexandru Basarab (1352-1364), spre a-i servi de capelă. De la 9 mai 1381 a devenit biserică episcopală pentru ritul latin, iar spre 1600 a fost adaptată ritului ortodox.

După bătălia de la Argeș dintre austrieci și turci (24 august 1789) biserica a rămas pustie, degradându-se. Imaginea ruinelor ei s-a păstrat în Album Valaque, Paris, 1843, într-o acuarela a lui H. Trenk din 1861 și într-o fotografie (în imaginea alăturată) din vara lui 1868 executată, probabil, de C. Pop de Szathmari. În acel an 1868, turnul de la Sânnicoară „se ținea” încă. În deceniile următoare însă s-a distrus aproape complet, din cauza intemperiilor.

Fotografia a fost reproducă în Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, din 1942.

ISTORIE AGRARĂ

Între 23 și 27 august 1994, la Bacău, a avut loc cel de-al XIV-lea Simpozion național de istorie și retrologie agrară a României. Simpozionul de la Bacău a avut și un caracter jubiliar, marcând împlinirea a 25 ani de la prima reuniune a istoricilor agrari din România, desfășurată la Cluj-Napoca, în 1969.

Precizăm că retrologia agrară studiază experiența umană acumulată în legătură cu preocupările de actualitate sau de viitor ale omenirii în domeniul agrar.

REVISTĂ ELEGANTĂ

Urmărim de câteva luni, cu multă plăcere, bilunarul București Match nu numai pentru eleganța prezenței, dar și pentru originalitatea subiectelor cu multe ramificații în istorie.

Hârtia și cartonul pentru tipărirea acestui număr, precum și diferența de costuri pentru menținerea prețului abonamentelor la nivelul anterior se dăturează donației primite de la Fundația Soros pentru o Societate Decisă.

CONTENTS (Romanian History) I. Simlonescu Everything for the People • R.R. Rosetti Romanian Army • M. Rotaru The Military Topographical Service — 135 Years. • D.C. Glurescu 1945. The Russians dismantle the Home Forces of Romanian Army • P. Cernovodeanu The carrying away of Bukovina in Unknown Documents 1775 • E. Latham Jr. 1938-1941. English and American Journalists in Bucharest • M. Cruceanu Romanians' History in Luxembourg • B. Murgescu Constantin Cantemir's Reign (1685-1693) • G.G. Mărzescu I.I.C. Brătianu visits Transylvania • H. Zalis Jewish Contributions to the Romanian Spirituality • D. Hincu The Romanians in Unpublished Documents from Wien (II) • E. Hagl-Mosco A Romanian Adventurer from the Beginning of the XXth Century • In Bucharest, 50 Years Ago.

SOMMAIRE (Histoire roumaine) I. Simlonescu Les regards et l'âme vers le peuple • R.R. Rosetti L'armée roumaine • M. Rotaru Le service topographique de l'armée a 135 ans • D.C. Glurescu 1945. Les Soviétiques démantent l'armée • P. Cernovodeanu L'enlèvement de Bukovine (1775) dans des documents inédits • E. Latham Jr. 1938-1941. Des journalistes britanniques et américains à Bucarest • M. Cruceanu L'histoire des Roumains au Luxembourg • B. Murgescu Le règne de Constantin Cantemir (1685-1693) • G.G. Mărzescu I.I.C. Brătianu en Transylvanie • H. Zalis Des contributions juives à la spiritualité roumaine • D. Hincu Les Roumains dans des documents viennois (II) • E. Hagl-Mosco L'aventurier roumain au début du XVe s. • A Bucarest, il y a 50 ans

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) И. Симонеску Взглядом и душой к народу • Р. Р. Росетти Румынская армия • М. Ротару Военной топографической службе — 135 лет • Д. К. Джуреску 1945. Советские власти раздробляют армию • П. Черноводяну Неопубликованные документы о похищении Буковины (1774) • Е. Латам Мл. 1938-1941. Английские и американские журналисты в Бухаресте • М. Кручану История румын в Люксембурге • Б. Мурджеску Господство Константина Кантемира (1685-1693) • Г. Г. Марзеску И. И. К. Братяну в Трансильвании • Х. Залис Еврейский вклад в румынское духовенство • Д. Хинку Румыны в венских документах (II) • Е. Хаджи-Моско Румынский авантюрист начала XIX-ого века • В Бухаресте, 50 лет назад

INHALT (Rumänische Geschichte) I. Simlonescu Mit den Blick und das Herz zum Volk • R. R. Rosetti Die rumänische Armee • M. Rotaru Das militärisch-topographische Amt - 135 Jahre alt • D.C. Glurescu 1945. Die Sowjete zerstücken die Armee • P. Cernovodeanu Bukowinas - Raub (1775) in diplomatische Urkunden • E. Latham Jr. 1938-1941. Englische und amerikanische Journalisten in Bukarest • M. Cruceanu Die rumänische Geschichtswissenschaft in Luxemburg • B. Murgescu Dimitrie Cantemir Herrschaft (1685-1693) • G.G. Mărzescu I.I.C. Brătianu in Transylvanien • H. Zalis Jüdische Beiträge zur rumänischen Geistigkeit • D. Hincu Rumänen in Wiener Quellen (II) • E. Hagl-Mosco Ein rumänischer Abenteurer am Anfang des XIX Jahrhundert. • In Bukarest, vor 50 Jahre

SUMARIO (Historia rumana) I. Simlonescu Con Las miradas y el alma hacia el pueblo • R.R. Rosetti El ejército rumano • M. Rotaru El servicio topográfico militar — 135 años • D.C. Glurescu 1945. Los soviéticos desmiembran el ejército • P. Cernovodeanu El rapto de Bucovina (1775) en documentos diplomáticos inéditos • E. Latham Jr. 1938-1941. Periodistas ingleses y norteamericanos en Bucarest • M. Cruceanu La historia de los rumanos en Luxemburgo • B. Murgescu El reinado de Constantin Cantemir (1685-1693) • G.G. Mărzescu I.I.C. Brătianu en Transilvania • H. Zalis Contribuciones judías a la espiritualidad rumana • D. Hincu Rumanos en documentos inéditos vieneses (II) • E. Hagl-Mosco Un aventurero rumano a comienzos del s. XX • En Bucarest, hace 50 años

magazin istoric

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștali de la oraș și de la sate.

ABONEMENTS: RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57

FAX 0040-1-3129432 sau 3129433,

telex : 11995 — Piața Presei Libere, nr. 1

Sector 1, București, România

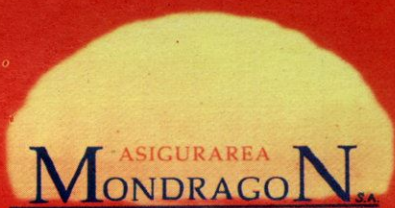
Abonamentul pe un an — 75 dolari U.S.A.

Tiparul executat la R.A.I. — Imprimeria „Coresi” — București

UN VIITOR SIGUR PRIN

SINGURA POLIȚĂ DE ASIGURARE
CE VĂ ACORDĂ NUMEROASE AVANTAJE
ȘI VĂ IMPLICĂ ÎN LUAREA DECIZIILOR

CAPITAL SOCIAL: 4.125.000.000 LEI

ATENȚIE!

CU 25.000 LEI DEVENIȚI
POSESORUL UNEI POLIȚE
CARE VĂ POATE SCHIMBA VIAȚA

magazin istoric

